

СЛОВО
ЗБІРНИК
УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕНИКІВ

T H E W O R D

A L M A N A C

12

POETRY

FICTION

ART

ESSAY

DOCUMENTS

UKRAINIAN WRITERS' ASSOCIATION "SLOVO"

1990

С Л О В О

З БІРНИК

12

ЛІТЕРАТУРА

МИСТЕЦТВО

КРИТИКА

МЕМУАРИ

ДОКУМЕНТИ

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ "СЛОВО"

1990

**ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ
ЗБІРНИКІВ “СЛОВО” (1962-1990)**

**Юрій Бойко-Блохин, Святослав Гординський, Галина Журба,
Осип Зінкевич, Олег Зуєвський, Олександра Копач,
Іван Коровицький, Григорій Костюк, Богдан Кравців,
Світляна Кузьменко, Вадим Лесич, Дмитро Нитченко,
Петро Одарченко, Борис Олександров, Богдан Рубчак,
Улас Самчук, Юрій Стефанік, Остап Тарнавський,
Олександра Черненко, Юрій Шевельов, Микола Шлемкевич.**

Обкладинка Якова Гніздовського

Ціна: \$15.00

**ISBN: 0-920365-36-1
Library of Congress Catalog Card Number: 90-70500**

Цей 12-ий збірник появляється друком завдяки фондові, що його залишив у своїому завіщанні Улас Самчук.

Президія висловлює сердечну подяку Дружині письменника Тані Федоровні, яка згідно з волею її славного чоловіка, передала цей фонд на друкування збірника.

Printed by UKRAPRINT, Inc., P.O. Box 304, Woodstock, Md., 21163

Manufactured in The United States of America

Улас Самчук

Свген Сверстюк

СВУ

Я прийшов на той пляц подивитись
Я прийшов поклонитись
Вам що грали з нечистим
Останню життєву гру
Він зім'яв ваші лиця
Приневолив схилиться
І спустив вас у чорну діру
Я не можу гадати
Я не смію судити
Ходу в чорну годину
Що слід що не слід
Дотлівало життя
Виривали коріння
І останнє бажання
На піску свій слід
Боже! як то вам було
Поза межами болю
Зло пускати в святыню
Видавати ключі
Зло тотальне носилось
І вже перших косило
І кричали у завтра
Лиховісні сичі
Я приніс гілку терну
Вашим тіням стражденним
Затаврованим тіням
Так невчасно невлад
А пояснень не треба
Було досить тих свідчень
Що в свій час іх отримав
Знаний Понтій Пілат.

1986

ВІРА — НАДІЯ — ЛЮБОВ

Любі дочки Софіїні
колись я думав
що ви милосердні сестри
які в пору приносять те
чого нам бракує
По черзі я був закоханий в одну
і тоді дві відходили
на другий план
Віра була першим романтичним коханням
Тоді здавалось
більше нічого в світі не треба
тільки летіти і горіти на її блакитних крилах
Потім прийшла промениста Любов
заполонила весь світ по вінця
затъмарила своїх двох сестер
і свою матір Софію

* * *

Осторонь десь
в розрідженому повітрі майбутнього
тихо й мовчазно тайлась Надія
як зірка бездомних на грані загибелі
Я уникав зазирнути їй у вічі
Але велиki символи
нараз приходять до нас близько
і тільки тоді настає справжня зустріч
з ними живими
в акті драми
Назустріч віч-навіч виявилося
ви сестри великомучениці
святі з бездонними очима
вчительки страждань
провідниці над прівами жаху й невідомості
Ваші обличчя суворіші
о ваші обличчя куди суворіші
за ті
в які я по черзі колись закохувався

Приходить Віра
висока прusta
без блакитних крил
поглядом невинним показує хрест
НЕСИ ДОКИ ЗДОЛАЄШ
І ДОКИ НЕСТИМЕШ
ДОТИ ЖИТИМЕШ
Приходять Любов
неосяжна
як обійми рук Розп'ятого
РОЗДАЙ СЕБЕ
І ДОКИ РОЗДАВАТИМЕШ
ДОТИ ЖИТИМЕШ
Приходить Надія
Господи яка рідна
Тих світлих очей
нічим не захмарити

* * *

Te світле чоло
крізь віки невразиме
і відчуваеш
на світі нема страху
доки сяятивте чоло
на грани останній
ще ясніше сяятиве
СВІТИСЬ ПОПРИ ВСЕ
ДОКИ СВІТИТИМЕШ
ДОТИ ЖИТИМЕШ
Любі сестри
тільки тепер бачу
ви Одна Рідна Душа
тільки профіль змінюється
залежно від світла моїх очей

Одна Рідна Душа
і я живий
допоки та душа в мені
і я живий
допоки та душа в мені!

Микола Руденко

У ЧЕРЕВІ ДРАКОНА (Уривок з одноїменної повісті)

Кілька попередніх слів. Дія автобіографічної повісті Миколи Руденка «У череві дракона» відбувається в радянському концетраційному таборі для так званих особливо небезпечних державних злочинців. Тут ми зустрічаємо колишніх бандерівців Михайла і Якова Стріха, недавнього директора спирто-горілчаного заводу Приходька, який служив поліцаем за часів німецької окупації. А поруч них колишній червоний комісар Андрій Карпович, у якому ми впізнаємо автора, дисиденти Семен Гейц та Карташов.

Михайло відбув 25 років ув'язнення за участь у національно-визвольному русі і три роки за втечу. Нарешті надійшов час його звільнення.

Яків Стріха і Андрій Карпович, відбувши майже півроку в шізо й ПКТ, повернулися в зону. Під час цього покарання ім виказував співчуття й потроху допомагав наглядач Крігер — родом із німців Поволжя.

ПКТ — приміщення камерного типу, тобто тюрма посиленого режиму в концтабірній зоні.

Шізо — штрафний ізолятор, карцер.

5

До нашого виходу із ПКТ лишався тиждень. Морози поки що не зменшилися, хоч календар уже проголосив весну. Але день подовшав — тепер, сидячи під батаресю на ящику, можна було вільно читати годин по сім, не менше. За режимом нам належало виконувати якусь роботу, але ж вигадати її було нелегко, тому здебільшого ми лишалися безробітними. Звісно, ми не скаржилися на своє безробіття — навпаки, дякували державі за оте загальне безладдя, котре й нам дарувало несподіваний перепочинок.

Том за томом я перечитував Лескова, картаючи себе за те, що

так пізно заглибився у вивчення цього великого письменника. Його, як політичного ретрограда, відсували кудись у сферу другорядних літераторів цілих сто років. Спершу це робили прибічники Чернишевського, а в пожовтневі часи — марксистські ортодокси. Тепер я перечитував роман «Нікуди» з подивом і вдячністю: іще в середині минулого століття Лесков розгледів, що ідеї комунізму не мають під собою реального ґрунту, бо взагалі не відповідають людській природі. Так, він захоплювався героїзмом тих, хто спалював себе на жертвнику загального блага, але ж добре бачив: любов до власного, байдужість до гуртового — ось ті чинники людської природи, об які розіб'ються зусилля утопістів. Як прихильник високих моральних принципів, Лесков стоїть на боці носіїв комуністичної ідеї; як художник-реаліст він веде їх до неминучої загибелі, бо природа не приготувала їм іншої долі.

Відзначивши, що Лесков не розробив цю тему з боку іще страшнішої людської вади — гіпертрофованого владолюбства — ми переходили бо «Бісів» Достоєвського. Тут нас вражало пророцтво генія, який у нечаєвському епізоді розпізнав і передбачив неминучість сталінщини...

Отак віддаючись вільному плинові думок, дискусіям та споминам, ми не без присмності й користі завершували термін нашого покарання. Подумки дякували Крігеру — без його допомоги я був би вже смертельно вимучений.

— Між іншим, бункер непоганий — жартував Яків. — У молодості не довелось, то в старості посиджу.

Якось після сніданку клацнуло вічко й відразу ж загуркотіли залізні двері. До камери увірвався розпашілій від люті капітан Жарков. Він саме був черговим помічником начальника колонії, про що свідчила червона пов'язка на правому рукаві.

Ми застигли кожен у своїй позі: я в цей час розминався від тривалого сидіння під батарею, а Яків тим часом присів на моє місце, щоб погріти спину.

Опасистий, але рухливий, Жарков тигром стрибнув від дверей до батареї й простягнув розчепірену п'ятірню над лисиною Якова.

— Що це за трон? Встать!..

Блідий, мов крейда, Яків неквапно підвівся. З виразу обличчя й кощавої постаті не можна було вгадати, яка вибухова сила ховавася в цій людині.

Жарков зірвав з ящика важкий, прострочений смугасто, по-

в'язничному, ватний бушлат і відкинув його до дверей. Побачивши міцно збитий ящик, заревів:

— Звідки це? Хто приніс?

Капітанська рука шастала перед обличчям Якова, наче Жарков збирається повирикати йому очі. Повітря в камері наповнилось передчуттям грози — здавалося, з пальців Жаркова вилітають іскри. Назустріч їм, потріскуючи, вилітають іскри з лисини Якова.

— Чому мовчите?

І тут спалахнула блискавка: Яків зігнутою в лікті рукою відбив простягнуту до його обличчя розчепірену п'ятірню й гнівно прошипів:

— Геть! Уб'ю...

Це було так несподівано, що Жарков поточився до дверей і закам'янів. Він не міг вимовити й слова. Нарешті з'явилося булькання замість слів:

— Ви... Ви... Ви за це...

Не завершивши фрази, він уже готовий був grimнути дверима, але я спинив його словами:

— Це я приніс ящик.

Капітан повернувся до камери.

— Ви? Де ви його взяли?

— Розповім. Тут немає жодних таємниць. Але навіщо стільки нервовості? Хіба не можна розмовляти спокійно?

— Гаразд, ідіть за мною.

Не встигли ми дійти до кімнати наглядачів, як із нашої камери з ящиком в руках вибіг черговий прaporщик і зник за дверима, що вели надвір.

Капітан, розсівшись за письмовим столом, поволі спускав перегріту пару. В його обличчі вгадувалося щось циганське. Жарков непогано знов українську мову, бо виріс на кордоні України й Молдавії. Ось і зараз він заговорив зі мною українською мовою — це було ніби запрошення до дружньої бесіди.

— Ну, знаєте... Ваш напарник того... Довго не протягне. Для таких, як він, у нас є не лише наручники, а й намордники... Гаразд, розповідайте про ящик. Де ви його взяли?

— У ванній кімнаті. Його принесли для дров... Я його й прихопив.

Це виглядало переконливо: нас не виводили в табірну лазню — гріли воду в колонці, що опалювалась дровами.

— Давно?

- Та ні, недавно.
- А де ж був прaporщик?
- Він щось писав.
- Хто тоді чергував?
- Не пригадую.
- Це дуже серйозне порушення.
- А тратмати інваліда війни по шістнадцять годин на ногах — на це у вас є право?..

Жарков підвівся за столом, заговорив примирливо:

— До цього ми ще повернемось. Ваше поранення... Це, звичайно, буде враховано... У мене прохання: ви готові посвідчити, що Стріха кинувся на мене з криком: «уб'ю!»? Він ударив мене кулаком. Ось тут синець...

Капітан спробував підкотити рукав, але його спинив мій сміх.

— Жартуєте, капітане!

— Громадянин капітан.

— Хай так... Я бачив, що ви накинулись на Стріху. Ви тицяли пальцями йому в очі. Він змушений був відштовхнути вашу руку — інакше міг втратити зір... До речі, він і так сліпий на одне око. Отже інстинкт самозбереження...

— Годі! — обірвав мене Жарков. — Без вас обійдемось. Ідіть.

Я повернувся до камери. Яків стояв, привалившись правим боком до піднітих нар. Руку тримав на грудях. Обличчя лишалося таким же блідим, як і в ту мить, коли він прошипів Жаркову своє «уб'ю!». Очі були заплющені.

Сторожко наблизився до Стріхи, тихо покликав:

— Якове!..

Він розімкнув повіки.

— Серце. У тебе є валідол?..

Валідолу не було. Я натиснув на кнопку, викликаючи наглядача — у нього є аптечка. Увійшов прaporщик із словами:

— Хитро ви замаскували ящик. За столом його зовсім не видно.

Так, це правда — ми скористалися залізобетонною спорудою, котра на мові тюремників називалася столом. Але наглядачі не раз заходили до камери й бачили ящик. Отже це просто була відмовка. Добре, якщо ніхто з них не видасть Крігера.

— Потрібен валідол, — показав я на Якова.

Наглядач приніс валідол. За годину Якову полегшало.

Крігера ми більше не бачили: Його перевели в іншу зону — до карних злочинців. Хтось із наглядачів таки ж доніс на нього.

Ми вийшли із ПКТ просто на Михайлова свято: сьогодні неділя, у вівторок перед ним відчиниться висока залізна брама — рушай, чоловіче, на всі чотири сторони.

У іdealні стояла велика — мабуть, п'ятнадцята — каструля, до якої вишикувалась черга зеків із кухлями в руках. Один із куховарів невеликим черпаком наливав у засмалені кухлі чорний, мов дьоготь, прощальний чай. На столі лежала купа дешевих цукерок — табірний чай, як правило, пили з цукерками. Колись, у свій перший табірний місяць, я не повірив, що не зможу випити такого чаю, насипавши в нього цукру. І змушеній був покаятись: мене одразу ж занудило.

Щоб зварити чай на весь табір, слід було років зо два відмовляти собі в цій єдиній насолоді — тоді ти, може, й збереш потрібну кількість схожого на солому грузинського чаю. Та, мабуть, справжнє свято можливе тільки після посту.

Михайло з сяючим обличчям сидить біля купи цукерок. До нього підходили, щоб привітати й потиснути руку. Його руку доводилось брати в обидві руки — в одну не вбереш.

Гіркота й велич з'єдналися в цьому прощенні. Передовсім на голову падала страшна арифметика: майже три десятиліття! Тепер іди, куди хочеш. А куди? Кому ти потрібен?..

Згадували його втечу. Видно, й тоді свобода так оглушила Михайла, що відібрала здоровий глузд. Та й кого після тридцяти років тюрми звичайна стежка не захитає, мов корабельна палуба під час штурму?

Тут були й такі, кому через місяць теж виходити — але ж ім дісталася лише половина Михайловоого строку: п'ятнадцять — не тридцять. Мабуть, великий полководець не мав стільки шани від своїх бойових побратимів, скільки мав її нині Михайло.

А слова скупі, навіть невиразні.

— Будь.

— Тримайся, друже.

— Хай щастить.

Все людське нині опинилося поза словами — слова не спроможні вмістити того, що кожен вигойдує в своїй душі. І промов-

ляючи сіреньке слово, зек знає: той, кому воно мовлене, розуміє його так, як належить.

О ні, те слово для нього не сіре!..

Ось підійшов Прихόдко — деревини на ньому більше, ніж власних кісток. І дивно, що якось він іще носить ограйне тіло. Ба, навіть не журиться — де з'являється колишній директор спирто-горілчаного заводу, там вирують жарти й сміх.

— Якби знаття, мені б друзяки таку ногу виготовили... В неї можна було б залити літрів п'ять спирту. На всіх би сьогодні вистачило.

— А ѿ правда! Це ж винахід... Не забудь патент взяти.

— Який патент?.. Це мій сторож винайшов.

— Хо-хо! Він, мабуть, цистерну з твого заводу переносив. Як же ти його викрив?

— Сам себе викрив. Якось він або не долив, або надлив. Іде з роботи, а в нозі буль-буль... Звідси мораль: нас рятує тільки повнота... Отож бо наливай, наливай. Повну наливай, бо костура скопиш.

Підійшов Семен Гейць.

— Пане Михайлє! Я ще в дитсадок ходив, коли вас сюди привезли. Але дивлюся на вас — хіба можна повірити, що ви стільки прожили в неволі?.. Нехай Бог вам відшкодує за всі муки.

Стріха підійшов і потиснув руку — без слів. Просто подивилися один одному в вічі — і цим було сказано більше, ніж словами. Люди то заходили до їdalnі, то виходили надвір.

За мить сталося дві події — одна в небі, друга на землі — котрі привернули загальну увагу.

В небі сталося таке: вгодований шуліка, підкравшись із-за даху казарми, безшлесно наблизався до голубів, що скупчилися на даху їdalnі. Тут, біля їdalnі, зеки щедро іх підгодовували не-нависним гливтяком. Проте для голубів і ворон, що нахабно до них присусідились, той гливтяк, особливо взимку, був даром Божим.

Зеки, помітивши шуліку, зняли крик, щоб його відігнати. Але ж ні — крилатий розбійник ось-ось скопить якогось сизого невдаху. Та почувши людське попередження, голуби дружно злетіли в небо. І тут виявилось, що шуліка ім зовсім не страшний — просто слід бути завжди вище від нього. Шуліка вміє спрітно падати вниз, на землю, але не вміє так швидко набирати висоту, як

голуб. Отже звідти, з висоти, можна й поглумитися над ним: хехе, пане шуліко, не ті маєш крила...

А на землі сталося ось що: від тèплиць, де навіть узимку можна поживитися свіжим огірком чи помідором, зі своїм пузатим портфелем, перевалюючись, мов гусак, простував до вахти підполковник Жлоб. Та ось він помітив біля ідаліні скучення зеків — і рішуче повернув до чорного, гракоподібного гурту. Мабуть, подумалось ледачому підполковникові, що нині можна сполучити приємне з корисним: і свіжих овочів прихопити, і свій службовий обов'язок виконати. А він, той обов'язок, дуже нагадував обов'язок шуліки: любив Жлоб зненацька когось кинути до шізо. Це відразу ж поліпшувало йому настрій і, мабуть, апетит. Про останнє він дбав найбільше.

— Колеги! — сміючись, звернувся до зеків Карташов. — Погляньте, небесна дія повторюється на землі. Давайте вчитися в голубів: завжди слід бути вище від шуліки.

Більшість зеків знала Карташова. Я щойно познайомився, але він одразу ж став моїм другом. Чорнявий, з правильними рисами обличчя, завжди гострий на слово, він був загальним улюбленицем. З Гейцем вони жили душа в душу — іх навіть називали спільним іменем: Нерозлийводи. Відколи до табору повернувся Карташов, Семена ні разу не бачили з кимось іншим.

Тим часом Жлоб увійшов до коридору, що створився в натовпі зеків. Він кидав оком туди-сюди, намагаючись до когось присітись. Ale дивна річ: навіть завжди боязкі сьогодні сміливо дивилися йому в вічі. Страху нині не існувало. Бо люди збагнули: це ж таки іхнє свято — виходив на волю той, хто за свій табірний стаж дав неабиякий авторитет. Та й за людські якості зеки любили Михайла.

Жлоб одразу ж відчув: сьогодні слід бути стриманішим. До свідчені тюремники завжди це відчувають. Він мовчки зайшов до ідаліні, наблизився до Михайла. Довго дивився на велетня — здавалося, в голові Жлоба несподівано закрутилися іржаві шестерні. Він відступив у безлюдний куток ідаліні й мовчки стояв перед порожніх столів, не зводячи очей з Михайла. Про що він думав? Мабуть, про те, що цей карпатський велетень розпочав своє життя в концтаборі тоді ж, коли й сержант Жлоб. I десь-таки є в них спільне коріння — у тюремника і його жертві. Більше того: в'язень без тюремника — просто вільна людина. Але ж

тюремник без в'язня — хто такий? Що він уміє і де роздобуде жорстоку владу, без якої йому вже й життя не миле?..

Здавалося, Жлобові в цю мить хотілося так просто, по-людському, наблизитись до Михайла, випити за нього кухоль табірного чаю і сказати якесь тепле слово. Але шестерні в голові підполковника надто заіржавили — вони так і не зрушили з місця. Жлоб втягнув голову в плечі, драглисі складки потрійного підборіддя погрозливо затряслися — і мовчазний, невидрющий, мов сова, вийшов із ідальні.

— Знаєте, про що зараз думав Жлоб? — посміхаючись, запитав Карташов. — Про те, що він уже пенсіонер і ось-ось у нього заберуть пузатий портфель.

Я теж гірко посміхнувся: Карташов, мабуть, точніше розгадав переживання Жлоба, ніж я.

— А ми на цей раз були вище від шуліки, — підсумував Карташов.

Надвечір Михайло запросив Якова й мене до комори, де зберігалися мішки й валізи нашого загону. Дістав свій мішок, почав викидати з нього тюремні скарби — мило, швайку, добре підшиті валянки, дерев'яні мокроступи для лазні тощо.

— Тутка всякого добра назбиралось. Беріть, хлопці — згодиться.

Я приміряв валянки — не підходять. На Якова підійшли. Швайку теж сковав до свого мішка Яків, а з десяток шматків сірого мила розділили порівно. Мокроступи дістались мені — в мене бракувало хисту так добре іх вистругати й підігнати, а підлога в лазні холодна, можна й ревматизм нажити.

Коли з традиційним розподілом спадщини було покінчено, Михайло нерішуче мовив:

— Коби погодились мене вислухати...

— Кажи, друже, — підбадьорив Яків. — Авжеж вислухаємо.

Тоді Михайло вивів нас із комори і, озираючись, зашепотів:

— Отой димар бачите?..

— Ну... То й що?..

Те, що ми почули далі, здивувало нас і засмутило: таки ж тюремне тридцятіліття залишило чорну борозну в Михайлівому мозку. І вона вже, мабуть, ніколи не заросте. Із його запопадливого шепоту ми зрозуміли: Михайло радив використати димар кочегарки, що стояв доволі близько від загорожі, для нашої втечі. Зробити це належало так. У кочегарці він давненько вже заховав

легкий і гнучкий металевий трос. Один кінець троса треба підняти на вершину димаря й добре там його закріпiti. До другого кінця припасувати невеликий тягар і перекинути через заборонку. Тільки й того! А Михайло там сидітиме в кущах, спiймає перекинутий кінець, натягне, мов струну, і прикріпить до соснового пня. Пнiв там скiльки завгодно — Михайло добре вивчив мiсцевiсть з вершини шлакової гори. Димар стоїть далеко вiд сторожової вишкi. Як тiльки снiг розстанe й ночi зробляться темнi — можна тiкати. Треба ще виготовити iз залiза отакi баранci (Михайло показав зразок), надiти на трос, вхопитися обома руками — i ту-ту, поїхали. Мов на парашутi. Михайло навiть показав умовний знак, який слiд прислати Йому в листi, коли все буде готове — вiн одразу ж приде й чекатиме в лiсi...

Звiсно, ми не погодились — план дотепний, але ж не для нашого вiку. Та й нiхто в тabori вже не годиться для такого подвигу — спрiт не той.

— А дисидентi? Гейць, Карташов — ображено пiдказав Михайло.

— У дисидентiв це не заведено, — пояснив я. — Якби навiть ворота лишили вiдчиненi — нiхто б iз нас не вийшов. Втекти — значить визнати свою поразку. Розумiєш, друже?..

Hi, Михайло цього не розумiв. Перед вiдбоем ми з Яковом вийшли трохи провiтритись.

— Пригадуєш Йону? — запитав Якiв.

— Якiра?..

Якiв засмiявся.

— Ty, Андрiю, все ще лишився бiльшовицьким комiсаром... Пухом земля Якiровi. Ale я мав на uвazi бiблiйного пророка, який три доби прожив у черевi кита... Менi часом здається, що всi ми живемо в якомусь велетенському черевi. У черевi дракона... A всi нашi революцiї, вiйни — то, знаєш, тiльки порушення нормаль-ногo травлення, не бiльше... Otto як почне драконовi розпирати шлунок — у нас вiйна або революцiя. A ty як гадаєш?..

Спершу моi губи розплiвилися в посмiщi, а вiдтак майнула думка: може, це й не жарт? Xiba є в нас безсумнiвна модель свiту? Все живе й розумне в якомусь образi себе uявляє. I якщо вважати живими цiлi свiтовi сфери, то й вони повиннi кимось себе uявляти. Може, людьми. A, може, драконами. Свiтова мiтологiя виглядає бiльш реалiстично, нiж це здається декому iз земних реалiстiв. На-справdi ж iхнiй реалiзм — тiльки свiдчення людської обмеженостi.

— Можливо, й так, — погодився я. — Кит зрештою виблював Йону. Чи нас коли-небудь виблює дракон?..

— Червоний дракон — уточнив Яків. — Мені, Андрію, вже недовго ждати.

Я не став уточнювати, що він мав на увазі.

І ось ми знов послуговуємось нашим дитячим досвідом: довкола казарми шукаємо істинну траву. Кропива, кульбаба, подорожник, листя лободи — все це годиться для наших салатів. Знявши кашкети, підставляємо голову ранковому сонцю — за п'ятимісячну мордовську зиму настає ультрафіолетове голодування, а воно діє не менш згубно, ніж авітаміноз.

Мене знов, як і минулої весни, зробили землекопом. На території табору лишилися старі дерев'яні казарми — іще із сталінських часів. Тепер їх розбирали а зруби використовували для нових теплиць. Ми розуміли, що нам від них так само не істи овочів, як і від старих — і саме тут особливо гостро відчували себе рабами. Коли ти раб держави, це ще можна якось затушувати звичною демагогією: держава, мовляв, народна, отже ти працюєш заради народного добра. Та коли тебе використовують у підсобному господарстві концтабору — відразу ж вся ота демагогія випаровується: у портфелях, кошиках, господарських сумках м'ясо й овочі пливли кудись поза вахту. Навіть кагебісти, відвідуючи табір, не забували наповнити свої таємничі портфелі чимось важким і габаритним.

До трьох великих теплиць начальство вирішило додати четверту. Теслі завершували свою справу, а мені належало виганяти тачки з торфом на рівень вікна й вивертати їх потім під целофановим дахом теплиці. Робота каторжна. Я на неї згодився лише тому, що мене посылали на таку роботу, яка через моє поранення була для мене справжнім катуванням.

Якось за цією роботою застав мене Яків — його послали носити в теплицю гній. Мабуть, у мене справді був рабський вигляд, бо, незважаючи на сторонні вуха, він гнівно на мене нагримав:

— Слухай, Андрію... Де твоя офіцерська гідність? Ти ж зараз обслуговуєш звичайних бандитів. Негайно припини! Інакше я перестану тебе поважати.

Я послухався: кинув тачку й пішов до казарми. Краще б я цього не робив!..

Жлоб не послав мене до шізо — я мав формальне право відмовитися від роботи, яка мені не під силу: все ж таки інвалід війни. Перевели на легшу: рівняти розбиту колесами дорогу від вахти до теплиць. Але ж Якову Його репліки не подарували.

Того ж дня Стріху викликав майор державної безпеки Крилов. Гебісти не шкодують часу на бесіди зі своїми підопічними — цим вони нагадують психіатрів. Крилов тримав Якова у своєму кабінеті понад дві години. Вже зеки повернулися з роботи, а Якова все ще не було. Ми засмучено ходили по лінійці, куди щоранку нас виводять марширувати під оглушливий марш, що лунає із металевого гучномовця. Ходили втірох — я, Карташов і Гейць.

— Даремно Стріха іх задирає, — сказав Гейць.

— Так, — погодився Карташов. — Вони швидше пробачать лайку на адресу партії й радянської влади, ніж на свою власну. Сук вистачає, одразу ж донесли: назвав бандитами.

Яків вийшов від Крилова більй, як полотно. Ми не наважувалися з ним заговорити — Яків до нас підійшов сам. Давши Йому змогу трохи отямитись, Карташов запитав:

— Чого він так довго вас пресував? Що він хоче із вас вичавити?

Стріха зрозумів, що ми чекали його з тривогою і дружнім співчуттям — заговорив з відкритою душою:

— Те, чого зроду-віку не було... Нібто на мене з Волині надійшов додатковий матеріал. Там готується суд над трьома бандерівцями. Мене до них приплітають.

— Ти іх хоч знов? — запитав я.

— Ні, не знов. І села такого ніколи не чув — Толоки. А ці люди буцімто свідчать, що я разом з ними в Толоках ліквідував радянських активістів.

— Я певен, що він поки що тільки погрожує, — сказав Гейць.

— Цим людям вірити не можна. У них свої методи. Те, що для нормальних людей просто звичайна підлість — для них професійна тактика.

— Гадаю, Семен правий, — додав Карташов. — Зараз він поки що вішає лапшу на вуха. Якщо зробитесь покірним і тихим — він вам потім скаже: я ж вас, мовляв, від «вишки» врятував. Шануйте і любіть... А якщо й надалі... Ну, тоді інша справа. Вони легко знаходять «додаткові злочини». Ті ж самі підсудні... Хіба їм жити не хочеться? Грань поміж «вишкою» і максимальним строком

дуже тонка — проходить по лезу бритви. Вам би слід трохи стримуватись.

Яків промовчав. Ми походили ще трохи — й розійшлися по секціях.

Я звик вставати значно раніше, ніж металевий гучномовець уривав сон в'язнів. У лісові хащі Мордовії надійшов травень, птаство гамірливо залагоджувало свої шлюбні справи. Хмари в синьому небі — то єдине з волі, що було досяжне для наших очей. Саме тому вони викликали значно тепліші почуття, ніж у людей поза табірною колючкою. У тих було безліч принад, а в нас від іхнього світу — тільки хмари в небі. Вони здавалися нам живими істотами — з розумом і душою.

А справді живі істоти — травинка під казармою, діяльний мураш, ластівка в небі — після зими в ПКТ породжували в серці дивний трепет, наче ти опинився на незнайомій планеті й тільки-но почав придивлятися до життя на ній. Навіть у людей зовсім не сентиментальних — може, й жорстоких — після камерної безживності будь-які прояви життя — те, на що поза тюromoю ми не звертаємо уваги — воскрешають чутливість душі, повертають їй здатність любити, чути голос високого й вічного. На жаль, у більшості зеків оте воскресіння нагадує сяйво мигавки а не щоденне світло Зорі, яка породила земне життя. Мало на нашій землі лишилося душ, надійно прив'язаних до неба. Але багато, дуже багато таких, котрі відчувають біль від тієї відірваності, сирітської безпорадності, що вперше за багато століть (навіть тисячоліття!) зробила їх бездомними, непотрібними самим собі. Мабуть, саме звідси байдужість до життя, що багатьох карних злочинців знов повертає за колючий дріт.

Ось-ось завирує безрадісне пробудження казарм, тупе, безглузде марширування понівечених війною дідів-кущтаньків, перетворених на опудала. Ось-ось загримить казенними маршами металевий звір — і табір заворушиться, загомонить. Але поки що рухливі вуса ходиків не увірвали сон в'язнів. Лише окремі з них, вstromивши босі ноги в кирзяки, поспішали до незgrabної дерев'яної споруди по потребі.

Саме тут, біля стежки до нужника, я побачив Якова. Він лежав на росяйній траві, впавши головою на щавелеву грядку, що належала комусь із зеків.

Злякано підбіг до Якова, схилився над ним. Його бліде обличчя задерев'яніло, втратило звичну міміку. Очі закотилися д'горі,

мов у святого, що виглядає очікуваного ангела. Кашкет упав на щавель, лисина була мокра від холодного поту.

— Якове! Що з тобою?..

— Серце...

Його губи ледве ворухнулися.

— Лежи отак... — Я підклав ганчірку, що називалася кашкетом, йому під голову. — Пошукаю валідол. Полеж, не воруєшись.

У тих, що вже прокинулись, валідолу не напитав. Побіг по табору — від казарми до казарми. Дістав ліки лише в санітара, що порав квітник біля санчастини. Та коли повернувся до щавлевої грядки, Якова там уже не було. Він, виявляється, за допомогою когось із в'язнів підвівся й перейшов до казарми, на своє ліжко. Видно, відчував незручність перед людьми — тому й вирішив звільнити стежку. Тепер він ледве подавав ознаки життя.

Лікар з'явився лише о десятій ранку й наказав перенести Якова до санчастини. Більше ми нашого друга не бачили.

Наступного дня Стріху повезли до лікарні. Дорога далека, розбита тракторами й «воронками» — незліченні баюри та вибійни. Кожному було ясно, що це не що інше, як свідоме вбивство. До лікарні привезли вже холодний труп.

Відразу ж написав Марії. Ховали зеків на табірному цвинтарі, на могилах ставили стовпці з номерами. Тіло зека вважалося концтабірною власністю, бо не відбув строку. Родичі не мали права його забрати, але ім не заборонялося доглядати могилу.

Я був певен, що Марія не забариться — приде. Час від часу визирав у вікно, з якого було видно місце, де взимку стояв стіжок. Тепер там лишилися тільки жердини, що обрамляли округлу лисину серед трави. Саме біля отих жердин повинна з'явилася Марія. Днівальний по секції теж перейнявся моїм чеканням — отож я сподівався, що ми її не прогавимо.

Тим часом один із Михайлівих земляків отримав листа від його родичів. Із конверта випала фотокартка з чорною смужкою через могутні груди. Фотокартка відразу ж пішла по руках — концтабір занімів, наче по секціях прокотилася кулевидна блискавка.

Тільки й чулося:

— Не може цього бути!

— Боже, та він же на півтораста років був змайстрований.

— Не людина — скеля.

— Щось неймовірне.

Михайлів небіж писав: дядько Михайло померли рівно через

місяць після звільнення. Крововилив у мозок, паралізована ліва половина тіла. Відвезли до районної лікарні, але він там не прожив і двох діб.

Тяжка жалоба невидимим тягарем впала на табір. Кожен думав про себе: «Якщо такий велет не витримав подиху волі, тоді що ж чекає на мене?»

А я думав про три смерті — Іванове самогубство, санкціоноване лікарем убивство Якова, загадкову смерть Михайла. До цих смертей можна додати тисячі інших, але ці три з особливою виразністю вкарбувалися в моє серце. Було зимно на душі й моторошно.

В таборі знали всі: де копнув лопатою, там і наштовхнувся на людський череп. Тут же рили яму — закопували глибше наших попередників, аби людські ноги й колеса не чавили їхні кістки. Старі в'язні свідчили: здебільшого це були українці-західняки. Ще й досі розповідають про криваві побоїща поміж тоді ще молодими бандерівцями й карними злочинцями. Побоїща провокувала сама адміністрація: за кожну голову бандерівця карним обіцяли зрізати по півстроку. Та після кількох боїв ватажок карних сам підійшов до оунівського зверхника:

— Годі! Нема дурних. Недаремно вас бояться лягаві — вмісте дати здачі. Кидаймо ножі, хлопці!..

Ватажок карних і зверхник оунівців ударили по руках. Після цього побоїща не повторювалися.

Проте в концтабірній машині мінялися лише окремі деталі — її призначення лишалося тим самим: крутити видимі й невидимі жорна, які перемелюють людей, виплюючи в землю їхні кістки. Мабуть, Яків казав правду: мордовські табори перемололи не менше двохсот тисяч відбірних українських вояків. Вони повстали проти Гітлера, але не склали зброї й тоді, коли на них посунули сталінські чекісти. Їх звинувачували у зраді Батьківщини, хоч насправді вони були її хоробрими захисниками. Якщо й можна їх у чомусь звинуватити, то лише в тому, що їхньою Батьківщиною була Україна.

Часом мені здавалося: навіть мордовські ялини, що виростили на українських кістках, володіють українською мовою. Я написав такого вірша:

На Україні вдови є,
Чий сум — глибінь ріки.

А в суглинках Мордовії —
Кістки,
Кістки,
Кістки.
Ялини в небі списами
Черкають синяву.
А коні, з вахти списані,
Пощипують траву.
Над головами кінськими
Вчуваються дива:
Словами українськими
Говорять дерева.

Цей вірш за моїм підписом з'явився під товстою колодою — постаментом. На постамент ми з Гейцем поклали череп і дві скрещені кістки. А над старим, поруділим черепом височів білий, як наше сумління, березовий хрест. Пам'ятник Невідомому Зекові. Після віdboю, коли табір заснув, ми встановили його біля щавелевої грядки, де я побачив враженого інфарктом Якова.

Вранці той пам'ятник встигли побачити майже всі в'язні. На якусь мить спинялися на стежці — і йшли далі. То був своєрідний парад — парад зеків. Іншим він бути не міг, але людських почуттів у нього вкладено більше, ніж у казенні паради перед пам'ятником Невідомому Солдатові.

По обіді мене викликав майор Крилов. Вірш його не обурив — він уже звик до моїх табірних віршів. Час від часу іх у мене відбирали й складали в мій рюкзак, що зберігався в коморі поза зоновою. Здивувало й обурило його інше.

— Послухайте, Андрію Карповичу! Я від вас такого не чекав.
— Чого саме?
— Хтось інший — це ясно, але ж ви... Невже ви могли встановити хрест?

Ситуація була вельми далека від гумору, але ж я не зміг утритись від сміху.

— Інших претензій до мене немає?..

— Стосовно інших... Там буде видно.

Мене не покарали — мабуть, не знали, як сформулювати звинувачення. Адже ж ніде не сказано, що вириті з-під ніг людські кістки не можна скласти на колоді, віднайденій серед дров. Ну а вірші...

Я знат, що мої вірші приберігають для поважнішої розмови.
Знат і був готовий до неї.

Надвечір дніовальний покликав мене до заповітного вікна.

— Он там, дивіться... Це, мабуть, вона.

Так, то була Марія. Прибравши могилу Якова, вона вирішила помахати його шибкам, щоб сказати одвічне жіноче — те, що казала Ярославна, звіряючи вітрові свої жалі. Тє, що протягом віків кажуть вдови, приходячи на могили загиблих мужів.

Сиве волосся жінки ворушив вітер. На світлосіру кофтину падало червоне світло. Звідки воно? Ага, вечірнє сонце сідає за парканом концтабору. А, може, це нам лише здається, що то сонце сідає? Насправді то одсвічує колір драконової шкіри. Марія поки що бачить дракона ззовні, а ми ніяк не бачимо, бо живемо у його череві.

Я відчайдушно махаю Марії — поспішай звідси! Тільки трави й дерева не встиг поглинуть дракон — вони належать небові, як було це завжди. Дружи з ними, Маріє — вони тебе ніколи не зрадять.

1987 р.

Майма, Сибір.

Наталя Лівицька-Холодна

ГЛЕН СПЕЙ

1. АДРЕСА

При дорозі скринька поштова — Холодні,
двісті сім і один.
Я вбираю одну по одній
кучерявість ялин.
А навколо сонце прозоре,
снігова білина...
І зненацька
злітаю з березою вгору
в синю темінь без дна.

2. ЗАВІТАННЯ

Схотілось тількитиши
серед порожніх стін.
Чия ж рука опише
благословенність цих хвилин?
Чий голос проспіває
самотності псалом?..
Схилився янгол і торкає
мене крилом.

3. З ТУМАНІВ ДАВНИНИ

Симфонія дерев на тлі блакиті...
Десь плаче в лісі горлиця.
Невиспіваних співів ниті
вузлами сліз під горло котяться.
І темно робиться в мені,
і ось бузки й конвалії,
немов у сні,

чарують далями
і запахом колишніх днів.
І страшно робиться мені:
згадається піщаний горбик над Дніпром
і кості Діда, що на всі вітри розвіяно
і все, що тільки мріями
підноситься з туманів давнини:
через віку пором
і хрестик... і над ним
і внуки і сини.

4. ВЕЧІР

Стоять навколо дерева,
мов декорації в театрі,
і захід сонце заховав
жариною на згаслій ватрі.
Перекликаються пташки,
десь тужить горлиця небога,
і суне ніч напомацки
аж до порога.

5. СЕРПЕНЬ

Така глибока пізня зелень,
зелене море у садку,
і рок-н-ролом зустріч стеле
під приплив вечора цвіркун.
І потахає день і меркне,
і довжиться від лісу тінь.
Забуто і живих і мертвих:
чатує Бог у висоті.

6. ЖОВТЕНЬ

Горлиці вже відлетіли,
горлиці вже не плачуть,
і моє старече тіло
ще старішим стало наче.

І в душі зима, не осінь,
сивий попіл розум вкриває,
і між хмарами просиня
не всміхається рідним краєм.

7. ВІТЕР

Вітер сосною горбатою
притуливсь до стіни.
Виє пес поза хатою
голосом самотини.
Виє пес на місяць
голосом моєї душі.
А зорі журбу мою місять
у небеснім ковші.

8. ДУБ

Тебе доші перемивали
стократ
Але стоїш ти так зухвало,
немов би й чорт тобі не брат.
Не посилають урагани
тобі сліпучих стріл,
а сонце, осінню заткане,
на тебе вбрало царський стрій
І ти стоїш у багряниці
в самотності, один,
усе навколо тобі кориться
і кущ калини й ряд ялин.

9. БЕЗСОННЯ

A face that resembles all forgotten faces.

З якої пісні почутої в радіо.

Вечір скотився за обрій,
хмари замкнули світ,

і життя гіркий недобір
замикає скаргу літ.
Все злилося в обличчі скорбнім,
а в ньому стільки облич!
І за що ти, Боже недобрий,
покарав цю довгу ніч?

10. СТРАСТИ

О провідниче сил Господніх,
Архістатигу Михаїле!
Не повертай мене сьогодні
у розпачу могилу.
Спини свій меч і погляд грізний
і одверни покар годину.
Нехай до часу сліз і тризни
спокутую провини.
Нехай не гнів твій, тільки страсти
Його і ласка допоможе.
О дай мені прозріння щастя
і всепрощення, Христе Боже.

11. САМОТА

Учора плакала десь горлиця,
сьогодні хмарно, дощик мжить,
І смуток знов до серця горнеться,
закутує й мовчить.
І самота у душу дивиться,
шумить деревами в вікно.
Уже тепер ніщо не зміниться
та вже тепер і все одно.

12. ПОДЯКА

Благословен, о Господи, єси
за те, що дав мені пізнати ще раз
Твій образ у зображеннях краси
і в дружній хаті твого духа щедрість.

**Благословен, о Господи, що знов
мені дозволив з чистим серцем жити
і визнавати добрість і любов
і славити Тебе, мій Вседержитель.**

Докія Гуменна

З КИЄВА ДО ГЕЛЕНДЖИКА

(Уривок із спогадів)

... Я ж тільки й думала, як би це куди поїхати, тільки за що?
Навіть до Жашкова не було змоги.

...

А тут же:

ПОСВІДЧЕННЯ

Пред'явниця цього, член Всеукраїнської Спілки Селянських Письменників «Плуг», тов. Гуменна Докія, іде на все літо цього року по Україні для всебічного вивчення життя й побуту с/г комун і колективів.

Прохання до всіх державних і громадських установ допомагати тов. Гуменній в її роботі.

ЦК «Плуга» С. Пилипенко
В. Минко

Нема з ким іхати? То так ніколи нічого не побачиш, коли це спинятиме. Нема іншого виходу, як самій. Треба це неминуче зло терпіти, як хочеш бачити й спізнавати світ.

І я написала до «Плуга», що іду. Секретар «Плуга», В. Минко, прислав мені 80 карбованців. Пільговий квиток на проїзд, за його порадою, я дістала в МК Письменників, де був тоді секретарем Я. Качура.

12

Приготування були нескладні. В овальному баульчикові з дикти мали бути всі речі, потрібні в дорозі, і треба, щоб він був легенький. І ось одного пишного та урочистого дня я вже пливу Дніпром та розкошую духом подорожі. Це ж — як шпичаки в носі від гострого напою, оці перші хвилини руху, оце відчуття, що

31

земля-вода під тобою біжить назад. Потім це затирається, тільки дивишся, що біжить до тебе і втікає назад, туди, звідки я пливу. Пароплавом я пливла не без наміру. Треба ж усе, що буде на дорозі, побачити. А пливти — біля Канева, біля могили Шевченка. Які там круті береги, шалено гарні, особливо, як сходить сонце! Велич, наче це не наші степи, а якийсь Кавказ!

У Каневі я зійшла і пішла вгору на Шевченкову могилу. Була там і лани широкополі, і Дніпро, і кручі, а ще й сині чернігівські ліси, що зливаються з обрієм...

Я довго сама не спостерегала. До мене заговорив якийсь чоловік. Випитав, хто я. Розказав, хто він. Робітник із шахт Донбасу, вертається з Києва. Нарікає. — Що ж ви тут у Києві сидите, пануєте, дармоїдничаете! Присвоїли собі всі вигоди, живете коштом робітника, а й не уявляєте собі, яка важка праця шахтаря!

Я з ним легенько сперечалася. Кожне своє робить. Он селяни теж так вважають, що тільки їхня робота — робота, а всі інші, хто не робить біля землі, дармоїди. Але ж ім треба продуктів міста!

— То ви не бачили нашої шахтарської праці! — заперечує шахтар, — тому так говорите.

— Добре, покажіть мені її!

Тут же мені шахтар приобіцяв, що якщо я зайду до міста (от, забула назву, якесь невелике, недалеко від Дніпропетровська), то він, причетний до шахтарської адміністрації, організує мені екскурсію в шахту.

І таку обіцянку він виконав. Приїхали ми до його міста, пішли до шахт. Сам він убрався в шахтарське і мені дав уратися: заболочений, зашкарублий комбінезон, на ноги — чоботи, на голову — капелюха, в руки — лямпу. А тоді ми сіли в клітку і спустилися у підсвіт. Ходили по підземних коридорах, під ногами чавкало, болото, а іноді й річечка струмувалася. Назустріч нам і попри нас сліпі коні возили вагонетки, — ніколи вони не виходять звідси, тут ві��ують. Забой підперті дерев'яними балками, там у глибині забої шахтарі довбають кайлами зализну руду. Часто коридори звужуються так, що треба просмукуватися вужем, темно... Ось нашо то в мене у руці лямпа. Як же глибоко це під землею! І це тут люди ві��ують, — починають працю молодими, а кінчаються старими. У вогкості, мокроті, пітьмі... У вічній небезпеці, що вибухи зроблять обвал і засипле тебе навіки... Правда, правда цього, що водив мене по цьому підземному хмурому світі.

Коли я через чотири години виїхала в клітці з шахти нагору, побачила денне світло і сонце, то наче вдруге на світ народилася. А це ж тільки чотири години!

Та скоро мені здалося, що є ще страшніша, ще гірша праця. З шахтарського містечка поїхала я поїздом до Дніпропетровська. Вже на підступах до цього міста осліпило мене від заграв і наче пожеж. То палали димарі, доми й печі залізообробних і сталеварних заводів. Відрядження мое було магічне, скрізь відчиняло широко двері. От я й пішла на один з таких заводів. Зразу дали мені провідника і — дивись, дивись, скільки хочеш!

І то в цім пеклі можуть люди працювати?

Коли шахта нагадувала стародавньо-грецький «той світ» із тінями померлих, то це я опинилася в пеклі, яким його тепер мають християни: на сковородах, у казанах шкварчать грішники, а під ними палає вогонь, а біля стоять рогаті чорти з вилами й помішують у казанах, не дають грішникам вискочити. Серед вогню, скреготу й грому машин, серед полум'я, що тебе огортає, на тебе діше, важко навіть десять хвилин простояти, навіть тут, на спасенні естакаді. А як же вісім годин пропрацювати отам внизу, в самому дні, там, де он малесенькі фігурки робітників щось вмикають, вимикають, наливають у форми, пересувають, приймають з каблів... За шаленим гуркотом пекельних машин людського голосу не чути, навіть не чую, що кричить мені на вухо провідник. Дійсно, ті київські білоручки — дармоїди, посідали на шії справжнього робітника!

Я вийшла з цього пекла оглушенна й присоромлена.

В Дніпропетровську чекала мене ще одна цікавина. (Як можна сказати «новина», то можна й — «цикавина»). Музей Яворницького ім. Поля. Пішла я його шукати — і відразу знайшла, бо перед будинком музею стояли вряд степові камінні баби. Вже було біля п'ятої години, музей замикався. Але сам професор Яворницький, старенський дідусь, узяв з мене платню за вступ — п'ять копійок — і повів по залах музею.

Козацька старовина, збирана протягом життя з усіх тутешніх околиць, — аж очі розбігалися. Самі шаблі чого варті, — для яких же це велетнів і силачів вони робилися? А ось і самі ті велетні, викопані з могил і поховань. Найбільше мені запам'яталося одне поховання: кістяк був такий завбільшки, як два нормальніх. Чи то справді такі великі люди тоді жили? Де ж вони жили? — Тут, у Запоріжжі! — Біля цього кістяка-велетня, крім

такої ж велетенської шаблі, стояла чотирикутна пляшка з темно-зеленого скла. Козаків на той світ виряджали з оковитою!

Академік Яворницький водив мене 'по цих залях і розповідав, наче цілій екскурсії з 30-х осіб або, принаймні, одній особі з королівської династії. А я ж була тоді невеличке дівча, як дощечка, у сірій дрібнокартатій спідничці і білій у смужку блузочці та гривою неслухняного стриженоого волосся. Хоч мені було вже 24 роки, моя загальна сильветка виглядала як постать 13-літнього підлітка, а лице як стало на 20-х роках, так і не мінялось.

Навіяна всім, що побачила я в музеї та що почула від Яворницького, я задумала дійти до міста Запоріжжя з Дніпропетровська пішки. Понад берегом Дніпра, щоб побачити славні пороги. 80 кілометрів відстані віддавалися мені дрібницею, я ж ходила з Жашкова до Білої Церкви, до Таразі... Така ж гарна природа над Дніпром, — як же це я її інакше побачу, коли не пішки? Що ж, така вже моя доля, що доводиться самій мандрувати, — але який вихід? Дуже мені давалася взнаки оця самота подорожування, але... Що ж, відмовитися?

Ото мені увірилися ці 80 кілометрів! Як я не храбрилася, а підбилася, стомилася! Це ж не була шляхова дорога, а стежечка понад берегом, або просто скелясте каміння без стежок, ще й із закрутами за звивами берегової лінії. Спочатку я боялася — ануж, хто зачепить!? А потім боятися перестала, бо ні душі у тій дво-денній подорожі не зустріла. (Взагалі, в моїх подорожах ніхто ніколи на мене не нападав). Проходила повз села поза Дніпропетровськом, натрапила на пам'ятник із написом, що це тут Богдан Хмельницький зруйнував польську фортецю Кодак, але й здивована була, що ніхто тут не мав інтересу до цієї історичної пам'ятки. Часто сідала на скелях над синім Дніпром і уявляла собі байдарки, козацькі чайки, дуби, що перепливають через ці пороги...

Ночувала я біля найбільшого порога, Ненаситця, у хатині на взгір'ї, що вікнами виходила на Дніпро-Ненаситець. Як чудово було засинати під неперестаний клекіт Ненаситця! А ті люди, господарі хати, казали, що навпаки осточортів ім цей шум, не дає заснути. Лаяли його. Мені ж здавався він музикою.

Удень Ненаситець виглядав ще кращий. Цей острів-гора посеред Дніпра був у клекоті білої піни. Над бризками й білим потоками літають чайки, синє небо розкрило своє шатро. Життя й

неперестаний рух. Сиди тут хоч день, хоч тиждень, хоч вік. Так було й за козачини, і за Святослава, за часів непам'ятних...*

Вже тоді мало от-от розпочинатися будівництво Дніпрельстану, тоді ж говорилося про те, що пороги оці мальовничі, оцей величний Ненаситець, будуть затоплені. І мені, побачивши його увіч, так стало шкода та жаль! Отож довго сиділа я на камінчику, ноги спустивши в прозору воду, та не хотіла душою сприймати, що цю відвічну красу скоро заллє вода і я вже ніколи більше не побачу цього чула.

Де б я не заходила на перепочинок, всюди не було чого їсти. Хліба нема! І до хліба нема! Єдине, можна було ще молока купити. Хліб «викачали», щоб іх день і ніч качало, забрали й останнє... голод! Ще й облігаціями доконують. Як я очувала в хаті біля Ненаситця, знайшлося для мене яйце, тільки не знайшлося на чому його засмажити, то господиня засмажила на олії. Привид голоду вже заглядав увічі.

З цих придніпровських сіл я й винесла свої враження, оформивши їх словами: «Тут на камені якось не віриться, чи була революція, чи ні. І невже вона відбилась на селі тільки тими облігаціями, викачкою хліба, самообкладанням, прокльонами?.. («Листи із степової України» журнал *Плуг*, ч. 10, 1928 р.) Тільки цієї однієї наївної фрази було досить, щоб десь там «звише» перекреслено було назавжди усю мою літературну долю в більшовицькій дійсності. Про голод не можна було писати вже 1928-го року.

Оце ж тоді я бачила й німецькі колонії, поруч сіл Дніпропетровщини. Який контраст! Наче дві країни переплелися. Українське село — без деревини. Зліденині, розгороджені хати, засліплені заткнутими дрантям віконцями. Коло хати — купка кураю, топлять кізяками. А ось німецька колонія: кожна садиба наче фортеця, наче поміщицький маєток. Доми пишаються фігурно-узорчасто викладеною цеглою, такі ж і огорожі. Всередині садиби багато добротних господарчих будівель, достатньо й зелені: сади, алеї, — так наче це не степова країна...

Чому так? Чому німці зуміли, а наші не вміють? Чому не навчаться, зрештою? Чи то не українські села, а тих засланих солдат ще з Катерининої Новороссії?

* У Вашингтоні оце недавно чула я від одного непритомного фантаста, що під Ненаситцем є підземні сковища, де зберігаються величезні скарби, заповіджені від козаків нашадкам, українському народові. Гарна легенда!

В самому місті Запоріжжі я довго не барилася. Переночувала у старих своїх господарів, Булів. Почула тут сумну новину. Оту Клаву, що жила разом зо мною в них, спіткало нещастя. Посковзнулась у хаті, розбила коліно, з того стало зараження крові, — відрізали ногу. А дівчина ж — як маківка! От така ще доля буває, — казала я собі, — а ти, здорована, ще нарікаеш на свою долю!

З Запоріжжя починалась мета моєї екскурсії. Це ж тут, у Запорізькій області, існують найбільші комуни тих сміливців, що добровільно вирішили запровадити комунізм у своєму власному побуті, щоб показати одноосібному селянському морю приклад і перевагу колективного господарювання. Є тут іх більше, але в Обласному Земельному Управлінні мені порадили одвідати тільки три.

Про ті три запорізькі комуни («Авангард», «Іскра», «Незаможник») є написані нариси (у журналі *Плуг* ч. 10, 11, 1928 р. та ч. 2, 1929). Ними розпочався новий етап моєї літературної біографії. Спочатку слава, а потім знищення, розгром. Не повторювати ж тут, що я в тих комунах бачила, я нічого тепер не додам, а написано було щиро, нічого міняти в них не треба, все правда. Писалося тоді не для того, щоб ворожо покритикувати, а з позиції зафіксувати епохальні перші кроки нової ери, з усіма плюсами й мінусами, для виправлення помилок, а також для майбутніх поколінь, щоб знали, як нова ера починалася. Я ж була цілком радянська людина і ніякої подвійної бухгалтерії не плекала. Не в майому характері. Це я підкреслюю, бо при всіх наступних знищуваннях мене я почувала себе морально сильною: я хотіла і хочу працювати для українського народу в таких умовах, у які мене поставила доля народження, у легальних рамках. Ця моральна опора давала мені силу витримувати наступні шторми. Але це все прийшло потім. В той же час я просто наївно писала, що мої очі бачили, не здогадуючись, що то буде потім.

Нариси мої були слово в слово видруковані так, як я писала, тільки один раз Пилипенко усунув, — то хіба тут, з ретроспективи 40-а років поновити?

... У комуні «Іскра» я сиділа на ганочку контори комуни, як прийшов один чоловік із близкучими очима. Це — голова комуни «Червоний стяг», Бабенко. Він чомусь пройнявся великим довір'ям

до мене, мав охоту розповідати і ми багато часу провели в розмові. Це був поет степу. Як захоплено говорив він про свій степ, про найменшу цяточку, що її видно його орлиним оком. Ні гір, ні лісу не любить він, вони його душать, давлять. Від його захопленого малюнку степу і я побачила степ інакше — дійсно, безмежний простір, обрій! Дихай на повні груди, відчуваї, що все до най- дальших обріїв — твоє.

З ентузіазмом і про Нестора Махна говорив Бабенко. (Цю частину Пилипенка усунув). Це ж навколо саме та місцевість, де Махно мав свою столицю, Гуляй-Поле. Вже сама назва чого варта! Бабенко ж (член комуністичної партії) розповідав, який величезний авторитет і любов мав Махно серед тутешньої людності, просто пістет. Та й видно було. В самого Бабенка розгорілися очі.

Я тоді в нарисі подала повніше, під свіжим вражінням, та й свої ремінісценції. Це ж усі тут — нащадки запорозького козацтва, а махнівщина — рештки тієї вольності, атавізм, чи як би сказати. Тепер я ще більше могла б додати. Це ж тут був скитський осідок, країна Герос, скитські царські могили. Скити були воєнні люди, народ-військо, всі озброєні, всі ладні щохвилини битися. Вони — діти степу, і ця Бабенкова поезія степу може далекий відгомін світовідчuvання скитів. У Махна ж і методи були скитські. Сьогодні — всі мирне населення, а завтра — всі військо в поході. Сьогодні тут, а завтра — за сотню кілометрів. Отже, це значно глибше, ніж козаччина.

Я, мабуть, про духову спадщину козаччини таки говорила, бо Бабенко дивився на мене з закоханою побожністю і був до кінця моого перебування в комуні на цьому високому реєстрі.

Це й була та атмосфера, що мені була потрібна. Трошки еросу, загнузданого й без пожадливих цебрівексу. На цьому тлі — жар дружби і поклади найкращих несподіваних вицітів думки, сказані з найбільшою щирістю, безрозрахунково. А був же цей Бабенко малоосвічений селянин, тільки з дуже поетичною душою. І навіть не був такий, щоб я мала в що закохатися, тільки з дуже близкучими очима. І не дуже молодий, сім'янин з двома дітьми.

Дякуючи Бабенкові, я близче познайомилася з родиною Власа Чубаря, тоді голови Раднаркому. Сестра Чубаря була член цієї комуни. Неписьменна худа селянка. Хоч молода, а вже змучена. Чоловік її був заступником голови комуни, також наче з хреста знятий. Комуна була дуже бідна, стояла на белебені, не було там

затишку. Степ, довгі будинки, наче стайні чи заїзди, з кімнатами для кожної родини.

Бабенко розказував:

Мати Чубаря ніяк не могла звикнути жити в місті. Вона любила виводити курчат, а в місті цього нема. Як поїхала до сина в Харків, у ті гойні наркомівські палаці, то довго не всиділа, скоро закомандувала, щоб відвезли її назад у село. Батько — п'яница, що про нього більше говорити? Бідна, безземельна родина. Сільський пролетаріят.

А самого Власа Чубаря біографія така:

В 16 років пішов він у Миколаїв, найнявся робітником на заводі кораблебудування. А там діяв підпільний революційний гурток, що його провадив Артьом (Це партійна кличка, справжнє прізвище — Сергєєв). Артьом завербував і Чубаря, молодого хлопця, та й виробив із нього більшовика. Ось чому Чубар, хоч і чистокровний українець, ввійшов у революцію, як російський комуніст. Якби на тому заводі був діяч революції українець, то взяв би під свою опіку молодого хлопця, що однаково не замириться з царським ладом, то був би Чубар діячем УНР. Не було, значить, у нас своєї революційної інтелігенції, що пішла б у всі закутки та скерувала б в українське річище молоді сили? Тут — Артьом, у Жашкові — Амханіцкій... То російська орієнтація й розпаношилася в українському підпіллі, так вона й вийшла на поверхню, коли революція розтрощила трон.

Якби я не бачила Чубаревої родини, то й не знала б цього. І не розуміла б, де взялися оті комуністи-українці в лавах КП(б)У, у філії російської компартії, ті, що фігурували в поставленому від більшовиків радянському уряді України.

14

Вже як іхати, то іхати! Я розохотилася і після цих трьох комун поїхала ще далі, на Кубань. Розігралася жадоба засягнути якомога більше вражінь.

Із міста Запоріжжя поїхала я на Маріупіль, Таганрог, Краснодар... Там «по дорозі» заходила в музеї. Із тодішніх вражінь ніколи не забувається одна картина, що я бачила в маріупільському музеї. Оцей самий степ, що навколо, але не такий, як бачив його Бабенко і я з вікна поїзду, а повний містерії. На небі, після заходу сонця, червоні тучі билися з синьочорними і вся

атмосфера була закутана в містичну, ця містичка просто висіла в повітря. В тій, наснаженій битвою хмар, містерії мріли на обрії могили, цілій ланцюг іх. Дійсно, так як казав Бабенко: тільки в степу можна побачити таку велич на небі. Ця незабутня картина з її настроем всемогутньої сили степу й неба щораз вертається до мене, наче я в дійсності, а не на картині таке диво бачила. Це відбито в «Епізоді із життя Европи Критської» та «Золотому плузі».

У таганрозькому музеї я дивилася на портрети царського дому Романових. Особливо вразила Катерина Друга. Оце ж та враженица баба, що занапстила степ широкий, край веселий, як співав мій батько, коли я була ще мала. Пересичена, тупа, безвиразна пика грубезної бабери. Якийсь реаліст без прикрас змалював цю враженичу бабу...

Кубань мене дуже вразила своєю рівниною. Ну, стіл! Ні горбочечка, ні ярочечка, ні долиночки, ані деревиночки. Але там, куди я добралася, вже видно було снігові гори, вони наче силилися, наче привиджувалися.

Ото там я побачила кубанські комуни. Уже з буйними садами, тополями. Все це тут росте, аби тільки насадити. Одна комуна була на базі жіночого монастиря, а друга — на базі якогось поміщицького маєтку. Була й у містечку, на базарі... Все те, що я там бачила й чула, є в нарисі «Ex, Кубань, ти, Кубань, хлібо-родная...»

Але як же так? Бути біля тих заманливих блакитних гір із білими верхами, біля Чорного моря — й не бачити? З Краснодара я й поїхала до Новоросійська, щоб іншою дорогою, трохи морем, добратися до Теодосії, а там уже сісти на поїзд — і до Києва. А чом би не заїхати до Геленджика? Ось тут, тільки сісти на маленький пароплав, що курсує між Новоросійськом і Геленджиком безперервно. Сама назва кличе. І це ж уже морське узбережжя.

Про Геленджик у мене могла б вийти новеля, і я не раз думаю, як би так це використати, — та ще й досі не трапилося вловити в рамку. Чи й трапиться? То хай уже тут пришиплю.

* * *

На палубі пароплава, що йшов з Новоросійська попри Геленджик, сиділа якась сім'я: чоловік, жінка, дитина. Щось їли. Я їм доручала свого диктового баула, коли відходила, — і так уже

познайомилися. Але як пароплав почав давати сигнали, що вже наближаемось до Геленджика, чоловік почав метушитися, відразу перестав бути членом родини. До містечка треба було допливати ще катером, — то ми вже були наче й знайомі. Він іде до брата-агронома в Геленджик, сам із Полтави. Звєтсья Олесь Калиниченко. — Я теж до Геленджика. — То будьмо знайомі! — Будьмо! — відказую й я і називаю своє прізвище.

Людина не відзначається нічим особливим, може якийсь технік, але й не від від нього непорядністю. І так воно в дійсності й було. Ми зійшли з катера, а що вже темніло, то Олесь не пішов шукати брата. Я ж мала наставлення до звичайної своєї екскурсбази, як і скрізь у кожному місті. Гаразд, і він так...

Знов його прийняли за члена родини, тільки тепер уже не я, а господиня екскурсбази. Вона вирішила, що я його жінка, і вже дає окрему кімнату. Довідавшись із моїх протестів, що ми чужі, випадкові знайомі, господиня замкнула мене в канцелярії, бо в ній не було іншого місця, а його примістила десь між чоловіками.

На ранок... Що за чудовий, умитий, золотий ранок, що за гарне містечко! Вмиваюся в подвір'ї біля криниці, а тут знайшов мене вчорашній знайомий, — треба ж поснідати! Тоді вже й брата його пошукаємо. Еге-ге! Як вийшли ми в містечко, а там — базар! Такий, як у нас на Україні. Повнісінько людей, усі возами, всюди українська мова, українські лица, одежа. Базар захряс у городині, садовині, кавунах, рибі всіляких гатунків, ковбасах. Та яке воно все пише, заманливе! Ми й розгубилися. Чи зайти у яку харчівню поснідати, чи купити ось кавуна, помідорів, оцього пухкого сірого хліба, захопити б і молока, слив, — та як усе це забереш? Ну, ще й це вуженої риби... А снідати підемо ось у підніжжя цієї гори, що височіє над Геленджиком, на свіжому повітрі...

Так і зробили. Набрали, ледве несемо, ідемо до підніжжя гори. А воно тільки здавалося, що недалеко. Ідемо та й ідемо, важко перти перед собою дари геленджицької природи, але ж... важко нести, жалко кидати. А тут уже й якась інша природа, вже й корівки із дзвониками на шиї почали траплятися, а підніжжя гори так і не видно. Мабуть, не дійдемо, потомилися ми, добре й тут отаковитися, хочеться ж істи... Обернулися — а Геленджик уже лежить в ногах, у мисочці, за ним розстеляється море. Та скільки ж це кілометрів пройшли ми вгору?

Той наш сніданок затягнувся щось до півдня. Як тут так гарно,

то куди поспішати? Ми й не поспішалися. Ще подалися на берег моря. Там я пам'ятаю себе самою. Олесь пішов шукати брата.

Атмосфера тихого курорту. Сліпучо зелена вода, прибій без перерви, заспокійливий, ласкавий, особливо ж, як відкочуються біла піна, а камінчики кажуть: ш-ш-ш! Де-не-де постаті курортників, тиша... Десь із води, з моторки чи що, несеться: «Сінє море священий Байкал...» Вперше чую цю мелодію, вона так підходить до чару навколо, що я навіть дивуюся: при чому тут Байкал? От якби гроши, та пожити тут з тиждень... Але екскурсбаза не тримає довше, як ніч. В санаторії ж приїздять з «путівками», а так — нема доступу. Зрештою, я ж у відрядженні до комун степової України, а це вже сама себе нагороджу Кубанню та Геленджиком.

Ще добре, що попався попутник. Цей випадковий приятель, Олесь, — примітивний, але товариський хлопець, головне, не виявляє парубоцьких наскакувань, — і то добре. Що ж, як нема охорони, то вже не можу нікуди рушитися? — все та сама думка навертається. І я маю свою власну охорону, — невидимий панцер, який обволікає мене... Але... Але якби я була не сама... Скільки б то я наїздилася та надивилася! Це також гарно влаштовано: пущено мене в життя з такою шаленою пристрастю до спізнавання, подорожей, пригод — і з такою мізерною можливістю здійснення. Тож як напрусь проти стихій, — от-от попаду в ситуацію, що приймуть за шукачку легких пригод. Добре, що цей Олесь зрозумів і так лицарсько-товарисько поводиться.

А ось і він. Прийшов з доброю вісткою. Знайшов брата в садівництві, брат має окреме мешкання, можна буде в нього переночувати. Покаже нам Геленджик, він усе тут знає...

* * *

А тепер я бачу себе на прогулянці, в товаристві двох. Йдемо дуже стрімкою стежкою, край берега, вздовж височених урвищ, що падають у море. Воно внизу, розстиляється ген-ген, а тут під ногами б'ється об високі скелі і з білою піною відходить. Заради краєвиду ми не заглибуємося у ліс. Зрештою, це й є та стежка, що нею ходять прогулянківці. Весь час угору, продираючись крізь хащі. Держидерево справді хапає кожної хвилини і хоче подерти або ногу, або одежду. Але краєвид щораз кращий, ми вже дуже високо, Геленджика не видно. Цей Олесів брат Іван знає, як нас вести, куди і як вивести, щоб ми не заблудилися.

« В одному місці ми зійшли вниз аж до моря і там перейшли дуже дивною стежкою. Сталева хвиля, вища в три рази за людський зріст, ритмічно б'є в скелю. Коли вона відкочується, стежка відкривається і треба цей момент вловити та перебігти на другий бік. Забарився на мить — смерть. Тисячупудова хвиля приб'є до скелі і забере в море. Кожен мусить перебігти окремо, бо стежку, притиснуту до скелі-стіни, хвиля відкриває на секунду-дво.

Та я аж тремтіла до таких пригод! Щоб були з небезпеками. Іван був із жартами, сміливий, вів. А Олесь трохи боязкий. Ми по черзі перебігаємо — і вже всі втрьох на другому боці, і вже знов видряпуюємося на дуже високе урвище. Море знову внизу, а стежка шкутильгає. То відводить від урвища. Море знову внизу, а стежка шкутильгає. То відповідь від урвища, то веде тебе просто над ним, аж обсипаючись подекуди під ногами, ізсуваючись, обвалиючись. А урвище так із 20 поверхів. Якби впав, то лише кісточки... та де! Зміло б і занесло б у море. Хвиля б'є об скелю і жертви приймає радо.

Сталося так, що попереду йшов Іван, посередині я, а позаду Олесь, вимахуючи сорочкою. Іван ступив широким кроком через тріщину в стежці і перейшов. Я поставила ногу ближче до сипучого ґрунту, не втримала її там і посунулась у безодню, а друга нога й собі тягнеться за нею вниз. Ніякої опори, лише одна: я тримаюся рукою за якийсь корінчик. Друга рука впирається в ґрунт, що обсипається й обвалиється. Ще мить — корінчик відламається, зостанеться в руці і разом зо мною полетить вниз, бо ноги мої вже бовтаються в повітрі. Олесь, побачивши, відскочив на небезпечну відстань від обсуви стежки і постягає рукою сорочку, але здалека, підступити боїться, щоб я його не потягла за собою. Я сорочки дістати не можу, а корінчик уже виривається з руки. Тут обертається Іван, підступає сміливо і рішучо, бере за руку, витягає. Я не впала в безодню, не розтрощилася об ребра скелі, ще поки долетіла б до води, — як ось-ось могло статися.

Ніякого переляку в мене не було, поки я висіла над безоднею, зачеплена одною рукою за корінець. Але як небезпека минула! Аж тоді я злякалася. Що ж це щойно було? Якби не брат, то цей боягуз Олесь не поміг би мені, я вже була б унизу, чи вірніше — не була б. Але брати теж перелякалися. Ну, що вони казали б? Де поділася та дівчина, що була з ними?

Яка радість життя прокинулась у мені! Такої радости я й не знала. Це ж усього цього я вже й не бачила б, не дихала б, не

сміялась. І вдячність до Івана та прикре невисловлене до «лицаря» Олесся.

Ми верталися додому зовсім уже смерком. Плакали десь жінки — то шакали вили. Сміялися діти — то теж шакали. Он унизу мерехтить мисочки електричних вогнів, Геленджик. Яке прекрасне життя і як не цінимо його, поки воно є.

Поморені й потомлені, прийшли дуже пізно. А де спати? Виявляється, що Іванове мешкання — одна малесенька кімнатка, без меблів, спати доведеться на підлозі. Оце! Я й не подумала за ночівлю для себе. Не сподівалася, що так вийде. Якісь два типи, тобі невідомі. Оце! Зрештою... Після такої гри із смертью чи прийде кому в голову що інше за сон? І зрештою добре, що іх два, а не один. Кого ж більше остерігатися?

Олесь як ліг, так і заснув. Але не той другий. Почав турбувати мене і ніяк не міг зrozуміти, що я обурена. Я штовхаю Олеся, щоб прокинувся, той пробудився, не дуже що зрозумів і знов спить. Але це усмирило Івана. Я скovalася за Олеся і молюся: Господи, коли б до світанку! Після такого дня... Невже не можуть бути товариські взаємини? Чи ж ім не видно, що мені не на думці якісь ігри? Коли б уже швидше світанок! Аби що — будитиму Олеся... Та та свиня, Іван, також заснула.

Обидва спали, як я нечутно встала і вийшла з тієї хати, якоїсь будови на садівництві. Ще сіріло, як я вже підходила до пристані.

І оце вже день. Я в Новоросійську, сиджу на якійсь горі, дивлюся на красу і сумно мені за Олесем, що так вночі мене охоронив. Ось так просто потрібно його тут, поруч. А слідом за цим зайдла на мене екстаза, щастя природи. Щастя, якого ще ні одна людина мені не дала. Воно йшло від повітря.

Потім, уже в Києві, я дісталася листа від О. Калиниченка. З лементом і жалем. Писав, як лаяв брата, як я йому потрібна. Пробачення просив, що таке вийшло, що він бігав шукати мене по Геленджику, і шукав би тепер, якби знав, де...

Це напевно в той час, як шукав, я за ним сумувала, до мене докотилася та хвиля. А екстаза не з'язана з потребою людей, джерело її — всесвіт.

Це вже могло б бути оповіданням. Але тут нема ефектного кінця. Чогось нема. Є репортажний правдивий опис, як було в житті. Нема задуму, ідеї, що хотів сказати автор. А для цього треба або перетасувати події, або подати більше характеристики дієвих осіб чи навіть зовсім інших рис ім надати задля тенденції

задуму, або опис антуражу. Це буває нудно. Або з'єднати це з якимись іншими подіями, щоб вони втілили ідею і щоб не вивозив її на лопаті моралізаторсько автор. Тут ще жадного рецепту не застосовано.

Яка ж ідея, справді? Головна, мабуть, та, що дівчина мусить знайти в собі силу проти стихій, як хоче самостійно спізнавати світ і не згубити своєї гідності. Чи ця?

Володимир Янів

ПОЛИН ЗВЕРШУВАННЯ (СКУЧНОГО РЕМЕСЛА МИСТЕЦТВО ВІЗІЙ)

1

Годинник цокає і в перегонах
Підковами шпаркі години дзвонять,
А борзих дум — на обрії, в блакиті
Запізненим словам не здогонити.

I дні за днями в неозорім леті
Не спиняється в октавах, чи в сонеті,
Погибне мисль не різьблена у слові,
Краса не встане в кольорів обнові.

То маяком в безмежжі океану
Життя у сірих хвилях буднів кане,
Життя в грайливій піні, у краплинах,
I в обрисах блідих німа людина.

Годинник цокає, й у вихрі грави
Сплоханих годин щоденним зривом
Сплітається у днів марну ніщоту.
На роздоріжжях розіпнуть істоту.

2

Мій підпис в зашморгу трикутних ліній —
Незважних зривів на ясні вершини
З кольон слухняних днів покірних тіней,
Приречених на службу та горіння.

Iз небуття століть в ганьбі обиди
Iз поколінням в боротьбі зі стидом
Ідем у заграви й світанки мрій,
Iз розпацу невдач в нові надії.

І сірі дні лягають на рамена,
Сіріють лиця, в куряві знамена,
З очицями у пункті переспективи
В мороз і спеку, ураган і зливи.

У збірнім ритмі спільного походу
Проклін і щастя, страсть і нагорода:
Розблісне в ореолі шлях спільноти
І розплінеться скреслена істота.

3

Я йду у віці привиди в пожарі
І трута змішана з п'янким нектаром;
Святочні візії в насущних путах
І в щільні рямці мисль палка закута.

Секунди блиск і місяці дороги —
За променем надхнення в тінь тривоги
Крутых плаїв у поросі та поті.
... Далека прозолота у днів нуждоті.

Порожні дні, без ліку і без стриму,
В нестямі йдуть в дорогу одержиму!
... Нікчемні дні, в скучанні під'яремні,
Покірні й пристрастю бажань блаженні.

Зі скаргою, у непосильній муци,
Зав'ялі дні, у сумніві й розпуці,
Сумні беззвучні звуки наглим чвалом
Спішать звитяжно у акорд фіналу.

4

О, дні нудні у маршовій колоні,
Що в вічності без імені потонуть,
В верткому струмені стечуть без стриму,
Сплинуть безвольно в темряву незриму.

О, дні в роках і місяцях без дати!
Як розпізнати, вбачити, піznати
Потопи краплі й атоми всесвіття,
— Безбарвні дні мої в спішних століттях.

І знову й знов, і ще, вдесяте, всоте,
Злились неділі, середи й суботи,
Прозірні тіні, без лица, без плоті,
В турботі труду й вантажі роботи.

В безсилій нехоті затерпнути мислі
І морок хмар попоною нависне,
В тумані скрилися доріг пейзажі,
— Сплинуть із днями в струменях міражі.

5

Слова й слова, засідання й доклади,
Листи й листи, обіжники й поради,
І звіти зблизька, й записи здалека,
Мільйони літер, скриті в картотеках.

... Минають дні у стукоті машинки,
Спливають з літерами, мов краплинки,
В гірчиці протиріч, терпких колізій
Скучного ремесла й мистецтва візій.

З літ провесни я в пристрасті двобою
Із долею, бажаннями й собою,
У осінь жнив, у підсумках дожинків
П'ю чорних літер дня сумну слізинку.

Сльозинку дня із двійників ручаю,
Проте ж і в сумніві напевно знаю:
Розблісне ремесло з нудьги хвилини
В мистецтві зれчення та дисципліни.

6

Мозольно камінці та скла шліфую,
Не бачу в пилі, в гуркоті не чую
У довгих днях, нудними місяцями
В охлялих зречень невблаганній драмі.

В бездушній тьмяні дні тісного дому
Вповзає ніч у немочі утоми,
Сплине в верстат беззвучно та незримо
І спинить працю й пристрасть одержиму.

То перекірливо день в день я рано
Бадьоро при моїм станку знов стану,
Щоб ввечорі в кошмарній вогневиці
Склейлися безвладно в сні очіці.

Аж лінії та взори орнаменту
Мозаїками ляжуть в монументах,
В храмах розбліснуть в кольорах вітражів
— Шедевром звершення палких міражів.

7

В безлюдді між людьми я сам в пустині
З оманою оаз, дерев і тіні.
В жазі води живої із безодні
Для спраги невтишими сьогодні.

Закрити очі, і уста, і вуха
В жару й мороз, потопу чи посуху,
Для голосу без звуку, слів без мови,
Далеких привидів краси й любови.

І ніч самотності — німа та чорна —
Спійме, обійме, здавить і огорне
Для радості світанку і симфоній
В веселці кольорів, в акордах тонів.

Глибінь напружена мого мовчання
В мені живе самотності стражданням,
Щоб людям словом, піснею і грою
Ясніти в барвах правдою живою.

Ігор Качуровський

ОЧІ АТОСА З родинної хроніки

Почати можна, наприклад, і звідси: мій прадід, сільський панок Василь Павлович Топольський, та любив після обіду поспати. А була в них наймичка, яка вподобала собі знущатися над паном і будити його — ледве засне — з якоїсь дурної причини або й без жодної.

— Скільки разів казав я тобі, — товкмачив він наймичці, — буди мене тільки тоді, як станеться щось важливе...

І ось одного дня наймичка будить Василя Павловича:

— Пáне-панé, ось уставайте!

— Хіба є щось важливе?

— Ой, таке важливе, таке важливе... Ходіть, покажу, самі побачите.

І веде його садом, стежкою в берег, аж у окіп:

— Пáне-панé, ось жаба дохла та ще й суха...

Відомо з народньої демонології, що мертвa жаба не може віщувати нічого доброго, а ця, не просто мертвa, а ще й суха — якщо дивитися на речі з понадсторічної відстані — стала причиною багатьох подій і зумовила кілька людських доль, бож коли та капосна наймичка добула строку, її не залишили на другий рік, а найняли чотирнадцятирічну Приську (у нас кажуть Приська, а не Пріська) Дяченко — із сім'ї хоча й козацької, але бідної й мало серед селян шанованої.

І помічає моя пррабабця Тетяна Федорівна, що її чоловік, ідучи на пообідній відпочинок, чомусь замикається. І не мала вона злойгадки та зненацька побачила, як Приська через вікно шасть до пана в кімнату! І побігла Тетяна Федорівна до робітників, які щось там у господарстві лагодили:

— Людоњки добрі! Живе мій пан із Приською, ой, живе!

І стала пані після того бліднути й чахнути, з'явилися дивні запаморочення, біль голови, блювота, шлункові хвороби, яких вона зроду не мала. Хто знає, як там було, тільки за яких півроку

не стало Тетяни Федорівні і лишилися сиротами моя бабуся Олександріа і її молодша сестра Маруся.¹

А прадід мій, не довго думаючи, одружився із Приською, яка ще перед тим встигла породити йому дівчинку, — її також назвали чомусь Марусею, — і, мабуть, щойно тоді довідався, що він тепер — як голий на льоду — хоч приставай до Дяченків у прийми: і садиба й земля — усе належало покійній Тетяні Федорівні і за українським правом «материзни» перейшло у володіння її двох дочок — моєї бабці та її сестри... Проте вони не були жорстокосерді й подарували своєму батькові на весілля й новосілля п'ятнадцять десятин переліску, і там він побудував хутір, де й прожив довге й досить таки злidenne життя, бож, бувши паном, не брався ні за холодну воду...

В чому в них не було нестатку — це в дітях: від Приськи Василь Павлович мав двох синів (молодший загинув на війні чотирнадцятого року, а старший помер з голоду тридцять третього) і шестero дочок, з яких наймолодша, Катя, вийшла заміж за полоненого чеха й виїхала за кордон, а п'ятеро — Маруся, Надя, Юля, Соня, Віра — зі своїми шлюбними й нешлюбними дітьми — жило на хуторі або неподалік од нього. Дівкою з-поміж них залишилася одна тільки Юля, їй, ще в дитинстві, як це часто траплялося колись у нас по селях, — спаралізувало (казали, від простуди) половину обличчя, одна щока видулася мов балон, вибалущене око, здавалося, ось-ось вискочить, а яzik у роті ледве рухався...

Були вони ні пани, ні селяни, а, як казали колись, полупанки: вдягалися переважно «по-городському», а довгими зимовими вечорами уся родина збиралася довкола столу, і сам Василь Павлович або Приська (вона була здібна: моя бабуся та її сестра Маруся-старша, навіть готували її до гімназії — перешкодило лише народження дитини, Марусі молодшої), або хтось із дітей читав уголос довгі романи: «Кудеяра», «Анну Кареніну» (при чому всі співчували Олексієві Олександровичу, а кляту Анну засуджували), «Графа Монтекристо», «Трьох мушкетерів». Читали довго, повільно, зупиняючись і коментуючи прочитане. Кожну книжку читали один тільки раз — настільки вона відалася в пам'ять кожним деталем, а потім виносили на горище на поживу мишам і павукам, які також люблять порпатись у старому папері...

¹ Див. «Деятели революционного движения в России. Био-библиографический словарь. Том второй». 1931, стор. 1411 та 1724.

Василь Павлович помер іще до моого народження, Приську я пригадую досить туманно, а всі інші Топольські, та іхні нащадки, яких я знат, були лагідної вдачі, щиро серді, співучі, гостинні. Винятком був лише Анатолій Бандисік, старший (і також нешлюбний: від татарина-буфетчика зі станції Крути) син нешлюбної дочки моого прадіда Марусі: не інакше, як через комплекс, так би мовити, «байструка в квадраті», з нього виріс похмурий і зарозумілий більшовик: у роки війни він очолював радянське підпілля на Ніженщині. Про нього є згадка в «Історії міст і сіл України».²

Так от. Мені доходив шістнадцятий рік, і я літував на хуторі Топольських, а хутір стояв на узліссі: по один бік поля й річка Остер, по другий ліси із загубленими в них хуторами та болота, славні своєю дичиною і привабливі для мисливців найбільше тим, що в них — на відміну від інших болот — нога не грузне в намулі і людина не ризикує потрапити в таке місце, звідки єдиний шлях — у глибину трясовиння... Кожне болото мало своє ім'я: поблизу був Довжик, а трохи далі — в напрямі села Кагарлики (його, так само, як і хутора Топольських, тепер не існує на мапі). Хутір, звісно, ліквідували в кінці тридцятих років, разом із усіма хуторами, а що сталося з Кагарликами, цього не знаю: чи то їх змелю війною, чи ім надали якесь інше, радянське ім'я — Жовтневої революції, Другої п'ятирічки або якогось партійного туза) — було величезне болото, що називалося Дуб, і коли зима була сніжна, а весна — дружня, в ньому набиралися стільки води, що зливалися верхів'я двох річик: Остра та Удаю, і тоді гинули в своїх норах борсуки та лисиці, зайці, мокрі й голодні, одсиджувалися на белебнях, а вовки встигали кудись евакюватись, бо їх поголів'я ніколи не зменшувалося.

Ні лосів, ні кіз, ні диких свиней у нас тоді не водилося. І коли один дядько із сусіднього, за півверстви, хутора похвалився, ніби то бачив у лісі дику козу, Тимофій Іванович, чоловік Наді Топольської, поставився до того скептично:

- З рогами?
- Авжеж із рогами...
- І з бородою?
- Ну так, з бородою...
- Та то був чорт. — Які ж у нас кози?

² Див. «Історія міст і сіл України. Чернігівська обл. Ніжинський (зам. Ніженський. І.К.) район. Село Крути».

На борсуків не полював ніхто, на вовків по селах були викопані ще з давніх часів вовчі ями, але після революції про ті ями ніхто не дбав, вони позавалювалися, позаростали лопухами й чортополохом, так що можна було сказати з повним правом: «кому-кому, а вовкові більшовизм дав справжню свободу...»

Був літній ранок, свіжий і соняшний.

Віра пішла вже на працю в колгосп, а ми, Соня з Галею, Юля і я, саме сідали сидати, коли до хати увійшов Тимофій Іванович (вони з Надею жили не в старій хаті, а окрім, трохи оподаль) і, замість привітання, поволі, з павзою після кожного слова, не вимовив а радше видушив:

— Снилися... очі... Атоса...

— Господи! Знову якесь нещастя! — не донісши кружки з молоком до рота, вигукнула Соня, і молоко хлюпнуло на доліку.

Я, може, й запитав би, який зв'язок між очима мушкетера і передбаченням лиха, але до господи вбіг дев'ятирічний Вітя і радісно закричав:

— Прийдуть охотники! Підемо зустрічати!

— Підемо! Підемо! — підхопила трохи старша від нього Галя.

Соня, яка обожнювала єдину дочку й потурала всім її примхам, відразу ж забула про Атосові очі й підтримала Галю:

— Та можна б і піти... Чом' не піти?..

Але покищо треба було доснідати і скінчiti з хатніми справами. А мені — чисто по-хлоп'ячому — хотілося показати, що я не дармоїд і можу бути корисним у господарстві. Найприємніше було з лісу, який починається відразу за хутором, принести грибів (якось ми з Галею у гущині назбирали вовнянок, які вважаються отруйними, але Соня знала, як тієї отруйності позбутися, іншим разом я знайшов боровика завбільшки з опішнянську полов'яну миску, так що вистачило на вечерю цілій родині), проте доводилося — хоча й не з таким ентузіазмом, виконувати деякі прозаїчніші обов'язки, наприклад, принести води для варення обіду чи для миття посуду. Колодязь із традиційним журавлем і замшілими цямтринаами був на подвір'ї, неподалік од хати. І от коли я перед тим, як рушати назустріч мисливцям, спершись на цямрину, витягав повне відро, Соня, що стояла на рундуку, чогось скрикнула, і я відчув, ніби мене хтось ляпнув долонею по тім'ї, як це роблять школярі, підкравшись до сусіда по парті. Але це була не долона: зігнилий звід переламався навпіл, і товщим кінцем з колодою мене вдарило по голові. Бідолашна Соня думала, що мені

вже кінець, проте мені рівно нічого не сталося, зате колода, від удуру об голову, розсипалася на вогкий порох.

Не подумайте тільки, що в мене така тверда голова: після цього випадку я довідався, що мінялися кілька разів зогнілі цямрини, а соха і звід були ті самі, які поставив Василь Павлович півторіччя тому... Проте, якби мене стукнуло іншим, міцнішим кінцем, то ледве чи я писав би ці рядки.

— Бережись, це тобі попередження, — сказав Тимофій Іванович, але я, як і можна було сподіватися, не надав його словам жодного значення. І ми рушили вчотирьох: попереду Вітя й Галя, за ними Соня і я. На межень тут звичайно пересихало, але цього літа випало багато дощів уже тоді, як підвівсь очерет, а греблю розмило ще в тридцять першому році, коли була остання велика повідь, і тому треба було перестріти мисливців і показати їм, як можна пройти до хутора, бо інакше, мовляв, вони заблукують у такі нетрі, що не вибредуть і до вечора...

Лісовою дорогою можна було дійти туди, де болото перегородив яз із напівзогнилих куликів ліщини й верболозу та слизьких осикових гілок, на яких доводилося балансувати, ризикуючи полетіти сторчака в баговиння або, в кращому разі — як мені вже трапилося — втриматися, скопивши за кілок, і тільки зануритися однією ногою вище коліна (а холоша, звісно, не підкачана...), але можна було — принаймні так запевняли Вітя і Галя — перебрести навпросте зabolоченим лісом, де води тільки по кісточки...

Води, правда, було не по кісточки, а по коліна, а, крім того, раз-у-раз доводилося зупинятись і відривати від ніг слизькопружних п'явок — чорних, котрі відривалися легко, і сірих, котрі цупко трималися тіла і давали себе відірвати щойно після добрих зусиль. Однак, ми таки добрели на другий бік, туди, де перетинало ліси й болота полотно колишньої вузьколінійки (селяни її звали «чугунка»), з якої десь у середині двадцятих років зняли рейки і шпали, щоб провести залізницю не селами, а через Ніжин, який був тоді одним із сорока окружних центрів радянської України.

Протинявшись без діла години дві й переконавши, що мисливці або взагалі не прийдуть, або вже пройшли іншою дорогою, ми з Сонею таки переконали молодших членів експедиції, що доведеться самим вертатись на хутір. Цього разу ми пішли через яз: ануж бо стрінemo там заблуканих мисливців. Не спіткавши нікого і там, ми наблизилися до хутора, де вже на рундуку (Юля кудись відлучилася, а вони самі не хотіли заходити) чекало троє:

красень Жорж, який мені доводився двоюродним дядьком, його приятель із Москви, ніби студент, якого взимку на Таганці наскрізь пропороли кортиком: увігнане під праву лопатку ромбоїдне лезо вийшло між ребрами (тепер він приїхав на Україну підлікувати здоров'я), і третій Юрко, на півроку молодший від мене племінник Жоржової жінки. Жорж зі старою «берданкою», москвич — із дорогою дубельтівкою, а Юрко — так.

Звісно, і Жорж, і Юрко дорогу до хутора знали не гірше від Соні, і зустрічати їх ми виходили тільки тому, що дітям хотілося в ліс, а Соня рада була звільнитися від хатньої праці, зваливши її на Юлю. А розминулися через те, що йшли вони не лісом, а селами.

Після загальних вітань троє старших — Соня, Жорж і москвич — зйшли до хати, а четверо молодших — Юрко, я, Галя й Вітя — лишилися на рундуку. Але, крім нас, там залишилися також москвичів дробовик і Жоржова берданка, якою — на правах родича негайно заволодів Юрко.

Заволодів — і почав нам показувати, як чудово він орудує цією зброяєю. Я вже тоді міг розібрати й зібрати російську ґвинтівку, тож переконався, що рушниця, яку вроочисто звали «берданкою», це однозарядний курковий дробовичок, дуже старий і дешевий, — але волів мовчати, щоб не збирати Юркового запалу. Тим часом Юрко, тримаючи цівку дробовика впрост перед моїм обличчям, звів курок.

— Що ти робиш? — сказав я. — Таж тепер вона вистрілить...

— Не вистрілить. Я це робив не раз. І Жорж нічого не знаємо. Треба тільки міцно тримати курок, і він поволі стане на місце.

І Юрко, намагаючись лівою рукою втримати курок рушнички, пальцем правої поволі став натискати на спусковий гачок.

Я відхилився — й тієї ж миті бліснуло, grimнуло, повз мое обличчя пролетів струмін шроту і врізався в лутку.

Галя й Вітя, здається, ще не встигли злякатися, як з хати вискочила Соня:

— Ой, Боже, що сталося?

За нею вийшли мисливці.

— Скільки разів я тобі казав не займати берданки, — докоряв Жорж розгубленому Юркові, який далі тримав дядькову рушницю і не зінав, що казати.

— Чого, брате, так збліїв.

— Що з тобою сталося, — звернувся я до Юрка словами Руданського.

— Не жартуй, — відповіла за нього Ганя. — Подивися на себе: ти сам ще біліший.

Дзеркала поблизу не було, щоб перевірити Галину заувагу, але вона мене неабияк здивувала: я не тільки не був переляканий, а, навпаки, почував гордість, що зумів передбачити небезпеку і в останню четверть секунди уник якщо не смерти, то каліцства. Справді: качиний шрот ледве чи позбавив би мене життя, але очі б мені вибило, це вже напевно.

І хтось, не пригадую, сказав мені:

— Це вже вдруге тебе сьогодні смерть оминула... Дивись, як вона коло тебе круться...

А справжня причина моєї блідості з'ясувалася щойно надвечір, коли Соня помітила, що біля печі, в одній із заглибин глиненої долівки — яку хоч як вигладжуй, все одно залишиться нерівною — темніє якась червонава густа рідина. Нахилилася — кров. І не мало її натекло, з добру миску. Але звідки? Придивилася, аж до заглибини провадить тоненький струмочок, не раз уже затоптуваний ногами й відовлюваний свіжою течією — і струмочок той привів її у протилежний кінець світлиці, де біля столу на лаві сидів я. Вона помітила мою крейдяну білість і крикнула:

— Покажи ногу!

На нозі була червона цятка, звідки не зупиняючись, уже навіть не червоні, а якісь ніби рожеві, стікали рештки моєї крові: це ще вранці, коли ми перебродили болотце, я, хоча й відірвав від ніг п'ять або шість п'явок, але котроїсь не помітив і прикрив холощею, а п'явка, насмоктавшись і пустивши в кров рідину, від якої людина дістає локальну гемофілію, відпала, ій бо байдуже, де відпасти: до якоїсь води долізе — адже кілька років тому хуторяни були свідками, як із Довжика в Дуб перелазили чорні п'явки, створивши ніби гіантську рухливу стрічку, піваршина завширшки, чи не сотню — завдовжки...

— Галю, принеси цибулину! — скомандувала Соня.

Гая мотнулася до комори й митю повернулася з цибулею. Соня розтяла найбільшу цибулину і витягла звідти тоненку напівпрозору плівку, яку приклала мені до рані. Кров відразу спинилася.

Ще півгодини — у хаті б стемніло, кров'яної калюжі ніхто б не помітив, а я б солодко й легко заснув, а на ранок уже б не

прокинувся. Увечорі, коли розповідали Вірі, яка повернулася з колгоспної праці, про події нинішнього дня, знову були згадані очі Атоса. Я запитав, чи має це якийсь стосунок до моїх очей, що я іх мало не втратив, Соня й Галя, перебиваючи одна одну, почали мені розказувати, але я заснув на півслові і в непримітному від зникнення сні тільки чув, як мене кладуть на лаві й підкладають під голову подушку.

А вночі мені снилися скажені собаки, що були постраждані мого сільського дитинства...

Існує багато спроб з'ясувати природу снів та їх класифікувати. До природи я не торкатимусь, але запропоную таку класифікацію: усі сни (поняття «сновидіння» не охоплює сни як цілості: бувають сни із самих тільки звуків — музика, а собакам — хтось про це вже писав — сниться запахи) варто поділити — відповідно до того, чи ми спроможні устійнити чинники, що їх викликають, чи ні, на дві категорії: більша — сни незбагненні, коли ми не знаємо, ані що той сон спричинило, ані чому він нам сниться; менша — сни, так би мовити, інтелігібелльні, що їх своєю чергою, слід розбити на три групи: сни, викликані суто-фізіологічними причинами (людині, що змерзла, сниться сніг...), психологічними (враження від прочитаної книжки, від баченого кінофільму, щойнопочутої розповіді...) та, нарешті, парапсихологічні, серед яких я виділив би дві підгрупи: сни ясновидячі (коли людина бачитьуві сни те, що відбувається в цей самий час деінде; сюди належить і здатність людей із витонченою психікою — як це було з Анною Ахматовою — бачити чужі сни), та сни віщувальні, провидячі (колиуві сни з'являються — і то з усіма подробицями — те, що станеться десь незабаром).

Мій сон про скажених псів був реакцією на ту розмову, що й я чув і не чув, засинаючи...

Найчастіше по селах казилися колись овечки, перед тим, як здохнути, вони несамовито крутилися-кружляли на місці, тому в нас замість «скажених» кажуть «кручений».

Кручених псів щоліта бувало більше, ніж треба; у липні-серпні тільки й чути було: там порвали курей або качок, там покусали вівцю або собаку. Людей це лихо минало, поперше, тому, що в скаженого собаки не атрофується почуття страху, тож коли на нього замахнутися сокирою чи лопатою, кинутися з косою чи вилами або ще ліпше — линути відро води, — він утікатиме геть, як і кожен нормальній пес, подруге, скаженого пса видно здалеку,

навіть якщо за ним не тягнеться обірваний ланцюг або мотузка: він біжить, повернувши голову в один бік, бож бачить на одне лише око (правда, сільські баби були переконані, що вистачає побачити кручного собаку, щоб і самій сказитися, тому їх після кожної такої зустрічі відпоювали майками. І помогало...).

Випадок, коли в селі Кагарликах сказився дорослий чоловік, трапився тільки раз, і то колись давно, не за моєї пам'яти. Дядька замкнули в хаті, до нього заходив лише священик, а коли хворий відчував наближення атаки — кричав: «Тікайте, батюшко!» — і той вискачував і замікав за собою двері. Того разу не допомогли ні майки, ні славетні кагарлицькі захарі, що про них нас по-переджали вчителі: «Не йдіть до старого Микити чи Гаврила (вже не пригадую), бо знаєте, чим він лікує: в нього під лавкою, на долівці, цвілій хліб, і він тією цвіллю присипає рани, щоб гой-лися... Бачите, яка некультурність!..»

А на другий ранок, прокинувшись так, ніби попереднього дня нічого мені не сталося, почув я таку історію:

Старий Кудлай здох у страшних муках: хтось із тих злодій-чуків, що, скориставшись із безвладдя й безладдя, на початку двадцятих років розпаношилися були по всій Україні, підкинув йому шматок м'яса з голкою — так було й по інших хуторах напередодні крадіжок, тому Топольські вже знали: не проминуть і їхнього хутора, хоча в них і красти було нічого, вони навіть і коня не мали, а жили з того, що брали чужу худобу на випас. Та ще допомагали собі садовою, городиною, грибами, ягодами, лісочними горіхами...

На щастя, злодійчуки вчасно впіймалися в чужому млині, так що хутір лишився не обікрадений. Проте собаку таки треба було придбати, і хтось із кагарлян привів неоковирне головате цуценя, з якого мав вирости здоровенний собайло. А на ранок хуторянин почули, що під хатою скавулить іще одне собаче створіння, яке виявилося довгою низькою кривоногою сучечкою — я пояснив, що то була такса, а понашому ямник — вони так і не дізналися, звідки воно взялося, бож такої породи зроду-віку не було в наших околицях. Того ж дня надвечір приблукав на хутір і страшено зрадів, що опинився серед людей, кількамісячний ірляндський сестер, загублений або покинutий мисливцями.

Топольські, як я вже казав, люди гостинні і м'якосерді, тому на сімейній раді вирішили залишити всіх трьох. А що цуценята відразу між собою заприятelювали, то комусь — чи не криворотій

Юлії — спало на думку, що це, мовляв, «три мушкетери». Тоді розподілили імена: шляхетний сестер став Атосом, незgrabний головань — Портосом, а сучечці не залишалося нічого іншого, як задовольнитися ім'ям Араміса (вона дуже скоро звикла до цього імені — і навіть не протестувала...)

І пройшло кілька років. Портос виріс величезний, мов теля — і такий самий дурний. Він довго не міг уторопати, чи він Портос, чи Атос, і відзвивався на обидва імені.

Сучка Араміс була хитренька, підлеслива, але — так само, як двоє інших — вірна своїм господарям.

Найрозумніший з-поміж трьох був, звісно, сестер. Псятиною віднього пахло тільки після дощу, тож його в суху погоду часто брали до хати, і він знат не лише, котра корова Манька, а котра — Рябка, а також розумів, що лава, що піч, що стіл, а що вікно. Він любив, щоб донього зверталися, дивився в очі й намагався злагодити кожне слово. Коли заходив хтось чужий і дивувався, що в світлиці — собака, йому пояснювали, що це член родини, Атос Іванович Топольський. Дядько дивувався не більше: пани щось вигадають, а Топольські й собі... У них усе не так, як у людей...

Одним словом, був з того Атоса пес, як казали хуторяни, «кінтилігентний»: при людях на сучку не полізে і за великою потребою не зробить.

І був рік, мабуть, двадцять дев'ятий. Саме тоді активісти постріляли по селах котів і собак, але лісових хutorів не займали, щоб самим не опинитися в ролі тих, на кого полюють.

І от улітку, якраз у жнива — орної землі в них було десятини дві або три, а все одно треба було косити й жати, а потім наймати в дядька Македона (чия садиба адміністративно належала до — «Хутора Топольських») коней за сніп і перевозити збіжжя до клуні, яка стояла аж у кінці садиби (це на випадок пожежі, щоб коли хата згорить, то бодай клуня зостанеться, а коли загориться клуня, то вогонь не дійде до хати) і в якій більше було сіна, ніж пшениці чи жита, — якраз, кажу, в жнива, коли вдома залишилися тільки семирічна Галя, на три роки менший від неї Вітя та ще Юля, яка мала наглядати за дітьми, — чогось тій Юлі знадобилося перейти не то від хати до клуні, не то від клуні до хати.

А садиба була, як і тепер, необгороджена — тільки довкола саду ішов цей самий, тоді ще новий, штакетик — щоб худоба не лізла робити шкоду.

І от коли Юля була напівдорозі між клунею й хатою, з пере-

ліска просто на неї вимчав скажений вовк. Може, хто спритніший і звинніший устиг би видряпатись на яблуню, що росла по той бік штакетику, а тоді: скачи, вовче, чи смакують тобі зелені яблука?.. може, хтось, але не безпорадна в житті стара дівка... Соня запевняла, що Юля вирішила пожертвувати собою заради дітей, які бавилися в калачиках неподалік од хати, але сама Юля казала, що її тоді спаралізувало від жаху: вона не могла ані рушити з місця, ні крикнути.

Та враз від хати — вовкові навперейми — майнуло три пасмуги. Вони настигли сірого хижака, коли тому до Юлі залишалося два-три стрибки, і вдарилися об нього й покотилися по стежці величезним живим клубком, де вже не можна було відрізнити ні собак, ані вовка, а було тільки чиєсь смертне харчання — ще не знати, чиє — і бризки крові та клапті шерсті, що летіли навсібіч од того страшного клубка.

Це тривало кілька хвилин — а, може, секунд, бо час за таких обставин має інакший вимір, ніж той, що притаманний повсякденності і що його значать наші годинники. Клубок раптом спинився, з нього виділилися — ніби зматеріалізувавшись після хвилевого перебування поза межами земної реальності, — три знайомі собачі постаті, а на землі, лапами догори, зостався вовк з перегрізеним горлом...

І відразу з Юлії спали вовчі чари, і вона знову могла говорити і рухатись.

Та, однак, страшною ціною здобули три мушкетери свою перемогу: Аtos був увесь закриваний од кількох ран, Портосові перекущено лапу, Арамісові пошматовано вухо...

Були врятовані і Юля, і Вітя з Галею, але собаки — що з ними тепер робити?

— Таж існує вакцина проти сказу, — вставив я, перериваючи розповідь.

— Не так то просто, як ти думаєш, — відповіла Соня. — На селі щойно відкрили ветпункт, але, крім карболки, не було там ніяких ліків. Повезти до Ніжена? А де взяти підводу, та ще в жнива? Якби для людини, то хтось би й дав, але як почують, що для собак, то тільки сміятимуться. А якби й привезли, то нас би запитали: а звідки у вас аж три собаки? Чому ви їх не здали на «заготпушніну»? Ще оштрафують або посадять.

Так і махнули рукою, мовляв — що буде... А нужбо Юлі здалася, що вовк — скажений? А якщо й так, думаємо, то може

слина не потрапила в кров або витекла з кров'ю... Були ж випадки, навіть по сусіству, в Македона, що покусаному псові нічого не сталося...

Араміс — чи Араміска, як звали її діти — перша почала виявляти ознаки хвороби: хотіла істи, а іжа застрягала їй в горлі, проте воду ще пила, тому й думали: може, це так чогось... Все ж таки прип'яли її на ланцюг і дітям сказали до неї не наблизатись. I Атоса з Портосом замкнули на ніч у клуні. I як воно, таке мале, здужало той ланцюг розірвати, тільки на ранок знайшли півланцюга — й ні сліду від Араміса.

І тоді — покрадьки від дітей, котрі не мусіли про це знати — вирішили: двох інших доведеться застрілити.

З Портосом було легко, він, дурень, навіть не зрозумів, чого це Тимофій Іванович, який не є мисливцем, з позиченою дубельтівкою, веде його за перелісок...

Тільки Атос знов, куди повели його приятеля і що означають ті два постріли поза деревами. I він усвідомив, що й на нього чекає те саме: дивився нам в очі і плакав (і ми також плакали) — ніби хотів сказати: я ж вам урятував життя, а ви мене за це хочете вбити...

— А якщо ти сказишся, — казали ми йому, — ти покусаєш нас усіх, і ні тобі, ні нам не буде рятунку. I ліпше вмерти від кулі, аніж від сказу...

I після того вбивства — бо менший гріх забити злодягу, що заліз до комори, ніж такого собаку, — Тимофій Іванович усе прикривав очі рукою й повторював: «Як він дивився... Цього не можна забути...»

Довго його мутило безсоння, та якось минулося. (Топольські самі збиралі на мочарах валер'янку й готували ліки — від тих ліків йому й полегшало.) Тільки уві сні навідують його тепер Атосові очі — і завжди перед тим, як щось має статися. Ніби дух того пса досі пильнує господарів і попереджує: Стережіться! Наближається лихо...

1987, квітень-травень

Іван Кмета-Ічнянський

МАНІФЕСТ (Фантастичний цикл)

На засланні Борис Безіменний, наш вчений,
Біля хижі за містом стояв, вартовий мов...
Милувався (раз сотий?) рай-зоряним небом
Забайкалля. Пливла думка: «Ти казка і взимку...
В хутрі княжім, хутрі соболинім, розкішнім.
Хоч Сибірі підвладне, моїй мачусі лютій...»
Пливли тихо думки, мов хмарини до місяця.
Безіменний, поет, другом був тих лямпад, що не гасли.

Північ кралась дванадцять ударить нечутно, —
Дав засланець тривозі колънуть собі в груди, —
Зв'язковий, він значний, не прибув... Чи не згинув?
Надійшов-бо час битви нечуваної в світі, —
Наступ «Променя Думки» на Кремль... Диктатуру!
Безіменного винахід цей, технології чудо,
Що створив він його на засланні сибірськім...
Був надземний стояв вартовий, сліпив світлом
Кагебістів ту зграю, що за ним полювала.

Людські мислі на добре мінялись, заторкнені
«Променем Думки». В етері він став переможцем...
Про Ясевича, про генерала, інженер
Журбі владу дав в серці тривожному... Ніжному.
Ох, мій друже! В боях тебе кулі боялись...
І гарматні громи шкодували тебе.
Невже ночі цієї, рішальної ночі,
Уловив кагебіст друга пасткою хитрощів?
І навіки спочив він в снігах-льодах хащі?
Чує серце, ой — ні! Ми обіймемось — друзі щасливі...
Зорі й місяць завважили здаля тривогу Бориса,
Його думка кружляла, мов голуб, — він живий!
Пошлемо ми опівночі «Промені Думки»
На ягу-диктатуру... На генсеків лукавих,

Що адську дитину вони породили...
Раптом: Рип... Рип... — Сигнали дав вченому сніг...
Серця маятник хутко забігав... «Це Юрій?!»
Обіймалися друзі-герої веселі, як місяць...
Генерал в білім тулубі, Юрій Ясевич,
Невисокий, немов Бонапарт
Жив-здоров був... Сипнув другові і жартів, і сміху.
Тиша ночі здригнулась хвилинно: прошумів
Гелікоптер за містом... Пілотів торкнулись вже
«Промені Думки».

Ніч не спала в пивниці... Не ніч, ой, була та,
А Великодня ранок зо дзвонами лунними.
«Промінь Думки» був гоїв мільйони народу...
У тайні так хліба голодний благає,
Як бажав люд і волі, і правди: «воскресніть!
Та ѿ вродіть, кріпакам нам, сторицею щастя.
Полонені народи хай квітнуть, сади мов».
Винахід той ловив слова й думи народів:
Телефони кричали... Лякались і мліли —
Революція тихо, без крові рік, вийшла,
Мов князівна, роздать подарунки народу.

Просипались генсеки, міністри... Їх піт умивав...
Землетрус у «Країні Великій»! Ясевич
Маршом військо веде — служить правді і волі!
«Маніфест» вже готовий! Диктатура — в безодні...
Демократія всталася... Писати і мислить — свобода!
Кагебісти вмивають скривавлені руки...
І прокляття ѿ благання встають перед ними
Марою...

Вже від Кремля телеграма в руках у Ясевича:
«Ми в тайні плекали думки про свободу...
Але сон летаргічний і страху кайдани
Нас так довго тримали... «Промінь Думки»
Із очей зняв полууду. Кремль капітулює...
(Міністри)...»
По містах по великих і селищах тихих,
Що зо страхом великим одружені довго, —
На світанку майдани і площі, і парки
Гомоніли вже сміливо, волю натовп вітав був:
Пісня крила ростила: «Ой доленько-доле,

Не зрадь нас, сестрице! Як в дні — за Богдана)...
Рої люду гуділи: як бути зо злочинцями?
Україна раділа, мов діва, із щастям повінчана
Про майбутнє у мріях — Держава вже!

Генерал поспішав до «Начштабу». Тривоживсь,
Щоб вулкан помсти-крови не вибух... Дим чути...
Попрощаючись він зо вченим, як з братом обнявши...
І про «Віче» величне промовив: «Віче краю
Буде завтра, Неділя... Як сонце всміхнеться».
В хаці вітер таївся... Не спав він, мов слухав.
Генерал зник в досвітній пороші, як привид...
Знову тишу чутливу збудив гелікоптер.
Безіменний звів очі на небо... В тривозі.
Ралтом плинула гіркість минулого хвиля:
Тату, страднику... Великомученице
Свята мамо! Де ви? Помучені де ви?
Елітафії — в небі... На землі — ні могил, ні хрестів.
Святих символів муки невинних...
У замерзлій землі ваші кості. Як свідки.
Доля зрадила вас, сама зраджена... Вбога.
Ви й за мене жорстокість терпіли.
Дожили б ви до «Променя Думки» — в рай-хутір вернулися.
Винахід сотворив я — він другом став людям,
Україна та й інші народи вже волю вітають.
Прислухалося небо до скарги-жалів інженера-поета.
Тяжким спомином був він схильований вельми.
Не помітив, як жінка-тінь в білім з'явилася, —
Простягаючи руки.
Бліснув місяць ясніше. Тривожились зорі...
Був мороз пройшов тілом засланця тривалого.
«Ой, Галино! На хуторі квітко зів'яла?..»
Борис скрикнути хотів і не міг... Тінь-маря зникла.
Піт гарячий котився з чола Безіменного,
Як ішов до пивниці... До «Променя Думки».
Спокатився «вітрець бистрий» в сковиці,
Шелестів-зашумів, ніби мовив: я бачив...
Полети, вітре-голубе в далеч гулагську, —
Повій тисячами крилець потужних
За дротами є там, за колючими — каторга...
На тій каторзі-швалальні студентка посивіла.

Вже кульгає на ногу, на ліву. Катована...
Про Бориса шепни їй, про юности мрію...
Цього вченого ім'я схвилює мільйони.
І рвонувся вій-вітер у вирій блакитний!

Зустрічав вчений ранок, у полум'ї свято,
Апарати обняв, ніби живих, мов друзів...
На сторожі був слух, — чи у діврі небезпека не суне?
Зійшло сонце у ризах, у злотних,
Привітало голодні народи; почутъ слова «Віча» прийшла
Тьма люду на площах в містах мільйонних!
На помостах-трибунах генсеки, міністри відомі...
І смиренне священство, і рабини... Мовили,
Мов на сповіді: «Людоночки, грішні ми тяжко!
Але спали ми... Спали у сні летаргічнім...
Кари мало нам — сорому... Милости просим...»
І слова оті — «милости просим»,
Мов на крилах летіли... На електронних.

Несподівано вітер зірвався, мов ойкнув,
Ріки з вітром з'єдналися, про помсту ревли-лютували.
Раптом скарга-ридання жіноче в ефір полетіло:
«Кари... Кари ім лютої! За дітей-анголят... за батьків!
І за нас, матерів, і дів-мучениць...»

Знявсь хвилинний гул люду вулкано-жахливий...
Носив вітер нестримний розпач материнський.

Інженер Безіменний знав емоції гніву.
«Проміньтиші» осяяв народи... І втихомирив.
І здавалося — сонце до «Віча» наблизилося...
Стала тиша на вежі стерегти людський спокій,
Немов в храмі величнім, з блакитною банею
«Маніфеста» ждали Литва, Білорусь, Естонія, Латвія...
Залунав голос дужий Ясевича Юрія:

«Брати-сестри, день «Віча» — день щастя-спокою...
«Маніфест» оголошує рівність-свободу народам...
Самостійно живіть-порядкуйте... Кордони
Укладайте не для воєн, а як друзі держави,
Забувши кропиву відношень...
Диктатура — цариця жорстока й комуна
Лежать в гробі... Померли.
І Росія благає, щоб їй бути сестрою...
Не панівною гордою...

Ми бажаємо слово почути від Києва, —
Злотоглавого свідка подій... Він найстарший наш.
Немов дружки весільні — Білорусь, Литва, Латвія...
І народи всі «Краю Великого» співом вітали:
«Україна — сестра наша мила...
Не покривдила нас, а любила...
Ой щастя їй, щастя взимі й літом...
Будь державою — «Многая літа»!
Ой заграли-лунали всі дзвони у Києві,
Великодні мов дзвони: «Воскресе!.. Воскресе!..»
Україна, знов вільна держава, раділа:
«Ми вітаемо вас, вільні сестри-держави!
Та й бажаємо дружбу тримать, мов той скарб, мов перлину.
«Обнімімо найменшого брата...» Поет мовив,
Без гріха хто? — люд каже... Простімо взаємно
Всі бо спали... Віддавши думки Марксу хворому.
Ти ж, Росіє, сестрою нелжivoю будь нам...
Не хитруй панувати над народами! Бог бачить.»

А Хрестатик — старий свідок скрут і надії,
І «гора», і задумливі парки розкішні
Вкрились листом, на цей раз раніше...
Шепотіли про щастя... Всміхалися сонцю.
Красень Київ давно так не пив з чаші радости.
Розчинилися чудом замкнені двері храмів,
Хори гримнули: «Помилуй нас... Хвала на вишинах!»
І лямпади заблимали сяєвом щастя натовпам люду...
По державах, по вільних вже... Дзвони звіщали
Аж до півночі волю! Дзвони не знали втоми.

За дня легіт-вістун повернувся до вченого,
Але другові в хащі не міг розказати,
Що мара та — на добре... А страх — він на радість.
Вітер лашчився... Шкрябав у двері... Просився, мов котик.

Слуго-вітре, спочинь, полети з теплом всюди:
На степи «довгополі» й поля України, —
Хай золотиться колос... До сонця шепоче.
І до братніх країн злітай, орле слухняний!
Перескоч вали моря... Шепни там «скитальцям»,
В діаспорі все світній, що вже волі діждались...
Розпустив легінь крила могутні: лечу я!
Безіменний Борис — вчений неба післанець,

Не забули його на Сибірі далекій —
Люди вдячні, що вільними стали...
Немов сонце веселе в Україні у маю.
Його чаша по вінця вином-радістю пінилась...
«Ой не тінь ти, Галино, а зоря незгаслая,
(шепотів поет-вчений...), мов казка, сон соняшний»...

Хутір в ноші весняній... Давня липа шептала:
Молодят пригадала, — то Юрій з Галиною —
В її тіні мрій килими ткали квітчасті...
Дожила липа щастя побачить-почути,
Що не зрадила доля, вінці вже готове...
На їх голови, сріблом прикрашені...
Лихоліттям побілені голови.

Тихе селище наче столицею стало...
Ув етері вітала засланця нова Україна,
І по довгій неволі-недузі співала:
«Тобі, вчений-поете, ѿ Галині — «Многая літа!»!
А гостей! Пісень-сміху-янтарів в садах хутора...
Президент обіймав Безіменного, брата мов.
І летіла крильми, ой, веселість у далеч, —
В далеч соняшну аж до дружніх народів,
Від сестри, України-держави щасливої
До тих вільних — повік вільних від тиранії.

ЕПІЛОГ

Згодом лист незвичайний стривожив був вченого...
На папері на чорному літери білі —
Лист кольнув Безіменного серце хвилинно,
Хоч не жив страх в душі його й тілі від юности.
«Марно-рано народи справляють весілля свободі,
Передчасно п'єте вино-брагу: «На многая літа»...
Я — Апполіон... Вічний мучитель людини, —
Ваше щастя — то мука моя непоборна...
Сподівайся мого поцілунку в глупу піvnіч...
Як лякатиме шум-крик: «Свободі — Голgota!»
На чолі у Бориса хмаринка... Листа вітрові кинув,
Прошептав: «Вітре-друже, візьми ти мару цю,
Чорну лютъ понеси... Утопи її в морській безодні.

А ти, лживий демоне, Юра мов давній,
Руки не підіймеш проти правди священної...
Бо як скеля могутня, предвічна та правда!»
Була північ, Апполінова помста лукава...
Безіменний звів очі угору... Очі ясні.
Зорі, зорі! Мов свідки, мов живі, раділи.
У давнині, у сивій колись так Мойсей...
Вченій Богу був вдячний за «Променя Думки» —
За чудо... За волю...

O. Ізарський

СТОЛИЦЯ НАД ІЗАРОМ (Уривок з роману)

За пів року життя в Мюнхені — місто вже стало, дійсно, домом. У свідомості, майже що також «під нею». Хоч його коріння — це ж не Київ! — не було могутнім навіть і тоді, як сягало глибини. Ці нитки рвалися, власне, порвалися б легко. Бо гніздилися вони, жодного сумніву, в книгах, у читанні.

Розтovчений, rozторoщений Mюnхен був усе ж містом зачарованим: його атмосфера сприяла творчості. Та як! Тут годинник автоматично переставлявся на творчу працю. А крім того відпочинок у Mюnхені легко перетворювався на зустріч з мистецтвом та його людьми, його святими. Ясна справа, в такому разі, коли задовільно виконувався графік праці, коли сумління не бовваніло посеред дороги, як гора.

Самозрозуміла річ у Mюnхені — дерево задумів, ясна симетрія його гілля, і навіть чіткий ранг творчих завдань. — Бо тут пахло Італією? I порядком Німеччини?!

У свій перший ранок дома, Віктор обережно-обережно вмочив перо в атрамент, обережно-обережно спробував писати. — А воно зразу пахнуло ділом. Щоправда, він до другої години дня про-крутився з однією сторінкою тексту, однаке це було не «кенгуру», перескакування від одного початку розділу до зовсім іншого. Ні. Це було «багатоповерхове вдосконалення». Це було насичення змістом того самого варіяントу. Й підміна — речення за реченням — многословія образом. Аж раптом над Ізаром і Прінцрегенштрасе розверзлися небеса, обізвався... чи не граф Лев Толстой — у полотняній сорочці, з обротькою у руці... Порадив переписати готовий текст начисто та нарешті відповісти Михайлові Карагачеві, землякові, близньому.

Небесні шлюзи враз і причинилися. Щез Саваоф. Але до листа Михайлові Михайловичеві треба було додати потрібні в Авгсбурзі тексти поезій Е.Ф. Вільденбраха та двох Стефанів — Георге та Цвайга, як також біо-бібліографічні нотатки про двадцятьох пое-

тів минулого й нашого часу. Та про яких! Хто з німців пам'ятає імена, нічого й говорити про твори, Мартіна Грайера, Георга Штолъцберга, Фердинанда Ф. Заара, Карла Бюссе чи Якоба Юліюса Давіда??

А відповідати захотілося негайно. Як заради самого діда, так і тому, що Карагач здався Віторові «ковалем нашої поезії». Крім того, він намагався випроводити Віктора з хати. Отже треба було виконати його прохання, треба було довести, що про образу в даному разі не може бути й мови. — На цілий вечір довелося піти до університету. Довелося попрацювати у бібліотеці германського семінару. Довелося! Працювалося так смачно. Нотатки радісно плигали на папір, а виправлень і додатків спершу зовсім не було, згодом, як хапанина, як захоплення втихомирилося, — було не багато.

Така потрібна річ і так легко здійснювалася! — І так до першої вставки поміж рядками, до перших змін. Швидко проявила себе обачність. Захотілося підчистити й заново переписати уже готові нотатки про німецьких поетів. Майнула втома. — Тоді Віктор устав з-за столу й підійшов до своїх знайомих студенток. Але вони ледве ворухнулися, ледве посміхнулися: саме працювали.

Тоді Віктор, майже засоромлений, повернувся до свого сідала й раптом збагнув: листа Михайлова Михайловичеві не слід нарантуажувати «добрими почуттями». Крім того, він мусить прохолонути: Карагачеві напиші він наприкінці тижня!

Наступного ранку Віктор потонув у свій роман. Опритомнів, як до кімнати зайшла мама з Христею та Льокою. Усі вони були в добром настрої. Й збиралися — троє Лисенків і двоє Кульженків — «на гави» до Англійського парку.

На превелике здивування, Христя, схожа на чорненького хлопчика, раптом підійшла й нагнулася до заглибленого в себе «списователя» — так він минулого року висловився про себе — й запитала його по-російському: «Пушкін сочиняє „Полтаву“»?! — Засміялися всі гуртом. Але Вікторів сміх був незображенno складним: його збентежила відчува в голосі дівчини ласка. Проте вслід за течією гарячого настрою — пішла крига: думка про мізерію свого «літературного чернецтва», про свою відмову від «звичайної долі» й таких от як Христя дівчат.

Латиніст з київських медінститутів, а тепер перекладач з Головної кватири УНРР'и, прийшов до Лисенків через п'ятнадцять хвилин після молодих. Та ще подзвонив з вулиці так, що люди в

кімнаті перелякалися. — Льока кинувся зі сходів у партер: відчинив двері й запросив до мешкання. Віктор і мама, як на порозі з'явився Кульженко, переглянулися: це'й був той гладун-тovпiga, схожий на патера, на котрого вони звертали увагу не раз і не двічі. Вони спостерігали опецькуватого ксьондза — чорний капелюх! — і сміялися з нього. У сквері на Пессартштрасе він прохолоджувався на занесеній сніgom лаві. Клав біля себе, на сніг, капелюх і читав наче молитовник, чорний томик з червоними обрізами.

А раз вони спостерігали свого майбутнього родича на Ізманінгерштрасе, як він насупроти вілли Штука чекав на трамвай: чорний лантух, зав'язаний довжелезним шарфом, читав газету «Die Neue Zeitung». — Невільно думалося: типовий мюнхенський бюргер!

Карикатурність його живота надавала киянинові схожості з аеростатом. Але сьогодні кинулося в очі інше: схожість з Христею! — Смішно було дивитися, як Кульженко, ще свіжа людина, ще чоловік у сокові, розшаркався й поцілував мамі руку. Потім два кроки пройшов назустріч Вікторові: «Будьмо знайомі!»

Біле воло Івана Івановича й рожеві-рожеві щоки нагадували про основу й два пелюстки дуже кремезної вази. — Віктор до Кульженка тільки посміхнувся. Не випустив і пари з уст.

До сценки знайомства пильно приглядався Льока, тополиної породи білявчик. Також Христя, кишеневковий ножик з чорною колодочкою, спостерігала.

У Віктора поблизували очі: Кульженко нагадував йому Шершеніна, популярного в Полтаві учителя танців і «фізкультурника» з російської десятирічки. Нагадував і доцента Марченка, також латиніста, що з пів року підміняв в університеті проф. Лобача. Щоправда, у того криголама були світлі-світлі очі, а у цього — слізиста карина й золото. — Проте порівняння Кульженка з Марченком швидко не зникло, не забулося. Бо обидва вони були знавцями античних і нових мов, обидва були й напрочуд тверезими людьми. — Віктор, хоч і безпідставно, думав, що ні Марченко, ні Кульженко не перебільшували значення культури для простих смертних. Однаке обое вони природнім чином залишилися вірними любові до старих і нових мов, до — романо-германської? слов'янської? філології.

Розмова, так і не розпочата в кімнаті над майданом принца регента, розгорілася в Англійському садкові. Й набрала зразу непередбаченого, зовсім небажаного характеру.

Доки «піша кавалькада» — Вікторів жарт — церемонно йшла по класичній — суцільна неоклясика! — Прінцрегентенштрасе, усе ї на всіх фронтах було гаразд. Мама та Іван Іванович знайшли спільногоЗ знайомого — лікар Дзюба з російської гімназії. Кульженко сприяв «гешефтам» земляка словом і ділом, хоч мав його за пройдисвіта. Не гидував його копійкою, грошима. Мама й сама раз уже використала — безкоштовно! — звязки Дзюби у Wohnungssamtⁱ: їй не хотілося гудити «патолога». Тому вона стрималася, приховала, що цей «умілець», цей майстер на всі руки був «натурою з розмахом». Це в ньому помітно неозброєним оком, без мікроскопа. — Мама розповіла про нього інше — зустрічі з ним у Полтаві, як він був ще студентом, а згодом і лікарем. І як Дзюба, і його дружина, сільська дівчина, потім щезли з горизонту аж до випадкової зустрічі у Мюнхені на Маверкірхерштрасе, перед гімназією.

Іван Іванович доповів мамі про сприт і безоглядність сентиментального, взагалі кажучи, хахла. Проте — замісьць відповіді — йому було розказано, що Дзюба допоміг Лисенкам без винагороди: відмовився від гонорару. Тільки очі лікаря блиснули весело та заворушилися губи під тютюновими вусищами.

Іван Іванович заявив цілком відверто, що в наш час немає чого хвалитися безпорадністю. А мама, здивована такою зухвалістю, відповіла стримано: вона, мовляв, і сама вважає, що практичність і заповзятість дуже добре властивості, в нашему становищі, для емігрантів, особливо. Тоді «родич» натякнув, що в Мюнхені він завів дружбу не з «філософами», а зі спекулянтами. Таким чином удається йому дістати в Богенгавзені дві кімнати з кухнею та ванною і навіть улаштувати Христю в німецькому університеті.

Ці зізнання здалися мамі цілком зайвими. На одну мить неприємною особою стала для неї навіть Христя. Душу з новою силою залило незадоволення Льокиним жениханням. Таке дивне, таке легковажне, смішне.

Раптом Кульженко обурив маму до нестягами. — Він так багатозначно заглянув ій у очі й запитався про Вікторові наміри... Справді, чому він не вчиться й не заробляє? Він серйозно трактує своє писання? Збирається з нього жити?!. Мама розгубилася. Тільки й помітила, що в даному разі вона — по боці сина, Віктора. Шо вона — та як! — проти самої себе, проти своєї давньої думки. — А Кульженко нінашо не зважав. Кульженко заявив, що

береться влаштувати — як він висловився — «Фантаста» на добру — він сказав: хлібну — посаду...

У цей мент Віктор відчув і просто почув, що мама й Іван Іванович говорили про нього. Цілком напевне — про його безробіття. Про марнування молодості, часу. Й він підійшов до них. І був прикро вражений. — Кульженко безцеремонно намовляв пані Лисенко... віддати непутящого сина в науку або до праці. Бо як це так! Літня жінка утримує двох — тільки що не сказав — бовдурові.

Хто знає, що він насправді думав про Льоку. В цьому місці його «лінія» двоїлася: Христинного нареченого він мав за чистенької й наскрізь м'якого хлопчика. Зате щодо Віктора, то київський латиніст не вагався. — Віктор замовк. Не втрутися в інню розмову. Проте в дану мить і Христя стала йому гидкою. Косяком образа впала й на брата.

Нарешті Віктор переміг себе й заявив Кульженкові, що він напевне, цілком напевне, звернеться до нього по протекцію, піде на службу. Й додав: щоб допомогти братові закінчити університет. — Іван Іванович зрадів і заявив, що своє мешкання на Шуманштрасе він залишить «дітям» — отже Христі, Льоці — бо сам він внедовзі... Ця новина була для дівчини та її нареченого, що бомба під ноги... Що він сам — через Францію — виїде до Канади, в Монреаль. Там на нього чекає жінка. Між іншим, професор консерваторії, піяністка. Він знайомий з нею з Києва, з молодих літ. Тепер, минулого літа, вони з'їхалися в Провансі. Два тижні прожили в хаті Василя Кульженка, відомого на всю Францію горчешника, кераміка. — На Канаду, так висловився Іван Іванович, мусить узяти курс також і Христя. Розуміється, з Льокою. А в разі згоди, і Віктор Лисенко з матір'ю.

Диво дивне! Батько розповідав Христі про свою зустріч із киянкою, монреальською. Одначе вона подумала... Власне, не так подумала... Вона мала тата... За кого вона мала його?!

Бомба вибухла: У Монреалі вже «діяла» батькова наречена!

Христя, в душі, була вже Льокиною дружиною. І членом, до більшої міри, сім'ї Лисенків, ніж — Кульженків. Христя не засумівалася в Льоці, у Лисенках. Кульженків у цю годину, у цей вечір, тільки й було тут — що Іван Іванович.

Найтяжче, що ні Льока, ні Віктор з мамою не мали змоги у таку хвилину розбакати і підбадьорити дівчину. Вона сама переборола лявшу брудносірих і чорних почувань. — Правда, кілька

разів Льока подавав їй руку. Наче допомогав їй пристати до берега скелі.

Віктор, ні в чому не зраджуючи себе, збентежився: та що це з ним робиться! На протязі тільки одної години він устиг у Христі розчаруватися й заново полюбити її. — Льокина наречена стала йому раптом далекою людиною, а потім пішла наче прямо на нього й запливла в саму гавань його серця. Йому було ясно, що мама також пережила подібну метаморфозу.

Життя за цю годину, як садок у листопадову зливу, почорніло.

Схоже було, що Христя, слідом за матір'ю, втратила й батька, — стала круглою сиротою. Зате — сумніву не було жодного — Лисенки прийняли її у свою сім'ю остаточно.

В Англійському паркові Лисенки і Кульженки вперше разом фотографувалися. На вивернутих у канал — «водоспад»! — гранітних брилах і на горбові з білою альтанкою — «Моноптерос».

Перепочинок було влаштовано на двох лавах над озером «Кляйнгесселое», майже що не насупроти «Seehaus'у». Далі гурт пішов алеями, просіками і дорогами до Тіволі. Курс було взято на Богенгавзен: додому. — Мама нарочито пристала «до дітей» до Льоки і Христі. Кульженкові товаришував, ясна справа, Віктор.

Поранений у серце, Іван Іванович то захищався, то нападав. І всю дорогу, найдужче на горі в Богенгавзені, пихнів, бідака, пахкотів і чахкав. Мусив подовгу перепочивати.

У гладуна, вже під «Янголом Миру», очі вилазили з лоба, проте він, чорнявий, чорнобровий, намовляв Віктора врахувати його досвід, не повторювати його життєвого шляху. Він бо десятиліття прожив у підпіллі, десятиліття приховував своє «українофільство».

Віктор, щоб сколошкати супротивника, між іншим заявив, що Іван Іванович запов'язався дощенту спалити нашу мову, наше письменство, нашу культуру, що він хоче забути нашу історію й відмовляється від майбутнього для нашого народу. — І розгніваний носоріг, дійсно, трощив «довколишній ляндшафт»: починав твердити цілком чужі йому думки. Український патріотизм, мовляв, безсумнівно стоїть назаваді нормалізації життя українського народу. Українська мова — за неї він ладен був іти на ешафот! — гальмує розвиток української культури.

Бідна Христя... Проте її заспокоювало Лисенківське розуміння гарячого темпераменту батька. — Трохи розсердилася вона на Віктора. Він скопив супротивника на гачок і вимотував його наче рибу.

А тато — що за жах! — до того розійшовся, розкричався, що, справді, доводив, наче доля Києва — цебто України — доля Великого Новгороду, Пскова чи Рязані, Володимира. Що після Другої світової війни нічого нам і мріяти про державність і незалежність.

Кульженко шалів. І дивувався Вікторовому безголов'ю: навіть і війна так нічому й не навчила молодого чоловіка! Він і не думав глянути на Україну, на пов'язану з українством мізерію, під свіжим кутом зору! Більше того — Віктор не помітив у своєму житті такого факту як еміграція, чужини довкола нас. Він намірився жити Україною і навіть з українського слова. — Що воно за глупота розумного на перший погляд і тонкого чоловіка!

Та Віктор, як висловився Кульженко, намагався «обійти життя городами». Страшно було дивитися на молоду людину — ввесь розрахунок її зводився до надії, що якось то воно буде... Іван Іванович зрадів, як здогадався спитати Віктора, чи не час уже йому одружуватися, чи в нього є дівчина. Коли так, то що вона думає про таке ухиляння від праці й від звичайного обов'язку мужчини? — Його дратувала також, чи не найбільше, самовпевненість недоука. Бо звідки у нього така «віра в літературу»? Чи відомо йому щось про покликання письменника? І також про пораду багатьох майстрів слова початківцям у літературі набувати практичний фах і не поспішати зі спеціалізацією на письменстві??

Кульженко переконував, що українські письменники, поети, митці давно вже стали... адвокатами програної справи. Як він раптом висловився: «*Les avocats des causes perdues*».

На розі Прінцрегентен та Ізманінгерштрасе, насупроти вілли Штука, розмова обірвалася, компанія неждано-негадано розпалася. — Віктор запримітив у трамваї Юрія Шелестюка з дружиною Галиною Федорівною, обоє вони доценти Київського університету, і кинувся в вагон. Йому, видно, страх як не хотілося чаювати у Кульженків і цілий вечір бірюкатися з господарем.

Було домовлено, що після прогулянки Англійським парком, Лисенки вечерятимуть у Кульженків. І раптом отакий фортель викинув Віктор! — А даремне: Іван Іванович, вишневе полум'я очей на кулі м'яса, був напрочуд милим чоловіком дома. Та й паплюження всього рідного добігло в ньому до самого кінця. Христя зиркала вже на батька весело: з дитинства знала його «самокритику», а слідом по ній — зворушливу покуту гріхів.

Найгірше, що Лисенки розсердилися й помовкли. Навіть Льока. Вікторів выбрик найдужче обурив маму й Льоку. Однаке спан-

теличив також Кульженка. Христю трохи образив. А вцілому — добре підмочив першу половину вечора. Настрій влягався поволі. За чаєм — заблистів.

XXX

Юрій Шелестюк читав газету, Галина Федорівна заглядала в неї й пальчиком звертала чоловікову увагу на цікаві їй абзаци, на цікаві їй заголовки. Віктор сидів поруч них — не ворушився, не обзвивався. — На Розенгаймерпляц і знявся галас і сміх. Галина Федорівна кинулася землякові на груди, поцілуvalа західку в губи. Юрій Вісаріонович — бо Вісаріоном був Бєлінський — виволік з трамваю Віктора й пояснив пустуну й шибеникові, що тепер вони разом, ут্রьох, поїдуть у гості до Корсуня. То нічого, що Лисенка ніхто не запрошував, бо на Мюллерштрассе передбачалося читання з роману «Патріот», а не «пир на весь мир».

З гори до мосту через Ізар ішли пішки. Галина Федорівна, ясна й світлоока бльондинка помітно нижча від земляка, не тільки від довгов'язого Шелестюка, взяла мужчин під ручку. Про спротив її волі не могло бути і мови, і думки. Плян вечора був уже нею затверджений, вирішений. Жінка перейшла до «повістки дня», запитала Віктора, коли це й де вони бачилися востаннє. — Критик Юрій... Вісаріонович мовчав, власне, помовкував, а Віктор потрапив під дощ.

Боже, Боже! Рік сорок перший, червень, і вікна в університетському коридорі — навскоси від бібліотеки-фундаменталки, над колодязем університетського подвір'я, над верховіттям каштанів. Не вперше тоді стояли вони вт্রьох. Тільки було це... Як давно це було?! За тридесять земель — посеред України. — Тут Вікторові довелося викручуватися. Бо Галина Федорівна повернула до нього голову й дуже серйозно — де поділися жарти і посмішки! — запитала, чому він так довго уникав Шерстюків. І додала, що вона чекала зустріти його в Мюнхені на станції у день приїзду до баварської столиці, що перший тиждень вони з чоловіком щовечора чекали на нього. Юрій Шелестюк зіщулився. Він ладен був провалитися крізь землю.

— Віктор не бував у нас у Києві, то чого ти дивуєшся, — розсердився критик.

Однаке дружина наїжилася й намірилася з'ясувати свої почуття й свою думку обом мужчинам:

— Одно діло в Києві, вдома, друге діло — в Мюнхені, на чужині.

На щастя Віктор збив її з толку — пригадав, що на Новопавлівській вони, дійсно, мешкали в одному коридорі. Дві кімнати, як залі, займали там студенти, менші — аспіранти, молоді викладачі. По кімнаті було на одруженні пари, по двоє жили сиротні. — Проте в той рік і Юрій Шелестюк, і Галина Федорівна ледве помічали Віктора, ледве кивали головами, — відповідали на привіт. Познайомила їх з Віктором Лисенком — «фундаменталка», університетська бібліотека для професури та аспірантів. Там Віктор до одинадцятої ночі працював за столом свого вчителя — Федора Івановича Сенченка.

Нарешті можна було пожартувати: Віктор нагадав Шерстюкам про свою вроджену скромність... Довготелесий пан Юрій пирхнув і посміхнувся. Галина Федорівна, жінка в українській блузі, в чорному костюмі, — разреготалася. Діло вже було знову в трамваї і Вікторові здалося, що землячка, та й земляк також, намірювалися виштовхати «скромника» з вагона на землю. А тим часом землячка змилостивилася й навіть похвалила «мудреця»: здогадався, мовляв, — вроджена скромність! — Коли трамвай зупинився на Зенделінгерторплац, Віктор як ще серйозно, подякував Шерстюкам за те, що вони не штурнули його з вагона на землю, не викинули свого близького під колеса вагона.

А Галина Федорівна вже не слухала його: настрій уже було перегорнуто.

— Пані Шелестюк цікавилася вже серйозними справами: в які бувальця потрапив студент у воєнні роки, як він — з сім'єю? — влаштувався в Мюнхені, як заробляє на хліб насущний. — Однаке товариство йшло вже по Мюллерштрассе за два три кроки від Корсуневого флігеля. Тому Віктор відповів на запитання посміхом: війну він провоював за своїм писемним столом — написав роман і переклав декілька шедеврів європейської поезії. Тепер він живе з братом і матір'ю, батько помер у минулому році. Тут у Баварії. Неподалік від Мюнхена. На життя сім'ї заробляє не він, а — маті! Лікарює в російській гімназії: годує своїх «пташенят». Сам Віктор змагається з Наполеоном Бонапартом: хто швидше завоює світ — він пером чи імператор збросю.

Непроханий гість почував себе трохи незручно. З тої причини — щоб не потонути — й жартував. На стежці посеред руїн, він пояснював Шелестюкам, що роман «Патріот» Йому вже добре

відомий, що тепер настав час ім познайомитися з опусом Юрія Івановича. — І він посміхався ніяково, сквильовано. Боявся здивування в очах пані Корсунь. Та й самого Юрія Івановича.

У флігелі в передпокій ледве сіріли два вікна на положений на землю сусідній квартал, три стіни блискучих дверей наводили на думку про виставку — на продаж! — трун, домовин. — Нарешті двері прочинилися. Світло посліпило гостей. А господиня дому, тумба в халаті, змела з іхніх облич посмішку. Бо Корсунів не було дома! Вони взяли з собою пошту й поспішили на станцію, до полуничевого потяга на Розенгайдм!

Галина Федорівна попрохала жінку перевірити. І вовком зиркнула на чоловіка, коли він, посміхаючись, вибачливо заявив: «Юрій Іванович запросив нас і... забув». — На галявині посеред старої цегли, Віктор і Шерстюки зупинилися, щоб підлатати настірій і подумати про решту вечора. В цю мить на іхній стежці з'явився Віктор Платонов-Барський. Смішно було спостерігати, як по вінця заглиблений у свої думи карликуватий чоловічок поспішав на читання до Юрія Івановича, як солідний-пресолідний ведмедик боявся запізнитися.

За мить і підстаркуватий письменник, фольклорист, археолог помолодів і розрекотався. Здавалося, що його обличчя, кругле, подібне до янгельського, лускалося, що полуда з нього обсипалася — так і посунулася! — на землю. Де поділася дитяча серйозність, дитяча вередливість, перебірливість київського джентельмена! — У цю мить професор нагадував городника, квітникаря, пасічника, селянина. Бракувало йому тільки вишиваної сорочки, тільки бриля. Колись синій костюм і така ж безбарвна краватка на карликові просто сіріли.

Гуртом приємно було й посміятыся. — Платонов-Барський жив у Берліні в одному «готелі» з Юрієм Корсунем і зінав не про такі історії з відомим романістом. Його тільки і здивувала... власна забудькуватість. Він знову забув, що мав до діла з людиною екстравагантною. — І Платонов-Барський серйозно попередив Лисенка й Шерстюків, що за тиждень, за два найпізніше, Юрій Іванович Корсунь з'явиться в них, добре якщо не опівночі або насвітанку, з розкішним букетом зворушливих або й страшних виправдань. Бо просто він би ніколи не підвів «други своя». Бо з ним часто траплялися історії трагічного характеру, інколи підбиті кумедією. — Насправді він зовсім легко піддавався щонайлегко-важнішим спокусам, найнесподіванішим поривам. І, звичайно,

письменник і поет ніколи ні з ким не рахувався. Шеляга не варте було дане Юрієм Івановичем слово.

Усе це Платонов-Барський розповідав тільки для сміху, Гоголового, крізь сльози. Бо його зачаровував — у суті справи чужий неоклясикові — по-барокковому розкішний і барвистий романтизм Корсуня. В хвилини антипатії до Юрія Корсуня-людини, незадоволення розгнузданістю, безвідповідальністю і навіть приблизністю його «паризького стилю», Платонов-Барський вважав свого колегу за пекельний виплодок, за пекельне кодло. Що це, справді, за кряжі несмаку! Й що це за неохайність! Одначе... Ні, він не заздрив Юрієві Івановичеві. Бо глибоко й чітко усвідомлював різкість іхніх обдарувань, творчих можливостей і навіть мистецьких завдань. Також — і іхніх людських профілів. Корсунь завжди ввижався йому, майстрові абсолютно влучного образу й точної думки, — дикуном, навіть звірем з напівпримурженими очима. На тлі африканських джунглів або саванів.

Досі Віктор і так, і сяк пересікав Швабінг. Між іншим, дивуючись: елементарність довкола — без жодної звabi чи романтизму! На цей раз він потрапив до серця Швабінгу — гостював на Файлітцплац, за квартал або два від узлісся, від Англійського парку. — Цього вечора Платонов-Барський прочитав закінчену новелю зі свого триптиха про життя поета з поетів — «Р.М. Рільке й Баладін Клосовська». А не Юрій Корсунь зі свого «Патріота».

Ще по дорозі, в трамваї, Платонов-Барський так багато розповідав про Юрія Корсуня не Шелестюкам, а Вікторові Лисенкові, людині свіжій. Бо Шерстюк пів року жив у Берліні також, — під одним дахом з Юрієм Івановичем та його полтавською дружиною. І всі вони разом працювали в театрі. Проте Віктор зрозумів усе це вже за тріумфальною брамою на Людвігштрасе, вже за університетом. На порозі Швабінгу. — Справжній джентельмен, Платонов-Барський левину долю уваги присвячував дамі.

Тим більше, що поміж ним і Юрієм Шелестюком нещодавно пробіг чорний кіт. А Лисенко, здається, на нитку пам'яти нанизував коштовні куби Людвігштрасе, деяку однomanітність котрих було урізноманітнено то церквою, то монументом, то вежею.

Щойно на Омштрасе, тут він уперше почував у Мюнхені, Віктор раптом широко посміхнувся. — Не заради вулички. Збегнув своє відставання, своє випадання з товариства. Й раптом зрадів, засвітився. — Сьогодні Платонов-Барський найбільше цікавився

ним, підстаркуватим юнаком. А радше — його думкою... Так ні: Віктор нічого не читав з його багатого доробку, колись опублікованому в київському видавництві, приватному чи кооперативному. Ще не в державному. Дивно, що він чув у Києві прізвище старого письменника. Здається, що чув. Юрій Шелестюк наче пригадав, діло було в Авгсбурзі, прізвище — Платонов-Барський. І додав, що Платоновим нарікли його в сирітському домі. Барський — одним з його численних псевдонімів.

— Зовсім не відомо, звідки Віктор знав про біографічний роман Платонова-Барського з Шевченкової доби. Знав! Схоже було, що уявляв, що вигадав.

І раптом: «Знайомтесь. Платонов-Барський».

Сьогодні Платонов-Барський відверто приглядався до Віктора. Навіть запитав: «Де ви в Києві друкувалися? Тобто на Україні».

Патріярх з дитячим личком, новітній Григорій Сковорода, сміявся з Шерстюками, однаке дуже серйозно приглядався до Віктора. — Шерстюки знали його, хоч і не здавна, проте дуже добре, майже «в деталях». Хоч нерідко — і сьогодні знову! — «попадалися», помилялися.

У Мюнхені Юрій та Галина Федорівна опинилися в свого нюрнберзького, а перед тим берлінського, приятеля вперше. Вони навіть розраховували побачити його в Корсуні й поговорити про іхній давній намір утрьох видавати літературний журнал. Грошей у них не було й у помині. Зате вони ладні були піти на спілку з газетою — плянувалося іх у Баварії з дві чи й три — і навіть — на засаді «цілковитої автономії» — з партією. Звичайно, націоналістичною. Без осторидливих уже лівих нахилів і просто — лівих спрямувань. Для таких переговорів, трохи схожих на мариво й на жарт, надзвичайно пасувало місце іх, і також — час. Вуличка Швабінгу, що між Людвігштрасе й Англійським парком. Цегляний півострів мистецького кварталу неподалік від борів і гайків, галівин і прилук, від озера й луків. А в цю годину пріснота й нудота набиралися світла, настрою й поетичності. Душі бурхливо реагували на красу вечора.

Сіра кам'янича Платонова-Барського, — зайдши до неї крізь чавунову браму на бічній вуличці, власне, з провулку, — нагадувала цитадель бургерського сторіччя. Не скажеш на цей раз, — культури. А на сходах з повугленими у війну дверима й вікнами, одвірками і лутками марився профіль Федора Достоєвського, моторошний світ його «Злочину й карі». — Освітлений мізерною

лямпочкою, коридор багатокімнатного мешкання нагадував хрест, хрест!

Подоба Достоєвського на сходах. А касарняна, така груба, так чітко розграфлена кімната письменника й ученого схожа була не на Північну Пальміру, не на Санкт Петербург, а на американське місто, на Нью Йорк. Несподівано високим було двоспальне ліжко. Висотні квартали — книжки на обідньому столі. Хмародери — обидві шафи, понад стіною біля вхідних дверей і насупроти господаревого гнізда, неподалік вікна.

... Читання вдалося оригінальним. З читання, можна сказати, взагалі нічого не вийшло. Бо Платонов-Барський розсадив гостей довкола стола — дадатковий стілець позичено в господині мешкання — і почав їх пригощати окремими реченнями з трьох варіантів найсвіжішого тексту, вимагати від кожного з присутніх обґрунтованої думки про ці папірці. — Свої речі він писав на картках, складених з трьох боків від автора наче парканами довкола центральної площині книжкової метрополії.

Кожна його чверточка мала багато вільного місця й була, звичайно, номерована.

Так, потрійним чином, і було пройдено, прочесано зовсім свіжі твори Платонова-Барського, щойно дописані, проте ще не зведені до єдиного списку. Над ними ще роздумував автор. Над ними автор ще мучився. Й радо мучив — з цього приводу — своїх близжніх. — Було це читання?!

Перед і після оного розмова точилася виключно довкола задуму Шелестюків і Платонова-Барського поставити на ноги журнал. — Який? Плянів було щонайменше три. Але Віктора ніхто при тому не помічав. Тим більше, що це нелегке діло мало свою передісторію, було вже з бородою й вусами. Уже в Берліні друзі морочили ним свої голови.

Платонов-Барський провів своїх гостей до автобуса — вночі через Англійський парк! — на Людвігштрассе. На прощання він поцілував обидві руки Галині Федоровні, продемонстрував, що значить напівпоклін і обережний потиск руки на Юрієві Шелестюкові. Вікторові кинув обидві руки одноразово. Беззастережно.

Микола Щербак

МЕСНИЦЬКІ МЕЧІ (Поема)

Далекі дні, овіяні грозою,
Вже відійшли у вічність, наче спів,
Та дихає понад Дніпром-рікою
Поривний подих вогняних вітрів.

Встає минуле — мрій і духу вияв,
І губиться, і знову вироста,
Як наш світильник на пригір'ях — Київ,
Як наша мука і ясна мета!

І в непокорі зводиться Трипілля,
Немов надія — промінь з глибини —
Із Вороньків, з Обухова — з довкілля —
Ідуть, ідуть, як месники, сини.

Ідуть у млу, засмаглі і уперті —
З-за хмар пробила громовісна мить!..
Ой, не один дивився в очі смерті,
Щоб Україна сяла, як блакитъ!..

Минулого не повернуть ніколи,
Та чути віку віщий передзвін...
Спадають зорі. Місяць робить коло.
Іде у бій Зеленого загін.

Як з неба грім, лунає лунко: «Слава!»
Не знаючи в пориві берегів.
Із-за Дніпра омріяна Держава
Підноситься, як сонце і як спів!

* * *

Гуде майдан, шумить майдан святково,
Куди не глянь: шинелі, сіряки...
А хто ж то, хто там промовляє слово?
Кого це так вітають козаки?

Чи це клекоче грізне Запоріжжя,
Чи засіяла невгамовна Січ?
... Іде весна по мокрих роздоріжжях,
І їй ідуть сквильовано навстріч...

Ідуть... ідуть... Як гомінкі потоки
Рокочуть з гір, струмують звідусіль —
Пливуть колони на майдан широкий,
Несуть свою надію і свій біль!..

Надію й біль!.. Як розповім про біль я,
Що в грудях не стихає, не вмира!..
Гrimить Трипілля, закипа Трипілля,
Як повінь повноводного Дніпра!

Гrimить Трипілля!.. Жовто-сині стяги
Гойдаються на вітровім крилі.
Збудили душу в козака-нетяги
Журба віків, і кривда, і жалі...

Майдан притихнув... Промовля Данило.
Замовкли люди, то говорить кров...
Що ж так серця спрагнілі полонило,
Неначе шерех гіллям перейшов?..

— Вже досить мук... і тюрем... і Сибірів...
Наш Київ знемагає... Знов Москва
Несе неволю... Чуєте, як звірі
Лютують, як вовчиця завива...

У бій, козацтво! Мати-Україна
Чекає нас, синів-січовиків!
— У бій! У бій! — прорвалася лявіна.
— За рідний край! — майдан полум'янів...

... — Благословіть нас, тату! — став Данило
І перед батьком голову скилив...
— Хай Бог благословить! — а серце нило, —
— Хай Бог... — промовив...

Козаків розлив —
Жива вода, що рве й лама загати! —
Гримів Трипіллям...
— У похід! В похід!
... Молився батько... Біля хати мати
Тривожно ім дивилася услід...

* * *

Бої... Фронти... Луна Трипілля!
Загомоніли лозняки...
Як буревій, що трощить гілля,
Дихнули гнівом козаки...

Гарячі коні рвуть вудила
І крешуть камінь. Ніч стара
Хрипить, кона закостеніла
По схилах сивого Дніпра.

Хрипить. Московським яничарам
Безвихід б'є у береги...
І котить хвилі помста яра —
Вогненні хвилі навкруги!

Вогненні хвилі — згубні стріли,
Мов жах полями перейшов,
Аж в небі зорі побіліли,
Тамуючи загуслу кров.

— Ще, хлопці, ще! — як блиск із хмари,
Поривним помахом руки
Креснув отаман...
— Зайдам кари! —
Дихнули гнівом козаки...

* * *

Богуслав понад Россю і Корсунь в боях стугоняль.
Біла Церква горить — блискавицями зайдів зустріла.
Пан отаман, як грім...

У Черкасах сідлає коня.
Над Дніпром пролетить. У Таращі розпустує крила.

Як вогонь, він випалює й косить бур'ян-блекоту,
Із двосічним мечем викорчовує плем'я Батиів.
У Трипіллі зідхне, як подивиться в мряку густу,
Де в диму клекотить і палає розтерзаний Київ.

Заскргоче зубами, наморщить високе чоло,
Стисне в боки коня і, як вихор, шугне в надвечір'я...
Вільна Січ ожила, і козацтво, як мак, розцвіло.
Хвиля б'є в береги — розлилось українське безмір'я!

* * *

— На Канів, лицарі до бою! —
Заграли сурмою кличі...
І вранці над Дніпром-рікою
Заблисли месницькі мечі!

— На Канів, лицарі!...
Гармати
Удалили, як грізний грім...
— Тікай, конай, кривавий кате!
Гори у шквалі вогнянім.

— Вгощайся! — рушилися кручи,
І мов валилася земля.
— Напийсь води! — Дніпро ревучий
В священнім гніві промовля...

Та, раптом — що це? — крові плями?!

Отамане! Чому поблід?!

Вхопивсь за груди... Смутно глянув,
Як похитнувся сірий схід...

Мигнула біля хати мати,
Немов жива і нежива...
Ревіли над Дніпром гармати
і пахла спалена трава...

* * *

— Спи, батьку! — він витер непрохані сльози
І хріпло промовив, козак сивобровий. —
— Нехай тобі снятися шаліючі грози
І лицарі вірні, і пісня з діброви...

— Спи, батьку!.. Трипілля твоє в узголов'ї,
І нива в колоссі, на жито багата!
Прислухайсь крізь сон, як гуде Придніпров'я,
Як славне козацтво січе супостата.

— Спи, батьку!.. І гримнули тричі салюти,
Відлунням відбилися гори й долини...
— Спи, батьку!.. Шаблюки, вогнем перекуті,
Горіли на сонці, як гнів України!

* * *

Зима минула... Одцвіта весна...
Зарослий Гощів іх прийняв у гости...
Землянки. Нетрі. Ліс. Трясовина.
Та неба шмат, та сонце в високості...

— І хто б міг думати в високу мить
Гарячих рейдів і стрімких походів,
Що доведеться на безлюдді жити,
Що висихатимуть бурхливі води,
І тільки в снах жахтитимуть бої?..

— У снах? Ні, ні! Мене підносить мрія,
Що десь Петлюра... Уряд... є свої!
Ми не самітні! Україна зріє,
Як світлий колос! Ще душа жива!
І кров у жилах закипа, іскриться! —

Промовив сотник, і Його слова
Дописувала шаблею правиця...
— Так, сотнику! Ще є у нас мечі!
Лише б Зеленого!.. Ніхто не збудить
Отамана...

— Це добре, що вночі,
Коли пішли із похорону люди,
Подбали ми про вічний супокій —
Переховали Батька... Хижі звірі
Глумилися б у лютості лихій...
О, Божа сило! Бий іх, бузувірів!
Скарай іх, зайдів!

— Добре, що в ту ніч
Переховали й зброю... О, надіє!
І мовив сотник: — Оживе ще Січ!
І знов з Трипілля полум'ям повіє!
Вогнем із яру!.. Якось в темноті
Блукаючи, я вийшов на узлісся...
Блідий світанок зорі золоті
Гасив у небі... Наче камінь ніс я...
І враз — як в казці! — блиснули мені
Понад Трипіллям, вкритому імлою,
Жаскі вогні, запалені вогні!
Мов блискавиці, кресані грозою...

Спливала мла, і раптом бурій дим
Дихнув у сутінь, над Дніпром розлиту.
І я здригнувся... Довго ще ходив
І дивувався... Не заснув до світу...

Загомоніли лицарі: — Ні, ні!
То не вогні, то блиск мечів із яру,
Де ми сковалі іх у глибині
На слушний час — на боротьбу, на кару!..

На слушний час!..
... І досі уночі,
Як Бог благословляє світло днини,
Жахтять із яру месницькі мечі —
Святі мечі за волю України!

Дм. Чуб

ОЛЯ ОЛЕШКО

(Уривок із спогадів «З моого життя»)

Коли самотність обступить душу, а надворі порошить мжичка, тоді думки летять у минуле, і в моїй пам'яті постають молодечі роки; школа, мандри по рідній землі в пошуках місця під сонцем, поневірняння, захоплення і невдачі. І хоч які ті роки в моєму житті були невеселі, а часто тяжкі до розпуки, все ж у спогадах виступає образ першої дівчини, в яку я був по вуха закоханий. Вона встає й тепер в моїй уяві, як ангел. Це була п'ятнадцятирічна Оля Олешко. Русява, струнка, з великими очима, з виглядом уже дозрілої дівчини.

А мені тоді було 16-17 років. Я лишився без батьків, жив з братом у свого дідуся в місті Зінькові на Полтавщині. Це був 1922-ий рік, як Оля Олешко з матір'ю винайняли кімнатку в будинку моого дідуся. Її мати працювала акушеркою в лікарні, корпуси якої розкинулись відразу за парканом, нашого садка, а Оля навчалась у Третій трудовій школі-семирічці. Я теж ходив до тієї школи до сьомої класи, а вона — до 5-ої.

Поява цієї казкової дівчини в будинку, ніби війнула якимсь чарівним вітром у моє життя. Я змалку виростав на хуторі, нас було три брати, ніяких дівчат не було, мабуть, тому на дівчат я дивився як на щось вище, незнане, казкове. Тож з часу її появи, зрозуміло, я щодня бачився з Олею, намагався чимсь прислужитися їй, дарував їй гарні олівці тощо.

А в зимові морозні вечори ми збиралися біля малої грубки чи печі у великий хаті. Я розпаливав вогонь, і всі грілися біля тієї пічки. Її мати бачила, що я не байдужий до Олі. Вона часто жартувала зі мною, ставила часом сміливі питання. Пригадую вечір, коли я сидів з Оліною мамою біля тієї пічки, в якій палахкотів вогонь, огриваючи разом три окремі кімнати. Ми розмовляли про хлопців, про дівчат, про поведінку сучасної молоді. Кидаячи якісь жарти на мою адресу щодо дівчат, вона раптом з усміхом, примруживши око, запитала:

— А що б ви, Дмитре, робили, коли б оце вам дівчина сказала: «Бери мене, я вся твоя»? — Це питання для мого віку й виховання було тяжкуватим.

Я від несподіванки почервонів, але, подумавши, відповів:

— Шо ви мене заганяєте на слизьке? Як би воно було, хіба я знаю. То залежить від обставин...

Зрозуміло, що це для мене недосвідченого було дуже сміливе питання. А для неї, що працювала акушеркою, було, певно, досить звичайним. Зрештою, таких дівчат серед того молодечого світу, де я обертався, мабуть, не було. Правда, у нашій Третій трудовій школі була одна дівчина, за якою всі тужили, а дехто й залиявся, але й вона не була настільки розбещеною... Це була Катерина Святна, знана багатьом у місті своєю красою. Вона була росла, висока і, здавалось, трохи старша за нас, хлопців, що вчилися разом з нею. Мабуть, тому до неї залиялися більше студенти педагогічної школи, що була в нашему місті, поруч Індустріально-технічної школи та сільсько-господарської.

Якось Оля не пішла до школи, почувала себе хворою. Тоді після школи вона запрошуvalа іноді мене до своєї кімнати, щоб я розповів їй про школу та що задано в її класі на наступний день. Оля тоді лежала в ліжку, а я сідав біля неї на стільці й оповідав. Але як можна було стриматися в такі хвилини, щоб не взяти за руку, не спробувати поціluвати цього янгола? І я тоді пересідав з стільця на край ліжка, щоб дістати її руку чи личко. Але цього я майже ніколи не міг здійснити: вона відразу відкочувалась під стіну, висмакувала свою руку й погрожувала, що скаже мамі, що закричить так, що почують в інших кімнатах або що вона розгнівається на мене. Цього, правда, я найбільше боявся.

Часто бувало що я розмовляв з Олею довгими вечорами, коли вже в будинку всі спали. А спати лягали тоді скоро після того, коли в літні дні смеркало надворі. Оля любила трішки й пококетувати, що мені й подобалося, але й дратувало мене, розпалювало мою тягу до неї. Мені край хотілося, хоч раз поціluвати, але й того я не міг зробити через її цнотливість.

Лише один раз, після довгого благання, вона погодилась сісти мені на коліна на кілька хвилин, і я сам не знаю, як це сталося, що я раптом, обнявши поклав ліву руку на її ліву сторону вже досить зрілих грудей. Вона раптом спалахнула й скочила з моїх колін, побігши до своєї кімнати й заперлась. Я хотів вибачитись, але не міг зайти.

Наступного дня, коли вона проходила через мою кімнату, де я спав та готувався до лекцій, не озвалась до мене. Це мене так приголомшило й засмутило, що я не знов, як відновити добре взаємини. Я сумував, пробував заговорити, але вона, не зупинившись пройшла через мою прохідну кімнату до кухні. Мене це прибило. В розпуці я не обідав, не вечеряв, не виходив пити чаю, а йшов так до школи. Це помітила бабуся й питала, що зі мною сталося. Я нічого не казав про причини. Та бабуся, мабуть, догадалась і питала в Олі або в її матері про причину. Лише на третій день, проходячи через мою кімнату, Оля зупинилась і запитала, що зі мною сталося.

З тої хвилини мої добре взаємини відновились.

Мій брат був молодший від мене на півтора року. Він був красивіший за мене, хоч ще мало цікавився дівчатами. А Олю, мабуть, він більше цікавив за мене, і це мене часто пригноблювало, коли вона з ним фліртувала.

Але прийшов 1925 рік. Я вже закінчив семирічку, Індустріально-технічну школу, навіть рік працював на електростанції як практиканта біля двигунів, а Оля теж закінчила ту саму школу і мешкала на іншій вулиці.

Тим часом мої батьки, які п'ять років тому виїхали на Кавказ до батькового брата, вирішили забрати й мене з братом до себе. Це була сумна розлука з рідним краєм, з приятелями, з ріднею, з Олею. Але треба було покоритися долі. Приїхала мама, зібралися ми й, найнявши підводу, вирушили ранньою весною, коли ще почав танути снів, у дорогу. Спершу їхали до Полтави. Дорога була заболочена, грузька, віз часто переїздив цілі баюри. З Полтави ми вже їхали поїздом. З рухом далі на південні надворі все теплішало. А на Кавказі, на вузловій станції Мінеральні води, ми вже побачили цілковиту весну: все було в зелені, а поблизу виднілися не дуже високі гори: Залізна, Розвалка, Машук. Невеликі чепурні вагони котилися поміж горбуватої місцевості. Біля самого П'ятигорська височіла гора Машук, що була з кілометр заввишки. Вона була овальної форми, як велика шапка, а на самому верху виднівся високий хрест. Там був похованний дослідник цих місцевостей інженер Пастухов. Десять за годину, ми були вже в П'ятигорську.

Трохи далі закривала частину обрію гора Бештау з п'ятьма шпилями. Казали, що вона має понад два кілометри заввишки. На підставі її назви було назване й саме місто П'ятигорськ, бо

по-кабардинобалкарському БЕШ — означало п'ять, а ТАУ — гора.

Ми оселилися в дядьковій хаті на околиці міста, поблизу гірської кам'янистої річечки Підкумок, а десь далі протікала більша річка, що звалась Кума. Певно, до неї і впадала ця річечка.

Дядько завідував складом Управління санаторій Управління Мінеральних вод, де мав і мешкання. Там було повно різних господарських речей, що задовольняли потреби Управління. Взагалі це була курортна місцевість. Сюди, до П'ятигорська, Есентуків, Кисловодська, щоліта приїжджало багато курортників. Колись ними користувались більше багаті люди, а тепер більше приїздili з усього Радянського Союзу робітники, службовці, а найбільше різного начальства та людей з партійними квитками. Тут були мінеральні джерела, сірчані ванни, лікувальні грязі. На околиці міста, під самим Машуком, були побудовані альтанки, де поблизу цілу добу текла з рур мінеральна вода, яку можна було кожному пити й брати з собою.

Тижнів зо два чи з місяць ми жили в дядьковому будиночку. Це було мешкання, що складалось з кімнати й кухні. Але на подвір'ї була ще невелика халупа, де й розташувався я з братом, а в будиночку жили батьки. Такі невеличкі запасні будиночки чи халупи були майже в кожному подвір'ї. Вони побудовані були для заробітків від горців, що приїздili на базари та в різних справах і зупинялися в приватних дворах. Вони приїздili своїми двоколісними «арбами». Чимало з них не знали ще й російської мови і, розповідають, що донедавна на базарі, привозячи до продажу кукурудзу чи картоплю та інші продукти, вони клали зверху грошину таку, яку мав заплатити покупець. Він не міг дати дві монети, що становили ту саму вартість, бо кабардинці не розумілися на гроших.

Незабаром, коли ми трохи нагріли місце, батько звелів шукати працю. Чи він десь напитав, чи я сам знайшов, але влаштувався спершу на залізниці на звичайну роботу: щодня підбивали шпали, лагодили залізничні лінії: підсипали щебінь, заміняли часом прогнилі шпалы, засипали поблизу залізниці рівчаки, які розмивала дощова вода. А дощі влітку ішли тут майже щодня. Вранці було соняшно, гарно, а десь по півдні раптом з'являлися хмари, окутуюти Бештау та Машук, grimів grіm, і з годину чи й менше лив дощ, а по рівчаках летіла з гір вода. А трохи згодом знову сяло сонце, як і зранку.

Але чуже оточення посилювало тугу за Україною, за своїм товариством, за рідною мовою. Працюючи на залізниці, довелося здібатися з росіянином, що був, як і я, працював з лопатою. Деякий час ми працювали разом, вирівнюючи землю вздовж залізничних рейок. Він був невеликий, рудий, років понад 50. Мене здивував тим, що почав доводити, що ніякої України немає, що це ті самі росіяни. Одним словом, почав розводити давно відомі теревені, що іх плів ще царський міністр Валуєв, що України «Нє било, нет і бить не может»... Ми з ним часто сперечалися до лайки. Це мені ще раз підтвердило, як росіяни, навіть неосвічені люди, ставляться до нас, українців, до нашої країни. Такі типи тільки скріплювали український патріотизм.

Мій брат Сергій тим часом улаштувався в місті Георгіївську на роботу підручного слюсаря. Це було за 30 кілометрів від П'ятигорська. Довідавши від нього, що там можна й мені знайти працю, я теж перемандрував до Георгіївська до Маслозаводу. Це була триповерхова будівля. З третього поверху, де я працював слюсарем, в соняшний день видно було верхи Ельбруса. Вкриті снігом, вони здалека поблискували від сонця. Моїм майстром був робітник Акімов. Разом зі мною працював слюсарем молодий чоловік з українським прізвищем Савчук, але розмовляв лише російською мовою. Поблизу механіком працював робітник на прізвище Печкін. Він розповів, що він ще малим приїхав з батьками з України, що його прізвище було Пічка, а вже тут його переробили на Печкіна. Пізніше я зустрічав там чимало українських прізвищ.

Жили ми з братом в однієї господині, де було ще три мешканці, молоді росіяни, що теж недавно прибули сюди. Годувала вона нас дуже примітивно: у неділю давала несмачний борщ, а на закуску кавун з хлібом. А на обід на роботу давала варену картоплю, яку я там підсмажував на горні, додавши соняшникової олії, яку виробляли на маслозаводі.

Через деякий час мене перевели до Дізеля, де я працював помічником машиніста. Доводилося робити і в нічні зміни. Це ті часи відбилися потім у вірші «Спогади»:

Було в заводі я, а мов сьогодні
Стою в машинному із паклею в руках...
О скільки дум, на відповідь голодних,
У голові ночами проскака.

Їх не спинить і не зібрать докупи,
Вони мов тінь, мов клаптики хвилин,
Часів, що десь упали трупом,
Або в житті, як пісня прогули.

Не раз пригадував ті вечори у школі,
Як вікна дряпав мерзлий осокор,
Ну, як ті дні геть відлетіли скоро,
Неначе шум розгойданих тополь.

Часи тяжкі були тоді для школи:
Ні крихти вугілля, ні дров куска,
І тіло клякнуло, мов корпус бугеля,
В міцних затиснутих тисках.

Була за шибкою зима сердита,
І ми холонули щораз, щомить,
І комсомольці йшли на цвінтар,
Щоби хрестами школу протопить.

Лягали в сніг пухкий хрести і перехрестя,
Із тріском падали трухляві і старі
І кидали луни глухих протестів,
Що гасли під виття пронизливих вітрів.

Це про Полтавщину, Зіньків далекий,
У ніч глуху мені приносили думки
Сюди, де ріс заводу клекіт,
Де ляскав пасом маховик баский...

Трохи роззнайомившися в Георгіївську, я довідався, що в народньому домі працює український драмгурток. Я скоро приєднався до нього. Ядром цього гуртка була родина Міценків. Це було подружжя, що мало двох синів. Керівником гуртка була досить молода кругловида й бідова жінка, що мала незрівняно старшого чоловіка, якого жартома часом називала дідом.

Цікаво, що до гуртка приєдналась одна молоденька чарівна вірменка, Земфіра Агамалова. Вона швидко вивчила українську мову й добре грала ролі дівчат. Ми ставили переважно українські побутові п'еси, як «Мартин Боруля», «Сто тисяч». П'еси часто

були поєднані з співами й танцями. Ми мали також і хор, який часто влаштовував концерти. Це була певна віддушина в тій безрадісній атмосфері.

Деякою розрадою була газета «Вісті», яку я передплачував з України.

Тим часом мене перевели на гіршу працю по ремонту водогонів, що доводилося робити надворі разом з майстром. Мені ця робота не подобалась. Раз на два-три тижні ми їздили до П'ятигорська до батьків, щоб відвезти брудну білизну, а взяти чисту. Одного разу батько сказав, що його брат знайшов мені роботу на електро-механічному заводі Ельмехтресту. Скористувавшись цим, я перекочував знову до П'ятигорська. На заводі я працював свердлярем. Свердлив великі чавунні барабани для машин. Пізніше працював в бригаді по зборці бугелів. Це були великі крані, які виготовляли для якоїсь магістралі, що прокладали для перегону нафти з Кавказу в глиб Радянського Союзу.

У П'ятигорську незабаром я познайомився з українцями в народному домі, де теж працював драмгурток. Тут був і хор. Як в Георгіївську, так і тут, ядро драмгуртка творила одна українська родина. Це були Дмитренки, що приїхали з України, з Червонограду. Родина складалась з батьків і двох дочок і двох синів. Всі вони брали участь в драмгуртку та хорі. Ми іноді виступали і поза народнім домом. Одного разу, пригадую, нас запросили навіть виступити перед в'язнями в'язниці. Виступаючи в хорі, ми мали українські костюми, і це робило краще враження, мали добрий успіх. Скрізь нас добре зустрічали. До П'ятигорська іноді приїздив і якийсь український театр. Пригадую, що одного разу ставили навіть «Запорожця за Дунаєм».

Беручи участь у драмгуртку, я мав приємність познайомитись з молодим хлопцем Мусієм Коваленком, що походив з Київщини, якраз з тих місцевостей, де оперував колись повстанець Зелений та Ангел. Хоч він був тоді дома ще досить молодим, мав років 12-14, але багато знат про дії повстанців і розповідав мені.

Ми обидва передплачували з Ростова українську газету, що мала примітивну назву «Червона газета». Але вона все таки приносила нам розраду. Там я почав друкуватися. Одночасно й сюди я діставав з Харкова центральну газету «Вісті». Признаюся, що попервах я багатьох слів з суто політичної термінології не розумів, але поволі втягався й систематично читав.

Тоді саме була доба українізації, про що газети широко інфор-

мували, досить часто висміюючи зухвале русотяпство, що розпа-ношилося в Україні. А «Червона газета» інформувала, з свого боку, про українізацію на Кубані та на Північному Кавказі. На Кубані вже було понад 200 українських шкіл. Одного разу я пішов до міської ради і взяв інтерв'ю про українців на Терщині, центром якої був якраз П'ятигорськ. Виявилось що за недавнім переписом на цьому терені у 1926 році було 240 тисяч українців. Зрозуміло, що це були применшені відомості, але все ж щось і це значило. Я про це написав до «Червоної газети», вона надрукувала, а звідти відразу передруковали харківські «Вісті».

Редакторами «Червоної газети» були два письменники Іван Луценко і Спиридон Добровольський. Перший написав і видав історичну поему «Енемський бій», а Добровольський видав повість «Залізний кінь», а пізніше вже по війні написав два чи три історичні романи, зокрема роман «Маяк», «Очаківський розмір», «Красунський кут» та інші. Я листовно заприязнився з ними і став систематично дописувати.

Одного дня ми вичитали, що Краснодарський робітфак має український відділ і оголошує прийом нових студентів. Порадившися, ми з Мусієм Коваленком вирішили іхати і вступати до Робітфаку. Правда, я вже закінчив у Зінькові дворічну Індустріально-технічну профшколу, але то було в 1922-3 роках, коли навчання було не на дуже високому рівні, а тому тепер хотів все таки вчитися далі, а до того ж це був український відділ.

Діставши відповідні довідки й характеристики, ми вирушили до Краснодару, на Кубань. При цьому слід згадати, що я на той час був уже з рік у комсомолі. Ще коли я працював у Георгіївську, мені запропонували вступити. Брат теж уже належав. Відмовитися не можна було, бо це викликало б здивування й підозру в негативному ставленні до влади. Але відколи я став членом комсомолу, я ні разу не був на комсомольських зборах. Певно, тому, що ніякої роботи організація не провадила серед своїх членів. Лише тоді, коли мене приймали, я був присутній. А може це ще й тому, що в неділі ми їздили часто до П'ятигорська, а в тижні працював на змінах.

Але і в П'ятигорську на заводі не було комсомольської організації, і я був тільки зареєстрований у міському осередку, але ніколи мене не кликали на якісь збори. Тільки тепер, коли мені треба було іхати до робітфаку, я згадав, що треба ж взяти характеристику, крім того, що наш заводський фабзавком дав довідку

про мій виробничий стаж та взагалі ставлення до праці. Обидва документи були добри.

Озброївшись всім потрібним, ми вирушили в дорогу. Краснодар видався гарним містом, рівні вулиці, гарна центральна вулиця, а на ній уже красувалась велика вивіска книжкової крамниці «Державне Видавництво України». До речі керівником тієї крамниці був ограйдний чоловік з довгими українськими вусами, що так пасувало до його посади. Він мені нагадував Тараса Бульбу. Я відразу захопився книжками.

Хоч я свого часу, ще коли навчався в техшколі, читав у журналі «Знання» чудові гуморески Остапа Вишні, то тепер я вже тут побачив цілі збірки його гуморесок. Я відразу придбав їх. Пізніше купував збірники поезії Олеся та інші видання.

Іспити я склав, але, на моє горе і здивування, мене не прийняли через те, що я вже закінчив одну середню технічну освіту. Це мене дуже пригнобило. Я не знов, що далі робити. А Коваленка прийняли. Велика досада лягла мені на серце.

Нічого не вдіш, повертаюся я до П'ятигорська в розпуці. Розповідаю про це дядькові Сашкові, який саме прийшов до нас. А він і каже, що саме до Кисловодська приїхав брат наркома освіти Луначарського. І ми вирішили попробувати щастя.

З допомогою дядька я написав прохання, щоб Луначарський допоміг мені вступити до робітфаку, бодай на другий чи третій курс. У тому проханні я висипав всі можливі аргументи: і те, що техшкола була ще на початку революції, що стояла на низькому рівні, що вона була дворічна, а робітфак був чотирирічний і загальноосвітній тощо. Повіз я те прохання до Кисловодська. Двері відчинила якась покоївка, і я їй віддав свого листа.

Минуло два-три дні, як я одержав назад своє прохання із позитивною резолюцією брата наркома, який теж працював на високій посаді в наркоматі освіти в Москві. Одночасно я подав прохання до Москви до відділу нацменшостей, де керував ним якийсь Шафран. Окрім того, вирушаю знову до Краснодару, а мене в цей час скопила малярія. Мене морозило, кидало в піт, температура підносилась до 40 ступнів. В дорозі я лежав у вагоні на лаві (на щастя, було просторі) і перед вузовою станцією Тихорецькою навіть тратив пам'ять і щось в тому стані молов, як казали сусіди по купе. З трудом з чисюсю допомогою я пересів на тій станції на поїзд, що йшов до Краснодару.

На моєму проханні стояв магічний напис брата наркома Луна-

чарського: «Считаю возможным принять во вверенный Вам Рабфак»... Справді, ця резолюція зробила своє діло, і мене відразу прийняли, але не на перший курс, а на третій, оскільки я вже два роки навчався в техшколі.

Український відділ робітфаку нараховував тоді 160 студентів, а всього в робітфакові було десь понад 500. Викладачами були Семен Данилович Боклаженко, який найбільше мені подобався, може якраз тому, що він викладав мову й літературу. Він був середнього зросту, кремезнуватий, з круглою голеною головою. Часто мав на собі вишивану сорочку. До речі мав красиву молоду дружину. Він організував літературний гурток. У кімнаті, де відбувались лекції, він розвішав портрети українських письменників та поетів, уклав чи приготував літературний плякат з портретами сучасних письменників-модерністів. Навіть одного разу намовив мене, щоб я прочитав коротеньку доповідь про поетів-модерністів, хоч я ще тоді дуже мало орієнтувався в тих справах, не мав навіть потрібної літератури, щоб підготуватися. Тоді він мені дав дещо прочитати. Проте його діяльність, його піклування про наші знання були дуже позитивним явищем. А той плякат, що він уклав, було надруковано в Ростові в редакції «Червоної газети», а я, на його прохання, замовив з 50 прим. і розповсюдив серед наших студентів.

Серед інших професорів та лекторів були проф. Коблянський, Жуківський, Чорний, Михайло Лола, що викладав політично-економічні предмети. І якщо Семен Боклаженко часто вживав на лекції слова «так би мовити», то викладач російської мови ще більше зловживав паразитичним словом «так сказати».

Проф. Жуківський, який викладав, здається, біологію, цікавився також і літературою. Одного разу навіть прочитав нам доповідь про творчість Миколи Куліша, його перший період творчості. Бо в той час Куліш ще не написав таких творів, як «Міна Мазайло», «Народний Малахій» чи «Патетична соната».

Навчаючись в Робітфакі, я почав частіше писати. Кілька моїх віршів надрукувала «Червона газета». Один з них мені пощастило написати за якихось 15-20 хвилин у 1926 році. Це був вірш «Ранок», який звучав так:

Дзвенить піснями ранок,
Купається в росі,
А сонце із-за хмари
Дивується красі.

**Співає пташка знову,
Зустрівши сяйво дня,
А промінь з трав шовкових
Вже росини проганя.**

**На полі знявся вітер,
В траві зашепотів,
І швидко геть за обрій
В простори полетів.**

Цей вірш мав щастя: його надрукували не тільки в «Червоній газеті», а він потім у 1928 році був надрукований у журналі «Жовтень» на першій сторінці. Після того він потрапив до відригнного календаря, потім — до читанки для 2-ої класи, яку упорядкував Ол. Копиленко. І зрештою в 1936-му році на конференції вчителів у Харкові в доповіді його демонстрували як зразковий легкий для учнів.

Усе здавалося, було добре. У 1927 році влітку, коли в робітфасці була перерва в навчанні, я вирішив поїхати на Полтавщину до рідного Зінькова. Збиравочись іхати, я не забув і про мою омріяну Олю Олешко: я купив маленькую чисту книжечку і списав туди майже всі мої дотеперішні віршики. А обкладинку та окремі аркушки розмалював різними візерунками. Приїхавши, я скоро довідався, де вона мешкає, й завітав до неї.

Які тоді були взаємини між хлопцями й дівчатами, видно з того, що я, зустрівши її, правда в присутності її матері, навіть не осмілився поцілувати. Це була радісна й сумна зустріч. Там я довідався, що вона вже заручилася з одним місцевим молодим красивим культурно-громадським діячем, що недавно приїхав звідкись до Зінькова. Він мав прізвище Вергульов.

— Що, він росіянин? — запитав я, вічувши таке прізвище.

— Та де, там такий щирій українець, що ніколи й слова не скаже російською мовою, — сказала Оля.

— А звідки ж у нього таке прізвище?

І Оля розповіла, що він з якогось близького села та як його прізвище з Вергуля перевернули русифікатори на Вергульов.

Я довго в неї не затримався, почуваючи якусь незручність. На прощання Оля подарувала мені своє фото, підписавши: «Дорогому Дмитрові на згадку про милі зустрічі». Це фото я й досі вожу з собою, як дорогу й незабутню згадку про тривоги молодого сер-

ця. Часто згадую милу Олю: де вона тепер? Жива чи може вже на світі її немає?

Відвідавши Олю, я пішов до комсомольського осередку й зареєструвався. Я зовсім забув про своє соцпоходження, бо ж я ніякої шкоди радянській владі не зробив, то й не мав страху реєструватися. Там зустрів Мотю Бродського, місцевого єврея, з яким я колись учився в школі. Він розпитав мене, де я навчаюсь, і на тому зустріч закінчилася. Але в душі заворухнулась думка про небезпеку. До того ж його брат уже працював у ЧК чи в міліції. Щоб уникнути небезпеки, я міг би взятися на облік у Полтаві, а до Зінькова поїхати собі, але я тоді про це не думав, а провини ніякої не мав. За місяць чи два я повернувся до Краснодару. Мій приятель Мусій Коваленко, який належав до бюро осередку, повідомив мене по секрету, що вони дістали про мене компромітуючого листа з Зінькова, де писалося, що я син куркуля.

Мій настрій відразу змінився на розпуку. Я знов, що мене викинуть з робітфаку. Був уже кінець жовтня, як мене викликали до міського відділу комсомолу й забрали членський квиток. Трохи згодом викликали мене на засідання бюро осередку й розпитували про мене, про батьків тощо. А ще за тиждень чи два відбулися загальні збори всіх студентів робітфаку. Там стояло чимало різних питань, а майже останнім була моя справа. Я вже не знаю, як я витримав те страшне потрясення. Коли почали говорити про те, що я приховав своє куркульське соцпоходження, я думав, що там же в мене станеться розрив серця: воно гупало в грудях, ніби важкий молот. А як закликали розповісти про себе перед усіма, то я лише встав (сидів у перших рядах) і ледве видушив з себе слова «Я не винен». Горло мені так стисло, що я не міг говорити.

Хто може зрозуміти, який то тягар відразу упав на мене в ці молоді роки, коли я відчув, що я всім чужий, нікому непотрібний, що я опинився за порогом життя.

І в цей час страшної розпуки й безпорадності дістаю з Георгіївська листа від Земфіри, яка мені подобалась і з якою я зрідка листувався. Вона просила рятувати її, взяти до себе, бо батько примушує її одружитися з якимсь адвокатом росіянином, значно старшим за неї, якого вона ненавидить. Що я й міг порадити їй чим допомогти? Я написав їй, що зі мною сталося...

А передо мною відразу стало на всю широчину питання: навіщо далі жити? Повертатися назад до П'ятигорська мені вже було не

можна, бо туди осередок повідомить. Мені ж плюнули в душу нізащо. Я жодного злочину проти влади не вчинив, мав 12 років, як лишився без батьків і жив у тітки-вчительки, лише останній рік жив біля батьків. І хоч я на останні свої гроші купив квиток, щоб іхати поїздом до Харкова, до іншої тітки-вчительки, я вирішив покінчти самогубством.

Спершися на якусь огорожу чи будівлю на пероні вокзалу, я чекав поїзда, щоб кинутися під його колеса. І в цей час до мене підпovз безногий каліка. Він жебрачив. Я глянув на знищений вигляд, старий вік, і мені відразу стукнуло в голову: він без ніг, старий, але хоче жити, не кінчає самогубством, а я ж ще повний сили, молодий, може мені ще усміхнеться життя, щастя. І я вирішив іхати...

У Ростові, чекаючи іншого поїзда до Харкова, я завітав до редакції «Червоної газети». Застав обох редакторів — Луценка та Добровольського. Я щиро розповів ім про мою трагічну ситуацію, і який я був радий, коли вони мене втішили, заспокоїли і просили далі дописувати до газети та до збірника «Кубанським шляхом», що готувався до друку.

На полях уже лежав сніг, коли поїзд ніс мене з Кубані в Україну. Притулившись лицем до холодної шибки вікна, я дивився на навколишні засніжені простори, по яких звивався поїзд, і в моїй голові почав зроджуватися вірш:

Тихо дзвонять по рейках колеса,
Мене мчить кудись поїзд у даль,
А назустріч засніжені плеса,
Мов шалена біжать череда.

Я з вагону дивлюсь на природу,
Що горить у стріблятім вогні,
І чогось мені робиться шкода
Своїх юних розгублених днів...

Я іхав, а в душі весь час клекотіло те моє звільнення, та незаслужена кара, що впала на мою голову. Я думав, скільки те соцпоходження пожерло невинних людей. Через нього збожеволів і помер мій двоюрідний брат Макарко, коли їх викинули з хати, а батьків вивезли на Сибір; покінчив самогубством мій приятель

Василь Хмелик, що вчився зі мною в техшколі, а пізніше заарештували і помер на Колимі мій рідний брат Сергій.

* * *

З того часу минуло 17 років. По моїй душі, нервах гrimіло ще багато страшних випробувань: голодні роки, коли ішов до праці, не снідавши, а в хаті була маленька донечка й дружина без харчів. Ще чотири рази викидали мене з праці, заявляючи, що «Ви хороший работник, но держать вас не можем»... Але пізніше пощастило мені все ж закінчити Харківський Педагогічний Інститут, видати три свої книжки та 5 книжок перекладів з російської та німецької мов.

Не раз я згадував про Олю, чув, що вона, одружившись, жила в Києві. Вислав їй навіть свою книжку віршів, але життя так кидало мною, що в тій завірюсі, коли гинули й поневірялися мільйони, було не до листувань. Я перестав взагалі з будь-ким листуватися.

І от новим нещастям упала на голову людства — і на мою особисто — страшна війна 1941 року. За два тижні мене вже мобілізували, і я опинився на фронті — на захід від Москви. За місяць уже німці прорвали фронт і оточили три дивізії. Потрапив і я в полон, де в Могилеві (Білорусія) щодня гинуло по 100-150 полонених. Вирвавшись з полону, дякуючи знанню німецької мови, мандрую 28 днів пішки до Харкова. Пройшов 800 кілометрів. Харків зруйнований, істи нічого. 5 разів з санчатаами мандрую за 100-150 кілометрів по харчі, аж під Полтаву та до Зінькова. Другу в часописі «Нова Україна» — кілька нарисів та вірш, який починався словами:

З полону

Коли останнє сказане вже слово
Й метеликом в руках тріпнувся «пасіршайн»,
Тоді не йти, лєтіти в Україну,
Тоді додому, серце, поспішай...

Висловлені в дописах мої жалі та скарги за минулі поневіряння змушують і мене з родиною тікати від наближення червоних. Їхню «доброту» переніс багато разів, разом з моїм нещасливим наро-

дом. У 1943 році опиняюся вже у Львові. Тут теж життя не з медом: треба з чогось жити. З гонорару за випадкові дописи жити не будеш.

Одного дня мій знайомий земляк Олексій пропонує поїхати разом до Проскурова, де можна на базарі купити дешевого цукру. Він має якесь відрядження від німецької фірми купити коней, а мені може теж дати відповідну довідку. Раджуся з дружиною, дочкою чи вписати до свого відрядження.

— Що робити? Біля Проскурова, відразу за ним, гримить фронт, в любий час червоні можуть захопити Проскурів...

— То що ти боїшся? — каже дружина.

— Ну, коли думаєш, що я боюся, то іду.

І одного січневого чи лютневого морозного дня сідаємо в майже порожній вагон, бо ніхто в той бік не їхав, крім кількох німців та цивільних. За порадою Олексія, у Тернополі, де була зупинка на півгодини, забігаю до крамниці й купую з десяткою флаконів одеколону, щоб в Проскурові продати і за ті гроші купити цукру.

Коли ми приїхали до Проскурова й зупинилися на околиці в якісь хатині, де разом були й німці, побачили, що тут ми опинилися майже на фронті. Чути гарматні вибухи, а літаки з летовоїща, що було під самим містом, раз-у-раз знімалися й бомбили недалекі позиції червоних. У повітрі весь час гуло. А за подвір'ям нашої халупи вже копали оборонні шанци.

З таким неспокоєм, переночувавши, іду на базар. Він, правда, невеличкий, але цукру досить. Поставивши свій одеколон перед собою, чекаю на покупців. Я ніколи нічого не продавав на базарі, і мені якось ніяково й соромно бути в такій ролі, але добре, що ніхто мене не знає. За півгодини продав майже всі флакони. Аж раптом зупиняється передо мною якась невисока жіночка й пильно дивиться на мене. Я глянув на неї і впізнав: це ж Олина мама. Чую, що від незручності кров мені приливає до лица. Я пробую одвертатися, ніби не помічаю. Але вона стоїть і дивиться мовчки, а потім питає:

— Мітя, Ето ви?

— Вона була росіянкою чи зросійщилася, працюючи в лікарні, часто говорила й російською мовою.

Мені вже нікуди діватися: мушу признаватися...

— Де ви тут узялися? — питаю й вітаюся з нею, а сам з ніякості ладен крізь землю провалитися.

Виявляється, що вони теж приїхали до Проскурова давніше. Олин чоловік працює кооператором.

— Чого ж ви сидите тут і досі? Ви ж бачите, що робиться навколо? Тут не сьогодні-завтра будуть червоні?

— Та ми збираємося теж виїжджати, — каже вона й запрошує завітати до хати, каже, що Оля буде рада мене бачити. Розпитую, де вони живуть. Виявляється, близько від нашої халупи. Нашвидку купую з десять кілограмів цукру й поспішаю до хати. Лишивши цукор і трохи причепурившися, поспішаю до Олі Олешко-Вергультової. Біля їхньої хати паркану немає. Якась дівчина вийшла з подвір'я. Глянув я й зупинився: як крапля води Оля, якою я її ще бачив у Зінькові. Догадуюся, що це дочка. Питаю, чи Оля дома. Запрошує мене до хати. Вітаємося. Оля така ж чарівна, як і була, як і 17 років тому, коли я її востаннє бачив.

Її мама нашвидку смажить для мене картоплю і вгощає, а Оля тим часом розповідає про своє життя в Києві, про свою долю. Вони не евакуювалися, хоч жилося їм непогано, збираються теж іхати на захід, до Львова, бо ім того не подарують, що не евакуювалися з червоними.

Згадую, що я ж їй вислав до Києва свою збірку віршів, якої в мене немає, і прошу віддати мені. Вона її має з собою, але вагається. Це ж, каже, пам'ятка, подарунок... Але, зрештою, віддає, знаючи, бо це важливо для автора. І я пригадую, як зрадів Іван Багряний, коли ми після довгої розлуки зустрілися у Львові і він довідався, що я зберіг і маю з собою його сконфісковані «Аве Марію» та роман «Скелька».

Вернувшись до свого тимчасового мешкання, поспішаю до вокзалу, щоб пошвидше тікати з цього небезпечного міста. Забіг по дорозі до редакції місцевого часопису, але все замкнуто. На вокзалі від одного старого німця довідується, що за кілометр звідси на полустанку скоро зупиниться поїзд, який іде до Львова. Радить звернутися до того німця, що керує тим полустанком, підмогоричити його, і він допоможе мені сісти до поїзда.

Давши в подяку цьому німцеві трохи цукру, поспішаю пішки до того полустанку. Надворі скрізь багато снігу, але скоро добираюся туди. Там знаходжу того німця. Він сам поляк, але фольксдойч у військовій формі. Даю йому з кілограмом цукру, і за півгодини я вже в поїзді, який саме прибув. На запитання німців кажу, що я журналіст, і мене лишають у спокої.

За кілька годин я вже у Львові. Яка радість. Через кілька днів часописи подали, що Проскурів уже в руках червоних. А що ж з Олею, з її родиною, що з Олексієм? Його й досі ще немає у Львові. Невже потрапив до полону?

Лише за тиждень зустрічаю Олексія. Розповідає, що накупив коней, але затримався, а червоні так заатакували, що довелось кинути й коней. Поїзди вже не ходили, то він верхи на одному коні кинувся вниз по Дністру, бо дорога на Тернопіль була вже перервана, і аж біля Коломиї перебрався на другий бік та звідти повернувся ні з чим.

Буревій війни викинув нас далеко від рідної землі — до Німеччини, а потім і до Австралії. Випадково зустрічаю земляка з Джілонгу, співака Зіневича. В разомі якось я згадав про Олю, про прізвище Вергульов.

— Вергульов?! — вигукнув він з несподіванки. Та він десь з Олею на Заході! Я ж з ними познайомився у Львові. Дайте оголошення, може озветься.

Давав я оголошення, чекав, що може озветься, але й досі жодної звістки. Моя дружина тим часом померла, і я живу мріями та спогадами про ті далекі страшні дні, серед яких ясними промінчиками проблискують хвилини радості, молодечого неспокою й молодечих мрій.

А самота весь час стоїть прірвою над головою, скиглить і затуманяє обрій:

ЖУРБА

Ну, хто збагне мою журбу в цю мить,
Коли в душі усе мені щемить,
Коли журба слідом за мною ходить?

Я ж сам один. На всі кімнати сам.
Я чую вже, як день мій погаса
Й кигиче серце чайкою в негоду.

А за вікном — все цвітом залило:
Все в білому — і яблуні, і груші.
Гуде бджола під сонячним крилом,
Але журби ніщо вже не заглушить.

6.9.87. Ньюпорт
Австралія

Яр Славутич

АПОКАЛІПТИЧНЕ

Київським оборонцям української нації

Божевільно в'їхала
Навіжена віхола
Та й гуде, гуде.
Де ж моя осончена
Золота Херсонщина?
Не знайти ніде!

Де ж бо й ти, Полтавщина,
Предківська прославщина,
У якім гробу?
Над чиїми схилами
Забрана могилами
В сталінську добу?

Королівська Львівщино,
Зрита прадідівщино,
Де знайти тебе?
Де ж бо й ти, Донеччина,
Ще не споловечена,
Сонце голубе?

Припиняй, Хрещатику,
Ладозьку пиятику —
Час не той настав.
Вирушаймо з Києва,
З Харкова та Змієва —
Кличе Січеслав!
На Кремля кріпаччину
Зрушив Дух Козаччину —
Смертью смерть здолав!

1987

1933

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.

І в поле повз худий селюк
Шукати мерзлу картоплину,
До міста ліз на голий брук
Сльозами виبلاغать хлібину,
Бодай окраєць глевтяка
Із того зерна, що забрала
Московська, демонська рука,
Батьків погнавши за урали.

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.

І никли, як мухи падкі восени,
Врожайних ланів хліборобські сини.
А зерно за море, як ріки, текло,
Коли вимирало голодне село,
А Сталін стояв на трибуні в Кремлі,
Рокуючи скін українській землі.
О Боже! Чого ж ти тоді не гасив
Московського близку жахної коси?

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.

І з пальців падало перо
Творців надхненних, незрівняних:
Віками плекане добро
Втрачав нарід,увесь у ранах.
Коли, ув'язнені, від куль

**Великі гинули поети,
Кричав москаль: «Ти ноль і нуль!»
Де ж ти дібався, Боже? Де ти?**

**Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.**

**I пензлі славетних митців
Стікали не фарбою — кров'ю,
Коли із Москви посланці
Шмагали по всьому Дніпров'ю.
Чому ж тоді слову Христа
Не став ти захисником, Боже?
Твоя Всемогута свята
Негоже мовчала, негоже!**

**Тридцать третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.**

**I в порох падали хрести
З церков озорених, прадавніх;
Лились ридання з темноти
В сльозами виповнені плавні.
Коли стрічав Великий Луг
Московське кодло зловороже,
Повстання ширячи навкруг,
Чи помагав ти, славний Боже?**

**Тридцать третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.**

**I тепер заглядає мара
Людовбивець на чорнобильську ниву...
Україна — у гніві Дніпра,**

В бурунах чорноморського гніву —
Клекотить, виростає, встає
За спадкове, прапредківське право.
Зустрічай визволення своє,
Вільноподібна прийдешня державо!

І новітня весна
У двадцятім сторіччі,
Таланами рясна,
Ще загляне у вічі.

Київ, 1943; доповнення — 1986.
(Друкується вперше.)

М. Ковшун

ТРОХИ ФІЛОСОФІЇ

(Розділ із роману «Месниця Мавра»)

«Нова людина». «Нова епоха». Розжарілими цвяхами ці слова впиналися в мозок Зарічанам з пропам'ятних історичних зборів. У якісь ядучій заволоці розсмоктувалася іхня сутність. Роєм облипали голову питання. Болячі і тривожні. То лякали непевним майбутнім, то потішали навороженою надією на якусь зміну, що швидко розбивалася об жорсткі мури дійсності. Ніхто не міг зміркувати, яким іменем охрестити цю «Нову епоху» і «Нову людину». Саме слово «Нова» — порожнє, як переспіла маківка, вишпортувана вітром. Як скло, за яким бачиш світ, не помічаючи його самого. Кожну наступну добу називають «новою», але пізнають її в найменні, народженному разом з нею, епохою. У школяра зі словами «Кам'яна доба» повстає в уяві чорна паща ями й велетмамут з піднесеним погрозно хоботом у ній. Над мамутом злива каміння і стріл, якими гурт дикунів добиває жертву. З назвою «Бронзовий вік» з мутної прадавності вирізблюється образ людини з брязкальцями на шій, з кільцями у вухах і губах, в мусянжевій кольчузі або з блискучим тесаком у руках. Яким же ім'ям Мати-Історія охрестить цю останню найновішу «Нову епоху» і «Нову людину»? Яка найприкметніша ознака в ній? «Епоха Леніна»? «Епоха Сталіна»? Ні! Це — не дефініція. В означенні епохи людина мусила б відчути й пізнавати всю сконденсованість сутності доби. Особа, громада, нація, людство. Сутність же, витворена за Леніна-Сталіна, стверджується в пізнанні здиференційовано, різно, за марксо-ленінською догмою — буття визначає свідомість — як антипodi цього пізнання — Суб'єкта і Об'єкта.

Для Об'єкта «Епоха Сталіна» — це стократ прокляті роки сваволі ЧК й ГПУ, терору, розстрілів, судів, роки сліз і крові, виселювань, самогубств, вивергання з возів дітей, матерів, старих на піски і в яри. Чорноворонові ночі, голод, страх.

Для Суб'єкта «Епоха Сталіна» — непомильно криштальна му-

дрість, всеосяжна геніальність, батьківська любов, опіка і дружба, щасливе життя.

Де ж тут теза? Де антитеза? З якого ж положення виводити синтезу — дефініцію «Нової епохи»? З першого — неповна. З другого — фальшива, невідповідна реальній об'єктивності. Хресне ж ім'я «Нової епохи» мусить бути всеохопне, універсальне, коротке і, мабуть, іншого не можна вигадати як «Епоха дволиких дволик». Що? Незграбна? Скорпіонно волохата, сіра? Зате найадекватніша сутністю, як два по два — чотири. Адже Велет-Колос від самих долин, упокорених наганами ГПУ і до п'ятикутної корони, інкрустованої рубінами, сапфірами й топазами на Кремлі, наскрізь просякнутий метастазами дволикості, лицемірства й брехні. Поети, музики, актори, піснярі, різьбарі, малярі, в одах, поемах, симфоніях, у бронзі, мармурі, глині, у барвах, піснях на сцені образ людини з твердих ніг на голову перевернули. Патріотів героїв — на злочинців. Деспотів тиранів — на святих. Горе людське на щастя. На достатки — злідні. Законами утвердили брехню як правду. В задеклярованій дружбі — заличковане убивство націй. Усю цю спотворену реальність, цинізм, ненормальності, брехню, ленінсько-сталінський дефетизм уstabілізовано на планеті як непорушну «нормальності», як сутність «Нової епохи» — «Епохи дволиких дволик».

Людина нап'яла на себе маску. В єстві своєму зростила дві душі. Першу про людське око, бронею благонадійности окуту. З пашпортом на право животіти. З ордером на працю, на житло, на хліб. З позірною присягою прославляти й любити убивць.

Друга — то в самому собі замкнутий світ. Приглушений вулкан ненависті й проклять тиранам. Уразливий двобій совісти з розумом, коли батько не звіряє думок дітям. Матері не відкриється син. У самоті душа спокутує гріхи, що з немочі не супротивиться злу, не поборює лицемірства і страху, щоб у муках тіла очиститись сумлінням. Вже роками під маскою душа в собі згоряє. Без слідків і без друзів, як на бездоріжжі невільник-утікач. В молитвах вірою живе, що прийде день Святого Воскресіння в людях, просвітить душі й розум, збудить совість, здере з обличчя маску дволикості і людина гляне ясними очима без страху і спонуки на соняшний прекрасний вільний світ.

Олександра Копач

З ЦИКЛЮ «МІНІЯТЮРИ»

АРОМАТ НЕБА

Вечір співає шумом хвиль недалеких вод моря.

Вечір співає мелодією рідкої пісні, що з юних уст злітає.

Вечір співає звучністю синьо-сірих хмар, що повільно спливають за високі клени.

... і молитвою стищених дерев, верби-вербини, беріз-сестер, і черниць-тополь і калини-красуні і хлопчика-граба.

Господи, як у Тебе все гарно! І все інакше. І все інакше. І все прекрасно змінне. Господи, Ти знаєш, без цієї краси людська душа не витримала б свого вигнання на цьому падолі сліз.

Твоя Любов її береже...

З небесних просторів виринає усміхнена Ніч. З Великого Воза пригорщами сипле пахощі неба. Від нього п'янко зітхают дерева і... серце п'яніє. Вічна Красуня щедро роздаровує несхопний, неназваний аромат Неба, що закохалось у Землю нашу.

ВЕЧОРІЄ

Червоною міддю заходячого сонця залитий берег Онтарійського озера. Летючі хмари настелюють на ньому ніжні барви: золоті, сині, рожеві, фіолетно-рожеві, фіялкові, несамовиті, несхоплені ще мовою. Краса торкнулася серця і слози зрошують лице. Господи, чи можна довго знести таку красу?

Небо зіллялось з водою. Стою на краєчку земної кулі, а вона летить у просторах, обгорнена синьо-білою атмосферою. А простори — чорно-оксамитні, а вона — маленька зірка. Вона — незначний камінчик Чумецького Шляху.

Зникають золоті барви. Темніші фіолети стеляться кругом. З безодні неба спадає сірість. Від неї приникли звуки і барви.

Екзюпері пише, що сірість спадаючого вечора сповняє його подивом. А мене — ні. Мені моторошно від неї. Здається все завмирає... аж поки небо не сипне золотим порошком. Зацвітають

тоді трави летючими вогниками, що виводять над ними танки,
злітають на сумні туї, а вони засвічуються весело, по-різдвяному.

Іду в казці. Здалека, з пластового табору лине пісня «Ніч уж
йде... тут є Бог...»

Тут є Бог! Як добре, що тут є Бог. Спокійно, безпечно в Його
присутності.

Олекса Веретенченко

БУВАЮТЬ ЛЮДИ

Бувають люди, як святі,
В них світиться душа яскрава.
За муки й подвиги в житті,
Вогнем пропаленим — прослава.

Салют героям тих подій,
Що гори зрушили і стіни,
Що в дні залізні йшли на бій
За правду й прапор України.

За волю бились без ваги,
Збираючи останні сили,
Бо знали — вічні вороги
Смертельним колом оточили.

— Ми знали — відступ не для нас,
Коли не звершена відплата, —
Вже перемоги сонце-час
Кує зозуля віщувата.

— Ми не боялись полягти
На трави скровлені і квіти, —
Немає вищої мети,
Як землю рідну боронити.

Вони пройшли шляхи-путі,
Де здобувається держава...
Бувають люди, як святі,
В них світиться душа яскрава.

ЧУДО

Для декого воно чуже,
Як слово мовлене пророче,
Тепер чомусь ніхто уже
Про чудо й слухати не хоче.

Для них здається все пусте,
Уяви хворої омані.
Яке там чудо? А проте
Воно існує поза нами.

І в цьому істинна проста,
Якій не бракне сили-моці:
Травою чудо пророста,
Що топчемо на кожнім кроці.

Все відбувається без нас
За узаконеним звичаєм,
Летить без нас крилатий час,
Та чуда ми не помічаєм.

ХАЙ БУДЕ СВІТ!

Хай буде світ! — Як просто і чудово
Створена космічна завірюха,
Де пролунало Триєдине Слово
Отця і Сина і Святого Духа.

Ім'я Твоє в душі моїй цвістиме,
До Тебе, Христе, стелиться дорога —
Ти просвітив і зриме і незриме,
Ти показав хрестом живого Бога.

Все на землі свого доходить краю,
Та чом же все збагнувші незбагненне,
Я не собі, а світу співчуваю,
Що буде вічно жити після мене!

Марта Тарнавська

КОЖНА ЗУСТРІЧ — ПРОЩАННЯ

Лялі

Не плачте, діти. Розкажіть про себе.
Як моя внучка? З ким вона тепер?
О, вже говорить? Ма-ма, та-та, ба-ба?!
Я хочу чути! Запишіть на стрічку!
Розважу вас: скажу вам анекдот
— Сашко розповідав по телефону —
а може ви вже чули? Про ту пару,
любов свою хотіли по новому:
давай, попробуєм собачий стиль,
— це чоловік, а жінка каже: добре,
лиш не на вулиці, і не у білій день!
Ось, бачите, смієтесь! Я любила
усе життя, як ви були веселі...
Не легко вам дивитися, як гасну —
проклятий рак знайшов вже шлях до серця...
Та, будьте мужні — сила ваша й радість
дають мені снагу життя й відвагу...
Ще житиму, не плачте, смерть — не зараз...
Живіть живим життям, черпайте щедро
із радощів, що іх в житті так мало.
Не відкладайте плянів на майбутнє!
Ось, ви хотіли їхати в Європу —
не відкликайте виїзду, поїдьте!
Якби померла я — заждуть, не похоронять!
Для тих, хто близький був, в любові жив весь вік,
хто кожну зустріч важив, мов останню,
не треба драматичних розставань!
В обличчі смерти кожний з нас самотній
чи умирає сам, чи між людьми...
Але я житиму, і ждатиму. Ще, може,
почую Вашу розповідь про Зальцбург —

купіть мені на стрічці Гльокеншпілє...
Ідіть уже... Прекрасний день надворі.
... Так, сестро, прошу. Дайте вже морфіну:
мов хвиля, знову наростає біль.

Григорій Вишневий

НЕДОСЯЖНА ЗОРЯ

За морями моря,
За морями пустелі і гори,
А за ними зоря, недосяжна зоря
Сипле світло у сині простори.

Ночі рідної синь
Кріє землю в блаженній покорі,
Ніби в казці чарівних небесних святынь,
Губить сни над гаями прозорі.

А як ранок ясний,
А як ранок розбудить пташину,
Оживає земля, кличе шлях колісний
У дорогу невтомну людину.

У ярах очерет,
Очерет і лоза, і криниці,
Випинається річки в'юнкий силует
Там, де сонце снує багряниці.

За гаями гаї,
За гаями і хутір у гаї.
І мережаться згір'я верхи і краї,
Мов туман ім на груди лягає.

А за хутором даль,
А за хутором хутір і трави.
Далі степ (юна радість і пісня, і жаль)
Сиві крила навіки розправив.

Прийде вечір чи ніч,
Чи світанок проллеться слъзою,
Линуть спомини, спомини линуть навстріч,
Живлять душу стрімкою грозою.

І здається без них,
Що без них і життя вже немає...
Не вернутись до них із доріг мандрівних,
Не вернутись до рідних розмаїв.

ДОТИК РУКИ

Ти прийшла... Мій розвіявся сум,
І заграли у серці пісні.
Ліне вітру приманливий шум,
Кличе час, — ми йдемо, ми одні.

Яке щастя в хвилині оці
Твого серця відчути вогонь,
Твою руку тримати в руці,
Відчуваючи ніжність долонь!

Світ у мудрощах гинув, зникав,
Пролітали в провалля віки,
Та ніколи не згине в віках
Ніжний дотик легкої руки.

ВЕЧІР

Сиві гори звелися під хмари,
А в долині і зелень, і тиша.
Тихим подихом вітер ще диші
У дрімливому твориві марив.

Довгі тіні зникають у соснах,
Скоро місяць замрістеться з неба.
Ти не стукай у двері. Не треба.
Їх відкриє самотність незносна.

Сірий смуток всю душу проймає,
Ти ж не прийдеш, я знаю напевне,
Не вкоротиш терпіння душевне,
Бо тебе не було і немає.

Олександра Черненко

МІСЯЦЬ

Пошерблений місяць на хвилях води
То кидає буря угому то вниз,
Мов човен без керми летить він туди,
Де темрява світло стирає на хмиз.

В хаосі закон у душі потемнів,
І сонце звинуло вітрила доріг
Могилами наших загублених днів
Аж сіла скорбота на дому поріг.

Як буря затихла то втихла вода,
І місяць по небі збирає світла.
А в дзеркалі сонця його вже хода
У водах прозорістю дно досягла.

О радосте блага! — Об'явленъ крило
Торкається душ, відчиняє серця.
Крізь брами чотири вже сонце ввійшло,
Із місяцем разом стає до вінця.

ЗИМА

Яким словам довірити провину,
Що тягарем лягає на хребті,
І проорала ранами людину?
Дивись! Твій Бог розп'ятий на хресті!

А небо заплітає в коси білі
Свою фіялками зарослу вись.
Розвішує її в земному тілі,
Щоб вибілити біль дотла колись.

Діла вдивляються несамовиті
Ще в себе чорним полотном очей.
Й зима любов'ю хоче притулити
Скорботи світу до своїх грудей.

САД

Розлогий сад вінком дерев розцвілих
Мій рідний простір завжди зберігав.
Зоря топила тіні в сяйві білім,
Щоб там зливались у прозорий сплав

Незрозумілі всіх доріг походи,
І незбагнених поривань сліди.
Тепер іх чистий спогад ніжність родить,
І доторк вітру знову молодий.

Спиває час із уст калейдоскопу
Завершений у ньому свій узір.
І в барвах кришталевого потопу
Він радістю наповнює мій зір.

Володимир Біляїв

ВІЧНЕ ЗАПИТАННЯ

Не з протиріч народження й вмирання —
З іх сталості я черпаю снагу.
На гілці розтулилась брунька рання
І засвітивсь підсніжник на снігу.

Мене ж проймає думка — все дочасне
Й приречене без пільг і без різниць:
Згніє цей лист і квітка ця погасне,
Як ця рука, як світло цих зіниць.

Що ж після них залишиться натомість
Коли в моєму мозку згаснуть мисль,
Уявлення і пам'ять, і свідомість,
Що у естві в одну спіраль сплелись?

Коли замре биття судин раптово —
Годинника заведеного рух —
І з плоті ненадійної будови
У космос кане мій безсмертний дух?

Це вічне незбагнене запитання,
Ця вічна таємниця таємниць —
Усталості народження й вмирання
Листка і квітки, і руки й зіниць.

1990

Анна Власенко-Бойцун

УЛАС САМЧУК ЯК ПУБЛІЦИСТ

Журналістично-публіцистична діяльність Уласа Самчука за час другої світової війни — це окремий період його творчості. Воєнні події полоняють молодого письменника, а теми дня заставляють відсунути літературну працю до спокійнішого часу і кращих обставин. І хоч Самчук продовжував дописувати до часописів і журналів після війни, його публіцистика була «працею між іншим», за його словами, а головно заробітком на життя.

Самчукову публіцистичну діяльність можна поділити на два періоди: воєнний і повоєнний. Перший — від 1938 до 1944, що охоплює його репортерську і згодом редакційну діяльність; другий від 1945 до 1948, пов'язаний з його працею в об'єднанні письменників МУР, що є ідеологічною програмовою публіцистикою.

Самчук почав свою репортерську працю напередодні Другої світової, коли почав брати участь у визвольній боротьбі Закарпатської України. Тоді працював він звітодавцем Командування Карпатської Січі і дописував до тижневика «Українське слово» в Парижі, в якому помістив деякі епізоди з визвольних змагань, показуючи жертвенність місцевої інтелігенції і тих, що прибули з палким бажанням будувати нову і вільну, хоч і маленьку, державу:

На стіні з'явилась карта. Напис «Підкарпатська Русь» заліплений «Карпатською Україною». Червоним олівцем закреслено «нові», арбітражні граници. Тим самим олівцем на страченых територіях напис: «Все це мусимо повернути назад.¹

Самчук показує багато запалу, а мало зріlosti у веденні цієї боротьби і пекучий брак вишколених людей для наладнання державного апарату.

У березні 1939 р. повернувся Самчук до Праги, а в 1940 поїхав до Кракова, де тоді зосередились усі представництва українських

¹ Товариство «Зеленої канапи». (Уривок з роману «Сонце з заходу»), «Літературний зошит», ч. 1. Січень 1947, ст. 3-4.

партій, готуючись повернутися на батьківщину. У липні 1941 року виїхав він з Оленою Телігою до Львова. У Львові зустрівся з Тарасом Бульбою-Боровцем, який запросив його іхати на Волинь.

У 1941–42 роках, вернувшись на Волинь, працював Самчук у редакції тижневика «Волинь», видавцем якого в тому ж часі був Степан Скрипник, і вміщував часто передовиці (редакційні статті), головно на політичні теми. Тижневик «Волинь» втішався популярністю не лише у рівенському районі, але й на всій волинській території, включно з Житомирівчиною. В перші тижні німецької окупації не було ще цензури, тоді Самчук ставався писати політичні статті, як наприклад: «За мужні гідність», «Європа й ми». Тоді він вірив у догідну коньюнктуру і можливість будувати українську державу:

Розбудова України і організація українського народу — ось основні гасла нашого часу...

І не отаманщина. А праця, солідарна, творча, будуюча і організуюча праця. Праця всього народу, працяожної творчої одиниці.²

Власне єдність і праця були гаслами, що іх Самчук пропагував на початках німецької окупації. Треба відмітити, що ті гасла були актуальними і можливими до здійснення в часи боротьби двох окупантів на українських землях.

Часті і послідовні заклики Самчука до повсякденної позитивної праці та рівноваги за німецької, часто нестерпної окупації, дали змогу советським критикам називати Самчука німецьким вислужником. Щоб спростувати те твердження, наведені далі уривки Самчукових статтів покажуть його невдоволення і критику, бо треба було мати відвагу, щоб тоді це висловлювати:

Становище, в якому знаходимось ми, українці, тяжке подвійно. Ми всі без винятку є свідомі цього й коли все-таки говоримо про якісі відрядніші можливості, то беремо їх у понятті відносному. Відносному у порівненні до того, що лишилось за нашими плечима і чого ми вже були свідками.³

Тут Самчук недвозначно порівнює дві окупації, і стверджує, що німці залишили принаймні можливість вільної ініціативи в господарських справах:

² «За мужні дійність», «Волинь», ч. 1, 1 вересня 1941.

³ «Ясно і виразно», «Волинь», ч. 28, 28 грудня 1941.

Улас Самчук з дружиною Танею, що й зустрів у час війни в Києві, в кіностудії, де вона працювала під керівництвом славного скульптора і кінорежисера Івана Кавалерідзе.

Наша ціль дуже виразна. Витримати морально, не випустити з рук ініціативи у справах, які торкаються нас безпосередньо...⁴

Щораз більше невдоволення, рішучої критики, та натяків на отверту боротьбу знаходимо в його дальших статтях:

Ні. Не все одно, як і коли треба прислухатися до думки українського народу. Не все одно, як хто з ним поводиться. Не все одно — бути з ним у приязні чи оголосити йому війну. Бо український народ, як і всі решта народів нашого континенту, має свою гордість, має свої життєві потреби. І горе тим, які хочуть іх так чи інакше заперечити...⁵

Советські критики тих слів не цитують.

В кінці жовтня 1941 року Самчук дістав дозвіл відвідати сто-

⁴ Там же.

⁵ «Так було і так буде», «Волинь», ч. 23, 22 березня 1942, ст. 1.

лицю України та написав репортаж «Крізь бурю і сніг», в якому відбились зворушливі переживання автора, який завжди мріяв про Київ. Репортаж складається з вісімох частин: 1. «Рівне — Київ», 2. «Люксусове мешкання Івана Петровича», 3. «Помпеї над Дніпром», 4. «Кіностудія. Клуб письменників», 5. «Про аристку і золоту рибку», 6. «Какой то українській писатель», 7. «Байкове кладовище і Бесарабка», 8. «Чорні ночі».

Перший розділ передає зорові враження автора, з вікна авта, на віддалі трьохсот кілометрів — від Рівного до Києва. Автор спостерігає сірі, неорані поля, розвалені хатки, біля яких нема ані дерев ані плотів, ані навіть собак, лишеень зрідка вештаються люди. Для доповнення цього образу спустошення автор зустрічає виснажені колони полонених, яких німці женуть на захід. Краєвид не міняється і в містах. Вони, бідні, запущені, ніяких крамниць, ніяких ресторанів. Така ж руїна і пустка в колись відпочинковому місті, Житомирі.

Львину частину цього репортажу присвячує Самчук мешканцям Києва. На них глибоко відбився русифікаційний терор червоного імперіалізму. Особливо вражає автора чужа мова в серці України:

Але найкращим покажчиком настрою й свідомості населення є мова. Яку мову ви чуєте на вулицях Києва? Російську. Скрізь і завжди, за малими розуміється винятками... Київський «українець» у масі не належить до ніякої нації хоч у його пашпорті приписано його до українців. Київський українець в масі не має свідомості, ані національної, ані навіть людської. Особливо це відноситься до жінок... Але є й винятки.⁶

В розділах «Люксусове мешкання Івана Петровича» та «Кіностудія» і «Клуб письменників» розглядає Самчук життєву стопу і побут тодішнього Києва. Самчук веде читача до «Дому спеціалістів» і докладно описує цей продукт совєтського будівництва: замість ліфту — порожнеча, всі інсталяції переведені назовні, дзвінок не працює, електричне освітлення іogrівання неналаднані, умеблювання безстилеве, скло у вікнах криве і майже все викінчення будови недбале. Отже «люксус» кіно-режисера не є власне ніяким люксусом у розумінні європейця.

Київська кіно-студія це радше фабрика. Її влаштування добре, але невибагливе. АРтисти, скромні, вдоволяються одною кімнан-

⁶ «Крізь бурю і сніг», «Волинь», ч. 25, 18 грудня 1941, ст. 2.

тою для себе і спільною кухнею для всіх. Клуб українських письменників на вулиці Підвальній, зайнятий військом, однак авторові вдається оглянути його. Найкращий, хоч і знищений вишневий кабінет Корнійчука, шахматна кімната, бібліотека і ресторан, розмальований полтавською орнаментикою, де любив пересиджувати Рильський.

Дальше показує Самчук молодь. Київський юнак Толя, якого батьки є українці, почувається «руссکим», хоч справді він не є російським патріотом, але він за «єдино-неделімой», він — патріот простору між Сяном і Камчаткою, типовий «советський новотвір».

Всі інші розділи репортажу присвячені самій столиці, її мешканцям, її побутові. Самчук провадить читача вулицями Києва, показує йому неоцінені пам'ятки архітектури старинного Києва, які протиставить безстилевим будівлям комуністичного періоду. Самчука болить занедбання Києва, руйнування пам'яток його слави і могутності, негація його культури та зведення його до провінційного міста. Тільки один Дніпро зберігає свою велич:

Переді мною направо, наліво і просто — Дніпро. О, наш чудовий Батько-Дніпро! Річко вічности і слави! Хай буде благословенне твоє ім'я! Вітаю тебе! Ще раз і ще раз, вітаю. Чудово тут. Сонце, якраз вилізло зза вайлуватих хмар. Дякую тобі, сонце...⁷

В останніх двох розділах Самчук описує занедбані могили українських письменників на Байковім кладовищі та вечірню мертвоту Києва, зумовлену німецькими розпорядками. Самчук так характеризує Київ: «Київ підстрілений, спаралізований. Київ трагічний».

Другим репортажем того трагічного часу є «У світі занепаду і руїни», який написав Самчук на рік пізніше, восени 1942 року, під час другої поїздки по містах України, що йшла шляхом: Рівне, Бердичів, Дніпропетровське, Коростень, Кременчук, Полтава, Харків. Репортаж складається з одинадцяти розділів, що дають описи місцевостей, портрети людей та міркування і враження автора. Деякі з них фейлетони, як наприклад: «Про романтичність чужинців і неромантичну дійсність» або «Ромоданський ловкій парень». Кожна частина того репортажу має окрему назву і творить окрему цілість. Репортаж цей споріднений як тематикою, так і вражен-

⁷ Там же, стр. 2.

нями з попереднім і дає не менше трагічний образ занедбання і спустошення провінційних міст України, передусім Кременчука і Полтави:

Яка свідома руїна. Здається, це робилось навмисне, бож ворота, які погнили і висять ще на одному гаку, це ніяка випадковість. І головне це не в одному будинку, не виняток, а навпаки. Це правило, а винятком є ворота в порядку. Такі самі плоти, такі самі двері і вікна будинків. Такі ж помости і такі меблі... Все, все без винятку зчертвоочене, облізле, вилиняле, почорніле... І такі ж люди з іх нечиистою, зіпсованою російщиною...⁸

Люди. Їх ані автор, ані читач не може зрозуміти. Вони бідні, затуркані, а найістотніше, що вони не здають собі справи зі свого становища. Вони веселяться, відвідують театри, слухають «частушкі» і вірять, що СССР — передова країна у світі.

Самчукові репортажі з його мандрівок по містах України є радше суб'єктивними спостереженнями, поданими з погляду європейця-патріота, якого болить руїна і відсталість його батьківщини, разить брак європейського світогляду, самостійницьких стремлінь, дратує тиха покірливість його земляків і чужа, перекрученна мова, та загальне почуття неповноцінності. Він кличе:

Краю мій. Розкішний і чудовий! Якими словами висловити твої болі?
Якими ліками іх гоїти? Прийми мою страшну любов і мою безмежну
аж до смерті віddаність!⁹

Повернувшись з Києва, Самчук застає зміни в редакції «Волині»; наприкінці 1941 року прийшла вже цензура та треба було ляvірувати «Між молотом і ковадлом», як він називав пізніше один розділ у своїх спогадах. Він тоді писав:

Будьмо! Бо ми були і бути хочемо! Будьмо, бо найвища воля поставила нас на сторожі вічности, як живого непідкупного свідка, який дивиться з історичних висот на нас і вказує своїм перстом нашу єдину і ту неповторну правду.¹⁰

⁸ «Кременчук», «Заславський вісник», ч. 74 (83) 13 вересня 1942.

⁹ «Дещо про Харків», «Крем'янський вісник», 25 вересня 1942.

¹⁰ «Між молотом і ковадлом» — повторено у спогадах «На коні вороному» стр. 144-145.

В такому тоні написав Самчук статтю «Так було і так буде» — 22 березня 1942 р., яку пропустила цензура, але не пронімецькі читачі. Самчука арештовано, і він пересидів цілий місяць у вязниці. Його звільнено в день народин Гітлера, коли й була проголошена амнестія з нагоди того святкування. Самчукові запропоновано працю редактора в Німецькому Пресовому Бюрі (DPB) з 500-марковою місячною, платнею, за дві неполітичні статті чи фейлетони тижнево, яку він прийняв.

Праця в Німецькому Пресовому Бюрі була відносно легка та давала йому змогу подорожувати по Україні, що Самчук добре використав, відвідуючи Київ ще чотири рази. Їздив він також до Полтави, Харкова та Кременчука. Часто відвідував свої родинні сторони — Дермань, Тилявку, Крем'янець і ходив стежками і шляхами своєї юності.

Тоді почав Самчук писати короткі нариси і фейлетони. Найкращим з перших є «Жінка», написаний ще в 1941 році. Це образ матері, що шукає сина в голодних таборах полонених. Нарис цей досі втішається великою популярністю і його часто передруковують у жіночих журналах.

Не маючи змоги продовжувати патріотично-політичне освідомлення населення поважними статтями, Самчук старається підібрати легкий — жартівливий стиль для насвітлення різних проблем бідної, сирої людини — фейлетон. Фейлетони Самчука не є розваговим матеріалом, але радше невідрядним і болючим ствердженням матеріального і морального спустошення, заподіяного комуністичним терором. Тематика фейлетонів споріднена з його репортажами. Ними бичує автор носіїв російщини, яка закорінилась не лише у містах, але й у селах України, у її несвідомих поклонників, яким імпонує «общепонятний язык» і «передова країна».

Фейлетони ці були друковані по провінційних містах України та викликували досить сильну реакцію зі сторони «малоросів», про що згадує автор у «Веселій вдові»:

Я довідався, що у нас є люди, яких мої фейлетони дратують. Але я з дуже великою свідомістю тверджу: хто вірить у більшовизм — є свідомий злочинець проти себе самого, своєї родини, свого народу. Хто толерує більшовизм є дурень. Хто надіється, що більшовизм зміниться — ідіот. Більшовики є зараза. Де він ступає, там смерть.¹¹

¹¹ «Весела вдова», «Крем'янецький вісник», 28 вересня 1942.

Кожний фейлетон має свою назву і свою тему, хоч друкувались вони під загальною назвою «У світі приблизних вартостей», інтерпретація яких творить саму суть фейлетонів. Самчук бере під фокус критики та іронії все: від зубної щіточки до «геніїв» советського світу, але найбільшу увагу приділює він сірій советській людині, її психіці і незрозумілому способові думання. У фейлетоні «Ви куда єдіте?» змальовує Самчук «пречудову Гапеньку з претенсіями на людину нашого віку», що «гаваріла» ламаною російською мовою, думаючи, що цим покаже свою вищу культуру. А в «Омега» показує Самчук групу мужчин, в розумінні яких годинник був показчиком вищої «культури».

У «Товариш Ніна» фейлетоніст дає образок пересічної громадянки СРСР, яка свято довіряє пропаганді, що «в комуні легше і культурніше жити, що рідна мова це забобон»... Вона не знає іншого життя та іншої можливості контакту між людьми «як черги» і знати не хоче. Самчук так характеризує світ, що має назву СРСР:

Кожний предмет... Все те такі недороблені, приблизні, маловартісні речі, як моя пренаївна, добряча інтернаціоналка Ніна, як безліч інших на цій землі «товаришів і товаришок». Людина і нелюдина... Предмет і непредмет. Будинок і не-будинок. Мова і не-мова. Життя і не життя...¹²

Серія фейлетонів «У світі приблизних вартостей» не викличе усмішки у читача, а сповнить його сумом і глибоким співчуттям до тих «окрадених» людей, людей замкнених в задушливій атмосфері російської «культури», оточених її дешевенькою цивілізацією і придавлених її відсталістю.

Фейлетони Самчука можна було б назвати «голосінням» над зруйнованою українською землею, де кожний дім і кожна вулиця свідчать про жорстоку і довгу окупацію, і голосним риданням над вбогою українською людиною, зведену до ролі раба на власній землі.

У 1942 році написав Самчук понад два десятки фейлетонів, що їх передруковували районові часописи по всій Україні під час німецької окупації. Одним із популярних був «Пакс Большевія»,¹³ в якому автор висміває «країну неофірмлених порядків і недо-

¹² «Товариш ніна», «Волинь», 16 вересня 1942, стр. 2.

¹³ «Pax Bolshevia», «Заславський вісник», 25 липня 1942.

роблених речей» або «Советська віра та її гріхи». ¹⁴ Також «Відповідь Ніночці» про речі, «привезені зі Заходу» і «речі советської продукції» втішалися великим зацікавленням серед читачів.

В липні 1943 року Самчук поїхав на захід. Свою поїздку відвібив він у короткому репортажі «Колеса мусить крутитись», модному в той час німецькому клічеві. Репортаж складається з трьох розділів, уміщених у трьох випусках «Волині». У першому «Рівнє», мова про ключеве положення того маленького міста, яке стало осідком німецьких, окупаційних властей; у другому «Зеленою дорогою» описує саму подорож, а в третьому «Горішній Шлезьк» зупиняється автор на характеристиці промисловості Шлезька. Репортаж відмінний від попередніх, це радше сухий звіт з поїздки без портретів людей і особистих рефлексій.

До репортажів слід зарахувати також «П'ять по дванадцятій», «Записки на бігу», в яких Самчук представив свою мандрівку серед палаючих руїн Третього Райху. Щоденник добре ілюструє неймовірне життя утікачів, пам'ятного 1945-ого року. Треба признати, що автор і тоді серед холоду, голоду і бомбардувань сумлінно виконував обов'язки публіциста і записував події.

Репортаж складається з п'яти розділів, виданих окремою книжкою в 1954 році. У першому — «Я бачив як умирав Берлін», зображене не лише життя столиці, але й подивувідну дисципліну її мешканців у час налетів від 6 січня до 11 лютого 1945 р.

У другому розділі автор описує блаженний спокій Тюрінгії, порівнюючи з пеклом Берліну, та зупиняється на глибоких традиціях Гете і Шіллера, захованих серед населення Ваймару. В третьому розділі «Король страх у Ваймарі» автор пише про повні непевності і тривоги дні після капітуляції Німеччини, у зв'язку з рапатріяцією. Четвертий розділ, «Останні дні епохи» показує, як утікачі шукають виходу в невідрадних обставинах та організацію таборів. Останній розділ «Історія генерала Вовка» правдиво показує методи советських людоловів і всяких наганячів повороту «на родину».

У щоденнику описано все в подробицях і правдиво зображені новітню «одисею» українських емігрантів; показано їхні настрої, тугу і шукання у новому, незнаному світі. Зі симпатією маює автор американських вояків, і їх гуманне ставлення до втікачів і переможених, яке протиставить ворожій і грубій поведінці совет-

¹⁴ «Советська віра та її гріхи», «Волинь», 23 серпня 1942.

ських солдатів. «П'ять по дванадцятій» має без сумніву літературну і джерельну вартість для дослідників української еміграції в Німеччині.

Одним з найцінніших Самчукових вкладів у публіцистику — це його ідеологічно-програмові статті після закінчення Другої світової війни. У дуже несприятливих умовинах йому пощастило зібрати українських письменників з усіх передвоєнних частин розділеної границями окупантів батьківщини, й об'єднати їх для спільнотої праці.

Самчукував, що діячі культури є передовими воїнами, які не лише плекатимуть рідне слово і рідне мистецтво на чужині, але й вживатимуть вільного слова в боротьбі з ворогами поневоленої України. Саме в такому тоні писані Самчукові статті у зв'язку з його провідним становищем у МУР-і та стали ніби-рейками, по яких цей рух котився.

Об'єднання письменників — Мистецький Український Рух (МУР) засновано в грудні 1945 року, в Ашафенбурзі, Німеччина. Метою об'єднання було:

У високо мистецькій, досконалій формі українського слова служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві.¹⁵

Самчук був ідеологічним речником товариства і стояв на принципі безпартійності, толеранції, консолідації і солідарності членів товариства у прямуванні до «великої літератури». Поруч Самчука членами проводу були: Юрій Шерех, Іван Багряний, Віктор Домонтович, Юрій Дивнич та інші.

Мистецький Український Рух відіграв визначну роль в цьому короткому ренесансі української літератури в Німеччині. За час його існування вийшло в різних видавництвах близько ста праць членів об'єднання. Свої твори видали: Іван Багряний — роман «Тигролови», повість «Морітурі» і драму «Генерал» та інші; Василь Барка — поезії «Апостоли» і «Білий світ»; Святослав Гординський — поезії; Тодось Осьмачка — поему «Поет» і повість «Старший Боярин»; Віктор Домонтович — романи «Доктор Серафікус» і «Без ґрунту»; Докія Гуменна — «Діти чумацького шляху»; Юрій Косач — історичний роман «День гніву» і «Еней і життя інших»; Богдан Кравців — переклади Рільке.

¹⁵ Декларація ініціативної групи.

Вийшло тоді чимало інших літературних видань: чотири збірники МУР-у і альманах МУР-у виходили журнали «Арка» під редакцією Юрія Шереха та журнал «Хорс» і декілька «Літературних зошитів».

Усі Самчукові статті мурівського періоду тематично пов'язані: в них автор накреслює і програму і діяльність товариства. Пропагує єдність і толерантність, а осуджує партійництво і групову нетерпимість; бореться з противниками об'єднання, тому деякі статті мають полемічний характер.

У програмових статтях Самчук старається піддержати творчу працю письменників та захотити їх до особливого росту і до інтенсивної творчості для добра народу:

Нашим святим і невідкличним обов'язком було, є і вічно буде величити і утвердити наш народ живим словом у родині інших народів цього світу. Це робили наші попередники, це робимо ми, це будуть робити ті, що прийдуть по нас.¹⁶

Поруч цитованої вище статті «Від нас» Самчук написав ще сім ідеологічно-програмових статтів, з яких три наслідують пляни і проведену працю МУР-у: «Тим, що не хочуть»,¹⁷ «До третього з'їзду МУР-у»,¹⁸ і «Про загальне в конкретному».¹⁹

Перша — це підсумки однорічної праці Мистецького Українського Руху, в якій голова об'єднання вказує на пророблену працю та просить українське громадянство про підтримку, а письменників про взаємне довіря.

Друга — «До третього з'їзду МУР-у. Самчук підкresлює досягнення об'єднання, що справді всесторонні, коли взяти до уваги умовини, в яких жили і творили письменники, і він ставить також дальшу мету об'єднання — довести українську літературу до світового читача.

Інші чотири статті мають радше полемічний характер, особливо «Розмова з хоробрими», що вказує на коротку тривалість еміграційних партій, яким автор протиставить довготривалість визначних, літературних творів.²⁰

¹⁶ «Від нас», «Літературний зошит», ч. 2, 10 лютого 1947.

¹⁷ «Тим, що не хочуть», «Літературний зошит», ч. 2, лютий 1947.

¹⁸ «До третього з'їзду МУР-у», «Українські вісті», ч. 86, березень 1947.

¹⁹ «Про загальне в конкретному», (МУР і мурівство) «Українська трибуна», чч. 71-73/18 і 25 вересня і 2 жовтня 1947.

²⁰ «Розмова з хоробрими», «Українська трибуна», 13 квітня 1947 р.

Після переїзду до Канади осінню 1948 року Самчук займається публіцистикою: стає співосновником і співпрацівником «Наш вік» і часто дописує до «Свободи» політичні й актуальні статті. У загальному (за неповним підрахунком) Улас Самчук написав 112 дописів і статтів, які можна поділити на: передовиці у тижневику «Волинь» — 28, (1941-42); ідеологічно-програмові — 13 (1946-62); політичні статті 26 (1946-1964); актуальні на теми дня — 21 (1946-1950); критика — 21 (1942-1974); літературні (нариси і спомини) — (1941-51) — 14, та 20 книжкових видань.

Всі види журналістичної і публіцистичної творчості Самчука йдуть по цих самих рейках, що його літературні твори. В них, як і в повістях Самчук обороняє творчу працю, індивідуальну ініціативу, єдність, науку, а поборює безділля, апатію, партійництво, ігноранцію. Своїм вістрям журналістика Самчука звернена проти руйників людської праці, культури, цивілізації, проти комунізму, який Самчук уважає деструктивною лявиною нашого століття.

Журналістична творчість Самчука має, без сумніву, вартість для дослідників воєнного та еміграційного періоду українського життя, вона добре відзеркалює проблеми, почавши від 1938 року. Ще більшу вартість має вона для дослідників життя і творчості Уласа Самчука, бо в ній найвиразніше відбилась індивідуальність письменника, і без неї критика його творчості була б неповна і неточна.

Григорій Костюк

НЕОПАЛИМА КУПИНА

(Роздуми редактора п'ятитомника М. Хвильового)

Великим зусиллям кількох людей дасмо українській спільноті в Україні й поза Україною сущій повну збірку творів Миколи Хвильового в п'ятьох томах. Відтепер всі, хто шанує, або просто зацікавлений (естетично, суспільно, науково) досі повністю не публікованою творчістю Хвильового, мають змогу не тільки прочитати, а й глибше обдумати все, що залишив після себе цей наш неспокійний слобожанин.

А чи ж дійсно все? Чи ж справді «повна збірка творів»?

На це відповідаю відразу: коли йдеться про твори М. Хвильового (будь-якого жанру), які будь-коли і будь-де були опубліковані, то за винятком одної більшої статті й двух-трьох рецензій чи заміток, а може є ще кілька речей, друкованих під нерозкритим досі псевдонімом,* то все тут опубліковано. Якщо б та, відома нам, стаття і кілька дрібніших речей навіть тепер знайшлися, то вони нічого нового й істотного до творчості Хвильового в цілому не додадуть. Все основне і визначальне вміщено в п'ятитомнику. Тож у цьому аспекті наше видання є таки справді *повна збірка творів*.

Але нам, і не тільки нам, а українській літературі в цілому, бракує кілька відомих, але ніколи неопублікованих, бо заборонених і сконфіскованих, творів М. Хвильового, які б дуже багато ще додали до повної збірки. Маю на увазі: 1) драму «Коммольці». Написана правдоподібно 1924 року. Була в репертуарі театру ім. Франка. Заборонена. І зникла безслідно. 2) Роман «Іраїда». На-

* Напр., недавно ми натрапили у збірнику «Арена» ч. 1, 1922, на статтю підписану псевдонімом: М. Тростянецький. «Творчість „суріковців“». За всіма даними це псевдонім Хвильового. Бо ж М. — Микола, і Тростянецький — адже народився він у Тростянці. Але, щоб остаточно ствердити, треба ще зробити уважну стилістичну аналізу.

писаний 1925 року. Вступний розділ з нього був опублікований у «Житті й революції», ч. 11: 1925 р. Після цього уривка повністю роман світу ніколи не побачив. Хвильовий, у листі до Арк. Любченка, в березні 1928 року, виразно натякнув, що «Іраїда», як і «Вальдшнепи», заборонена. 3) Друга частина роману «Вальдшнепи». Опублікована у «Вапліте», ч. 6, 1927 р., була конфіскована і знищена разом із журналом. 4) Політичний памфлет «Україна чи Малоросія?», — заборонений і правдоподібно знищений.* Ось чотири капітальні речі, яких нам бракує. Але це лежить поза нашими можливостями. І взагалі невідомо, що з цього збереглось. Найпевніше джерело — архів Хвильового, в день його самогубства, був відразу схоплений агентами НКВД і вивезений у нікому не відоме «сховище». Можливо колись, коли впадуть «стіни ієрихонські», коли розкриються архіви ЧеКа-НКВД-КГБ, коли дозволено буде вивчити архіви сучасників і друзів Хвильового, — може тоді щось із цього пограбованого й забороненого буде знайдено. А покищо, збірка творів М. Хвильового в п'ятьох томах, яку ми дадемо світові, ще раз тверджу, на сьогодні є повною збіркою творів.

Це не парадокс, а факт: досі не тільки широкий український інтелігентний читач, але й відомі історики літератури й літературознавці в переважній більшості (99%) всіх творів Хвильового, а зокрема полемічних і теоретичних, не читали. Обвинувачувати їх у цьому не можна. Багатьох цих творів дістати було не можливо. І от тепер, коли все, що за своє життя опублікував М. Хвильовий, зібрано, упорядковано й прокоментовано, наш широкий читач має змогу докладно ознайомитися з усім, що залишив нам Хвильовий. Одночасно критики, літературознавці, історики, філософи і політики вільного світу не тільки можуть, а ми думаємо, що й морально зобов'язані, зосередити свою дослідну увагу на цілій гамі проблем, що іх таїть ця спадщина Миколи Хвильового. А гама ця розмаїта, як великий, крислатий, коренастий дуб.

* * *

Перед тим, як зупинити увагу читачів на деяких важливих проблемах спадщини М. Хвильового, я дозволю собі на малень-

* Тепер, коли йде до друку ця стаття, в Україні сталося чудо — статтю «Україна чи Малоросія?» знайдено й журнал «Вітчизна», в січневому числі 1990 року, опублікував уже першу її частину.

кий лірично-редакторський відступ. Хоч наш п'ятитомник є на сьогодні найповніший, хоч ми подавали тексти М. Хвильового точно за оригіналами і нам, здається, вдалося ніде не перекрутити їх, але в технічному оформленні, в бібліографічному віddілі, в коментарях і примітках — маємо великі недотягнення. Мені, як редакторові, дуже прикро натрапляти і читати в коментарях, авторство яких належить мені, багато несподіваних і часто незрозумілих фактичних, ортографічних і стилістичних перекручень. Наприклад, у примітках до І-го тому перекручені дати народження Леся Курбаса, Юліана Шпола (Михайла Ялового) та є чимала кількість ортографічних помилок. У 4-му томі на стор. 134, примітка 12, значиться, що проф. Олександер Дорошкевич народився 1881, коли насправді — 1889. Тут же, в примітці 14, в гаслі «Савченківщина» було в оригіналі зформульовано: «Савченківщина — це *позитивне* слово М. Хвильовий вивів від прізвища відомого поета і літературного критика Якова Савченка». У публікації цю примітку подали: «Савченківщина — це *позитивне* слово М. Хвильовий вивів...» і т. д. Плутано подано деякі підписи під архівними документами з історії ВАПЛІТЕ у 5-му томі, сторінки: 647, 648, 649. Я міг би вибрати ще більше таких прикрих недоглядів із редактованого мною п'ятитомника, але це вже справі не допоможе. Вказуючи на ці недогляди, я цим шляхом перепрошу всіх наших читачів за такі прикроці в текстах. Але, одночасно, сподіваюся на їхнє зрозуміння й нашої праці. Я і мій колега, ентузіяст і видавець творів М. Хвильового, Осип Зінкевич, зробили все для видання цього першого в новітній нашій історії повного зібрання творів М. Хвильового, але не змогли уникнути різних недоліків. Тож у наше хоч деяке виправдання скажу словами давнього, ще з доби Великої Руїни письменника й діяча Іоанікія Галятовського:

Не дивуйся, Чителнику, тим помилкам, которії ся в тій книзі знайдуть, бо тая книга такого часу робилася, в который більш есьмо утікали і на смерть, нежелі на книгу тую, поглядали...

Аж так трагічно в нас не було, як нотує наш славний поперецендник, але час й умови для праці, до того ж — понаднормової, жертвенної, ні ким неоплаченої, були дуже тяжкі, іноді, здавалося, понад людські сили. І все ж таки, взятий на себе культурний обов'язок, хоч і не цілком досконало, ми виконали.

* * *

Перейдімо бодай до кількох вибраних проблем із великої спадщини Хвильового.

Перша, скажімо, проблема наукової біографії Хвильового. Це гостроактуальна проблема. Навколо імені Хвильового з доброї і злої волі його прихильників і негаторів, поналипала сила вигадок, легенд, перекручень, а інколи його добою і обставинами продиктованих фальшувань. Треба сказати, що такі вигадки іноді толерував сам Хвильовий. Наприклад: у авторитетному біо-бібліографічному довіднику А. Лейтеса і М. Яшека. «Десять років української літератури» (1917-1927), під гаслом «*М. Хвильовий*» написано: «Хвильовий Микола (псевд.). Народився 1893 р., 1 грудня в поселку Тростянець... на Харківщині, в родині робітника... Під час імперіялістичної війни (1914-1916) був мобілізований. Кілька років був на фронтах».

У цій довідці, крім дати і місця народження, все інше — вигадка. А це ж публікувалося за життя Хвильового. Він ніколи ніде цього не спростував. Чи мусить тепер біограф ці вигадки приймати як правду? Ні. Об'єктивний біограф мусить подавати тільки те, що підтверджується документами чи вірогідними свідченнями. А таких легенд, перекручень, вигадок, що часто були закономірною вимогою радянської дійсності, в біографії Хвильового є багато. І що важливо підкреслити, що більшість цих вигадок витворено вже по смерті письменника різними, як я вже казав, його шанувальниками і негаторами. Одні приписували йому нечувано жорстокі, криваво нелюдські вчинки, а другі — великий героїзм і надзвичайні пригоди. Ні ті, ні ті не подбали, щоб свої твердження обставити доказами, документами. Так є з його повстанським загоном 1918 року, на чолі якого він, нібито, захопив Богодухів і в ньому довший час господарив. Так є з його «чекістським минулім», з розстрілом рідної матері й цілого гурту черниць з Богодухівського жіночого монастиря. Так є з його генеральською посадою (політкомісар дивізії!) в Червоній армії і багатьма іншими епізодами його біографії. Все мусить бути тепер переглянено критично, кожний етап удокументовано або логічно, відповідно до обставин та умов часу і подій, обґрунтовано.

Друга проблема. Стиль і мистецька особливість творів М. Хвильового. Звідси випливає проблема місця, значення і ролі його творів в українській пореволюційній літературі.

Сучасники Хвильового, пильні й авторитетні судді свого часу, — М. Зеров, О. Білецький, А. Шамрай, О. Дорошкевич, В. Коряк, а з-поза Радянської України — Яр. Гординський, Юр. Стефаник, Д. Донцов, Є. Маланюк і багато інших вважали творчість Хвильового, як нове, основоположне, у формі і стилі, явище в українській пореволюційній літературі, для них він був зачинателем, засновником нової української прози. А дехто навіть (Є. Маланюк) вважав твори Хвильового появою, що йде «в мірілі загальноєвропейським (отже — світовим)».

Завдання нових дослідників спокійно і вдумливо перевірити ці твердження й оцінки минулих часів і зробити свої синтетичні висновки.

Третя проблема. Естетичні принципи Хвильового (Теоретичні погляди його на мистецтво. Що таке мистецтво? Його вага і значення в свідомості людства? Це питання Хвильовий порушував не тільки в окремих розділах своїх памфлетів, але й у численних своїх мистецьких творах. Проаналізувати, систематизувати й зробити висновки з цього — це нове ніким ще не заторкнене питання. Хибно було б думати, що воно старе і вже не цікаве питання. Доки існує мистецтво, це питання завжди буде хвилюючим і актуальним.

Четверта проблема. Вітажм (романтика вітажму, активний романтизм) — ідея, теорія і практика нового українського стилю, ширше напрямку в літературі, мистецтві, філософії пореволюційної доби.

I п'ята проблема. Азія́тський ренесанс — історіософічна візія Миколи Хвильового про велике четверте відродження людства. Це відважна захоплива спроба Хвильового заглянути на два-три сторіччя в майбутнє світу.

На цих останніх двох проблемах я дозволю собі зупинити вашу увагу трохи довше.

Насамперед я хотів би звернути вашу увагу на такий парадоксальний факт. З одного боку, в офіційних умовах Радянської України ці ідеї Хвильового зустріли із здивуванням, із стриманим запереченням, а подекуди — страхом, щоб із цих невхопних, абстрактних ідей не вийшло щось небезпечне, незгідне з урядовим кораном. Після ж смерти Хвильового ці ідеї відразу зазнали урядової заборони й осуду, як відступництво від провідної доктрини, від марксизму, соцреалізму й як небезпечний ухил в ідеалізм.

З другого боку, літературознавці й критики вільної української

спільноти, що поза межами України перебувають, ці важливі проблеми із спадщини Хвильового чи то забули, чи то недобачили, чи злегковажили. В усякому разі не появилося ні одної статті, яка б солідно окремо потрактувала ці проблеми. Якщо й були статті, присвячені добі вітаїзму, то подавались вони не як поглиблення, поширення теоретичних поглядів Хвильового та його однодумців, а як своє власне відкриття, навіть новими визначеннями стилю. У цьому є і моя вина. Я, звичайно, не легковажив цих проблем. Хто прочитає уважно збірку моїх статей в книжці «У світі ідей і образів», той переконається, що ці проблеми постійно жили в моєму серці. Кожного письменника тієї доби я намагався розглядати в світлі вітаїстичної (активноромантичної) поетики. Інколи я пробував зформулювати основні естетичні принципи романтики вітаїзму, як стилю доби. Але все це було фрагментарно, при нагоді. Вина моя в тому, що я не знайшов часу і сили сісти й написати окрім історико-літературне й теоретичне дослідження цих двох капітальних проблем із спадщини Хвильового.

Отже, ці проблеми залишаються й на сьогодні не дослідженні й не розкриті до кінця. Тож і сьогодні стоїть питання, що ж таке романтика вітаїзму, як стиль доби? Відповісти на це питання коротко дуже трудно. Але обійти його, говорячи про спадщину Хвильового, теж не можна. Тому, спробую зформулювати бодай деякі свої думки з приводу цієї проблеми.

Коротенька передісторія. Ще на початку 20-х років, коли в Харкові опинилися кілька справді талановитих молодих авторів, вони якось то стихійно почали гуртуватися навколо Миколи Хвильового. Були це: П. Тичина, О. Довженко, М. Йогансен, В. Сосюра, О. Досвітній, І. Дніпровський, І. Сенченко та А. Любченко. З чиеїс ініціативи, цій вужчій групі, дали таємничу для ширшої маси назву *Урбіно*. Чому *Урбіно*? Що таке *Урбіно*? П'ять сторіч тому, конкретно — 1483 року, в невеликому місті Італії Урбіно народився Рафаель — великий мистець і архітект, співтворець італійського й загальноєвропейського відродження. І от місто народження цього всеєвропейського відродженця початку 16-го століття, стає символом, провідною зорею ждань і прагнень групи молодих українських відродженців початку 20-го. Підо впливом візійної уяви неспокійного і вічно допитливого Хвильового вони почали вірити, що ім призначено створити мистецтво великого українського національного відродження. Але мистецтво це, його стиль, форма мусять і будуть! — такої сили і такого рівня, що

воно зіграє визначальну роль не тільки в себе вдома, а й у цілому світі. Так визрівала ідея нового стилю в українському мистецтві — ідея вітаїзму або романтики вітаїзму чи активного романтизму. Цю назву Хвильовий виводив від латинського слова VITA — життя. Це, в його творчій лябораторії, уклалося як бойове, наступальне гасло, як активне життєстверджуюче мистецтво великих соціальних потрясень і національного відродження України.

Ми й мислимо на сьогодні, — писав Хвильовий, — романтику вітаїзму... Вона, як і всяке мистецтво, для розвинених інтелектів. Це сума — нового споглядання, нового світовідчування, нових складних вібрацій. Це мистецтво першого періоду азіяtskyого ренесансу. З України воно мусить перекинутися у всі частини світу й відограти там не домашню роль, а загальнолюдську (Том 4, стор. 103-4).

Романтики вітаїзму в усіх видах мистецтва — літературі, театрі, мальстріві, кіно, архітектурі, музиці — рішуче заперечували побутовізм, реалістичну фіксацію окремих фактів без ширших проблемних узагальнень, безкрилий ліризм без філософського спрямовання, примітивізм форми та інших мистецьких засобів. Вони змагали до того, щоб мистецьке слово, фарба, звук ввійшли в найтісніший і нерозривний «шлюб» з філософією. Вони вірили, що в наслідок такого «шлюбу» відбудеться «уфілософлення літератури й олітературення філософії». А це виведе українську літературу на найвищі філософські й ідейно-мистецькі висоти, «одухотворить її вічним і ненаситним прагненням нового в змісті, чарівного і привабливого в формі», — як писав Хвильовий.

Твори в стилі романтики вітаїзму це — «глибина думки, поєднана з витонченим словом, калямбур з оригінальністю, слізозина з теплою пародією на саму себе і велика та глибока радість із тією журбою, що так прикрашує чоло мислителя». Це маштабність життєвого спостереження, проблемності й образного бачення світу, витоки якого йдуть від Данте, Гюго, Бальзака, Ібсена, Гете. Це патос, філософська глибина і б'ючка інвективна, оскаржувальна чи викривальна поезія. Поезія доби німецького відродження і романтизму, на чолі якого стояли Гете, Шіллер, Гайне, брати Шлегелі та інші. Це сатирична манера знаменитих «Листів темних людей» Ульріха фон Гуттена («Епістоле обскурорум вірорум»). Одним словом, усе найкраще, що дало досі людство, мало бути освоєне і перетворене органічно в нову якість, що відповідала духові українського національного відродження.

Я хочу тут сказати, що такі теоретичні висловлювання, такі творчо оновлюючі літературу й мистецтво гасла і настрої були властиві тоді не тільки українським письменникам на чолі з Хвильовим. Подібні висловлювання, настрої, навіть організаційні і творчі вияви були в той час притаманні багатьом літературам світу. При уважній студії ці погляди можна знайти у мистців Англії, США, Франції, Німеччини і особливо в Скандинавських країнах. Але велика заслуга Хвильового в тому, що він вчасно цей свіжий подув у європейському мистецтві відчув, переніс в українську дійсність, чітко окреслив його назустріч органічно пов'язав з ідеєю нового українського культурного відродження. Він зізнав, що це були тільки початки, що глибше опрацювання проблеми належить теоретику, який мусить прийти. Пускаючи в світ окремою книжкою перший цикл своїх памфлетів «Камо грядеші?» (1925), у передмові до неї Хвильовий писав:

Отже, сподіваємося, що наші памфлети будуть першим абетковим абзацом до теорії нового мистецтва. Сам теоретик мусить прийти. Ми його чекаємо. Він буде романтиком вітаязму, агітатором і пропагандистом наших засад.

Цей заклик, цю віру в теоретика висловлені засад, Хвильовий виголосив шістдесят років тому. Але часи настали такі, що сподіваний теоретик прийти не міг. Тепер, я сподіваюся, такий теоретик прийде. Якщо він і не буде ентузіястом і пропагандистом романтики вітаязму, то принаймні буде об'єктивним, чесним дослідником інтерпретатором теоретичної і мистецької спадщини М. Хвильового та його доби.

* * *

I нарешті — азія́тський ренесанс у мистецтві.

За свідченням сучасників Хвильовий випередив чи переріс свою добу на багато часу. «На цілих п'ять епох», — твердив Іван Дніпровський у листі до Арк. Любченка 28.VII 1926. Перерости свою епоху для мистця, філософа, вченого, з одного боку, — щастя, а з другого — трагедія. Щастя, бо своїм відкриттям, ідеєю, візією мистець чи вчений відкриває панораму невідомого майбутнього і цим мобілізує психіку сучасників до сприймання й розуміння прийдешнього. Трагедія, — бо переважно сучасники не сприймають відразу великих винаходів чи візій майбутнього. Ті ж, що мають

владу над народом, подвійно бояться вникливих інакодумів і далекозорих візіонерів. Вони воліють їх палити, стинати голови чи розстрілювати. Залежно від стилю доби і звички диктаторів.

Теорія «азія́тського ренесансу» одна з багатьох тез Хвильового, яку певна частина сучасників не прийняла, а панівна влада скваліфікувала як зухвалу ревізію і відхід від основних постулатів марксизму.

Щож це за сакральна ідея «азія́тського ренесансу»? Знову кажу: відповісти коротко і вичерпно на поставлене питання — не можливо. Це потребувало б спеціального великого дослідження. Але я і тут, як і на питання вітаязму, спробую відповісти коротко і по змозі популярно.

Свою теорію азія́тського ренесансу Хвильовий більш-менш до кладно зформулював у окремому розділі політичного трактату «Україна чи Малоросія?». Як знаємо, цей трактат совітська цензура заборонила й конфіскувала. З ним пропав і цей надзвичайно цікавий розділ. Із нього збереглось лише кілька уривків. Це, плюс його загальні висловлювання про азія́тський ренесанс у циклі «Камо грядеши?» — є все, що дає нам змогу скласти собі уявлення про цю візійну теорію.

Згідно з роздумами Хвильового, людство за своє життя на Землі, періодично проходить циклічне коло вияву своєї енергії. Це визначає постійний поступ людства. Але проходить він не одночасно й одноразово в цілому світі. Циклічний процес людського самовияву закономірно пов'язаний з окремими типами культур, які періодично себе заступають у цьому вічному циклічному коловороті. Не заглиблюючись в доісторичні часи, Хвильовий, згідно з кількома вченими світу, стверджував, що азійські народи (Єгипет, Індія, Вавилон, Китай, Персія) за тисячоріччя до Р.Х. своїм колективним зусиллям принесли людству подиву гідне перше велике відродження. Воно вирішально визначило суспільне, моральне і культурно-мистецьке життя людства на віки.

Але пройшли тисячоріччя, визначений суспільний, технічний і культурно-мистецький цикл азійських народів себе вичерпав. Естафету перехопила греко-римська спільнота народів, яку презентував собою ввесь європейський континент. Характеристично, що в той час, як народжувався й доходив зеніту суспільний і культурно-мистецький цикл азійських народів, європейський континент, хоч і не порожній, був замкнутий у собі. Культурно і мистецьки був у потенції і не міг нічого додати чогось свого до великого першого

відродження. Але цей закономірно визначений «відпочинок» дав змогу європейській спільноті акумулювати в собі великі творчі сили. Тому, в добу занепаду енергії азійських народів, вона (європейська спільнота) могла вже підхопити здобутки першого відродження і дати людству в новій вищій якості друге і третє відродження.

Але все має свій початок і кінець. За тисячоріччя великого прогресу, двох відроджень, що дали людству нечувано високий технічний і культурно-мистецький рівень цивілізації, європейська спільнота дійшлаzenіту й зупинилася. Її творчий потенціял, її енергія почали занепадати, вичерпуватися. Наблизилась доба *Четвертого відродження людства*. Здійснити це якісно нове відродження європейська спільнота вже не може. На що вказує багато фактів. Це, зрештою, відчув, забагнув і по-своєму ствердив найживіший розум європейської інтелігенції початку 20-х років Освальд Шпенглер у своєму філософському трактаті «Присмерк Европи» (*Der Untergang des Abendlandes*).

Тут неминуче виникає питання: хто ж здійснить те велике четверте відродження людства? Де та загадкова сила чи країна, яка візьме на себе цей грандіозний тягар і поведе людство до нових, вищих щаблів життя? Ставив це питання і Хвильовий. І тут же відповідав:

Вона (та загадкова країна, що розв'яже цю велику світову проблему — Г. К.) там, на Сході. Азія знову виходить на широку історичну дорогу. Віковий тисячорічний «відпочинок» східного людського матеріалу — це період нагромадження енергії для всесвітніх універсальних завдань. І тільки ця енергія здатна вивести Европу із цивілізаційного завмирання третього типу культури.

Звідси і назва азія́тський ренесанс у добу четвертого відродження людства. Азія́тський ренесанс, — казав Хвильовий, — визначатиметься високою класичною освіченістю. Він постане не тільки на найвищих здобутках культури і мистецтва азійських народів, але й на вікових найбільших осягах греко-римської та європейської культури. Тому, глибоко помиляється Освальд Шпенглер, коли говорить про замкненість «окремих типів культур», які, нібито, пройшовши визначений їм циклічний процес, умирають, не залишаючи і не передаючи нічого новому культурному циклу, що приходить йому на зміну. Кожний культурно-мистецький тип людства творить і залишає вічні культурні цін-

нощі. Вони переходятять від одного до другого типу культури і запліднюють його для дальнього людського прогресу. Тому, — твердить далі Хвильовий, — знову помиляється Шпенглер, коли у своєму трактаті пророкує занепад європейської фавстівської культури. Відходить, і відійде культура німецького бюргера і французького рантьє. Але не вмирає і не вмре культура фавстівська, як дух вічного людського неспокою, шукання і відкриття досконалого. Не вмре культура фавстівська, культура Данте та інших величезних людств. Це заплідники, наріжні камені азія́тського ренесансу в мистецтві доби великого четвертого відродження.

На цьому слові ви можете перервати мене і спитати: але при чому ж тут Україна, творці її культури і мистецтва? Питання доречне. І Хвильовий це передбачав. Власне, вся ця грандіозна візія майбутнього постала в Хвильового *саме заради України, її місії, її майбутнього*.

За його концепцією в майбутніх подіях світу, *в добу четвертого відродження його азія́тського ренесансу в мистецтві Україна* гратиме одну з провідних ролей. Україна лежить на межі між Заходом і Сходом, між Азією і Європою, належить до так званих евразійських держав. Історично навіть склалося так, що періодично Україна, з одного боку, мала органічні економічні й культурні контакти з Заходом. Його ментальність їй не чужа. З другого, також цілі сторіччя, Україна мала економічні й культурні контакти зі Сходом. Азійський, зокрема Середньоазійський світ залишив і досі свій тривалий слід в українській історії, культурі й побуті (у прізвищах людей, в географічних назвах, історичних піснях, думах і т.д.). Україна, як і азійські народи була довгі віки поневоленою і не мала змоги виладувати весь нагромаджений творчий людський матеріял, як вільний єдиний державний організм.

Тільки четверте відродження людства створить умови, при яких Україна вийде на світову арену й виявить всі свої нагромаджені віками творчі сили.

... Пробудження азія́тської енергії є пробудженням і її (України — Г. К.) енергії. Більше того, оскільки Евразія стоїть на грani двох великих територій, двох енергій (європейської й азія́тської — Г. К.) постільки авангардом четвертого культурно-історичного типу виступаємо ми (Г. 4, стор. 422).

Із попереднього ми вже знаємо, що Україна стала центром

народження нового відродженського стилю романтики вітажму (активного романтизму). А це значить, що українські мистці будуть першими заспівувачами великого азія́тського ренесансу в мистецтві, а іхній стиль, активний романтизм, стане стилем цієї великої відродженської доби.

Ці свої месіянські роздуми Микола Хвильовий закінчував такими патетичними словами:

Отже, гряде могутній азія́тський ренесанс у мистецтві, і його предтечами є ми, «олімпійці». Як у свій час Петарка, Мікель-Анджельо, Рафаель і т. д. з італійського закутка запалили Европу огнем відродження, так нові мистці, з колись пригноблених азія́тських країн,.. що йдуть за нами, зайдуть на гору Гелікон, поставлять там світильник Ренесансу, і він, під дальній гул барикадних боїв, спалахне багряно-голубим п'ятикутником над темною європейською ніччю (Т. 4, стор. 98).

* * *

Стільки про ідею азія́тського ренесансу Хвильового. Я звертаю вашу увагу, що цю романтичну історіософічну візію Хвильовий проголосив у своїх памфлетах «Камо грядеши?» й «Україна чи Малоросія» 1926 року, тобто — шістдесят років тому. То був, як відомо, ще час цілковитого колоніального поневолення всіх народів Азії. То була ще темна ніч їхнього соціального й національного поневолення. Свої візійні передбачення Хвильовий плянував на сотні років. Але проминуло всього шістдесят років. І що ми бачимо? Зникло колоніальне панування над азія́тськими народами. На сьогодні немає найменшого народу на азія́тському континенті, який би не заявив своє право на вільне державне життя. Економічно, своїми ресурсами, насамперед нафти, Азія визначає ступінь добробуту західноєвропейського світу. Хіба відомий ОПЕК не регулює вже нормальну пульсацію економічного життя цілого світу? А що відбувається в культурі й мистецтві сучасної Азії? Ми ще достатньо цього не знаємо. Не вивчили. Вони ж, іх новий творчий геній ще голосно про себе не заявив. Але я не маю сумніву, що недалекий той час, коли цей голос світ почус.

А що буде через наступних шістдесят, а то й сто років? Чи не стане романтична візія Хвильового дійсністю? Чи буде Україна й українські романтики вітажму авангардною силою як про те мріяв і пророкував наш Хвильовий? Не знаю. Пророкувати не буду. Одне тільки знаю: ми повинні, ми зобов'язані цю велику спад-

щину Хвильового зберігати, опрацьовувати і поглиблювати. Ми повинні її зробити доступною для ширших кіл дослідників і творців іншомовного світу, зокрема азіатського.

На сьогодні ми зробили перший крок до цього. Ми зібрали, упорядкували і видали все, що написав М. Хвильовий і залишаємо його наступним поколінням. Приємно мені тут відзначити, що вже тепер, на свіжих слідах нашої праці, наш молодший колега Мирослав Шкандрій переклав англійською мовою основні полемічні статті М. Хвильового 1925-1926 рр. З його вдумливим вступним словом і коментарями ці статті вийшли окремою книгою в дбайливому виданні Канадського інституту українських студій, в Едмонтоні.

Тепер молодші й талановитіші від нас мусіли б підхопити естафету, глибоко вивчити всю спадщину Хвильового включно і особливо з його теоретичними роздумами про мистецтво, про романтику вітажму та його історіософічну візію *великого азіатського ренесансу в мистецтві і доби четвертого відродження людства*.

Чи буде так? — Не знаю. Але знаю і вірю, що зібрана творчість Хвильового горітиме в віках. Горітиме, як біблійна «неопалима купина» й будитиме вічно сумління тих, хто вміє і хоче думати.

3 виступу на літературному вечорі
М. Хвильового з нагоди виходу 5 тому
збірки його творів. 19.X 1986, заля НТШ
у Нью-Йорку.

Осип Зінкевич

ЦЕНЗУРА НА УКРАЇНІ В ЧАС ПЕРЕБУДОВИ НА ПРИКЛАДІ НОВИХ ВИДАНЬ ПРО ЛЕСЯ КУРБАСА

Читаючи цілий ряд статей, які з'явилися на Україні в останніх двох роках, можна було припускати, що в українській літературі для цензора немає більше місця, що заповнення «білих плям» творами знищених і репресованих письменників доведе до усунення з нашої лексики слова «цензура» і «цензор». На жаль, таке благородне побажання залишається і далі мрією кожного письменника і кожного творчого українського культурного діяча.

На останній сторінці кожного періодичного видання і кожної книжки далі залишаються містерійні літери «БФ» з відповідним номером. Ознайомлені з видавничими справами на Україні твердять, що це номер цензора. Якщо це дійсно номер цензора, то він і сьогодні залишається в силі, хоча він ніколи не був узаконений ані Конституцією, ані Кримінальним Кодексом СРСР чи союзних республік.

Вирінає питання: що таке цензура в Радянському Союзі і на Україні зокрема? Які її функції і від чого вона оберігає читача і громадянина України?

В усіх довідниках, виданих на Україні, дефініція слова «цензура» є тотожна і її подають в скороченій чи поширеній версії.

Щоб краще зрозуміти перед чим і перед ким державна цензура охороняє читача, звернімся до дефініції цього слова в УРЕ:¹

¹ «Українська Радянська Енциклопедія» (УРЕ), том 12. — Київ, Головна Редакція УРЕ, 1985, стор. 199-200.

Подібна дефініція у скороченій версії подана у «Словнику чужомовних слів» І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського і М. Трохименка. — Харків-Київ, «Українська Радянська Енциклопедія», 1932, стор. 469: «Цензура, лат. урядовий догляд за пресою та книжками, що виходять на території держави. Такий догляд встановлюється для того, щоб не могли ширитись серед людності революційні думки, ворожі панівній класі, що її диктатуру здійснює уряд».

Дефініція ця дещо відмінна від дефініції поданої у «Політичному словнику» (Київ, ГР УРЕ), 1982, стор. 630: «Цензура (лат. censura — сувороє судження, ви-

ЦЕНЗУРА (лат. *censura* — суворе судження, вимоглива критика) — система державного нагляду (контролю) за змістом, випуском у світ і розповсюдженням друкованих видань, театральних вистав, кінофільмів, радіо- й телевізійних передач, а інколи і приватного листування. Здійснюється з метою не допустити або обмежити поширення ідей і відомостей, що визнаються урядом небажаними, таємними або шкідливими. В усіх сучасних буржуазних державах створено систему державних заходів, спрямованих на здійснення жорстокої цензури, як засобу боротьби з революційним рухом, демократично-ліберальною публіцистикою і мистецтвом. Конституція СРСР відповідно до інтересів трудового народу і з метою зміцнення та дальншого розвитку соціалістичного ладу гарантує громадянам свободу друку. Державний контроль встановлено з тим, щоб не допустити опублікування у відкритій пресі відомостей, які становлять державну таємницю, і поширення засобами масової інформації інших відомостей, що можуть завдати шкоди інтересам трудящих.

У цій дефініції виразно наголошується, що цензура має «не допустити» або «обмежити» поширення ідей і відомостей, що вважаються урядом «небажаними, таємними або шкідливими».

Наведім ще інформацію про ролю цензури в США. В цій країні цензура обмежена положенням I-ої поправки (1ст амандемент) до Конституції США прийтої ще 1791 року:² «Конгрес не сміє прияти закону... який обмежував би свободу слова або преси». Рішення Верховного Суду США від 1925 р. дає свободі слова і преси охорону федерального уряду проти штатських обмежень. Зате в США узаконено в різні роки цензуру державних таємниць і частково порнографії.

Аналізуючи деякі зцензуровані слова, речення, цілі абзаци, а то й великі частини статей у збірниках творів окремих українських письменників, літературознавців і театральних критиків, можна тільки дивуватися, якими критеріями керувалися цензори, вилучаючи окремі частини і кваліфікуючи їх «небажаними, таємними або шкідливими».

При цьому слід розмежувати два дуже близькі одне до одного поняття і терміни: заборона і цензура. Заборона чогось в авторитарній чи диктаторській системі може бути оправдана і обґрунтована ідеологічно-політичними мотивами. У такій ситуації заборона є менш небезпечна, якщо дані твори, в незцензурованій фор-

моглива критика) — державний нагляд за змістом друкованих видань, театральних вистав, кінофільмів, радіо- і телевізійних передач. За своїм характером цензура може бути загальною, військовою тощо».

² “Encyclopedia Britannica,” vol. 5, Chicago-London-Toronto, 1961, pg. 118-119.

мі, можна опублікувати і довести до відома читача поза авторитетарно-диктаторською системою.

Ще можна зрозуміти (але ніколи не можна виправдати), коли у книжці Юрія Смолича «Про театр»³ і в багатотомному виданні його творів, не опубліковано його знаменитої статті «Українські драматичні театри в сезоні 1927-28 року», яка в основному присвячена постановці у «Березолі» «Народного Малахія»; можна розуміти, коли у книжці Петра Руліна⁴ «На шляхах революційного театру», зі статті «Березіль у Києві», цензор вилучив четвертий і п'ятий розділи, які відносилися до постановок у «Березолі» — «Алло на хвилі 477» і «Мини Мазайлі»; теж зрозуміло, коли у книжці Якова Мамонтова⁵ «Театральна публіцистика» зі статті «Про театральну орієнтацію наших днів», вилучено цензором велику частину, яка відносилася до театральної діяльності Леся Курбаса. Ці вилучення цензорів можна розуміти (але не виправдати), бо книжки цих авторів з'явилися в кінці 1960-их років і на початку 70-их, в час так званої брежневської стагнації.

Зате споторювання і фальсифікація творів культурних діячів шляхом цензури в час перебудови і гласності є недопустиме і нічим не оправдане.

Щоб підтвердити вищесказане і зорієнтуватися, що в час перебудови і гласності далі залишається «небажаним, таємним і шкідливим», звернімося до таких фактів.

Візьмімо за приклад Леся Курбаса (мова тут саме про Леся Курбаса, тому що автор цієї статті, працюючи разом з проф. Валеріяном Ревуцьким над збірником «Лесь Курбас», який вже з'явився у в-ві «Смолоскіп», зробив ці відкриття).

Саме в час перебудови і гласності, в роках 1987-1989, з'явилися три книги присвячені Лесеві Курбасові — книга Ю. Бобошко⁶

³ Дивись кн. Юрія Смолича «Про театр» (Київ, «Мистецтво», 1977) і «Твори» в 6-ти томах (Київ, Держлітвидав України, 1958-1959) і його статтю «Українські драматичні театри в сезоні 1927-28 року» (ж. «Життя й революція», кн. IX, Київ, вересень 1928, стор. 147-158). Стаття ця не була включена у ці видання.

⁴ Порівняй статтю П. Руліна «Березіль у Києві» (ж. «Життя й революція», кн. VII-VIII, Київ, 1929, стор. 140-156) з передруком цієї статті у кн. цього ж автора «На шляхах революційного театру» (Київ, «Мистецтво», 1972, стор. 147-161).

⁵ Порівняй статтю Якова Мамонтова «Про театральну орієнтацію наших днів» («Радянський театр», ч. 1-2, Київ, 1930, стор. 40-46) з передруком цієї статті у кн. цього ж автора «Театральна публіцистика» (Київ, «Мистецтво», 1967, стор. 251-265).

⁶ Ю.М. Бобошко, «Режисер Лесь Курбас», Київ, «Мистецтво», 1987, 198 стор.

«Режисер Лесь Курбас», російською мовою збірник «Лесь Курбас»⁷ і українською «Лесь Курбас — Березіль»⁸ та цілий ряд статей і передруків його творів.

У російськомовному збірнику «Лесь Курбас» цензори вилучають у статті «Сьогодні українського театру і „Березіль”»⁹ такі речення: «Не треба купувати «сніходітельності» (цебто поблажливості, милостині) русотяпського тупоголового міщанина до українського театру догоджуванням його синельниковським смакам» (Синельников очолював у Харкові російський театр, який виконував важливу русифіаторську функцію у цьому місті), а далі — «Навіть чорносотенець Савенко в час розквіту Соловцовського театру заявив, що кращий і найживіший театр у Києві — все таки театр Садовського». У тій самій статті пропущено ті місця, де Курбас критично висловлюється про російського критика Богуславського, який постійно зводив український театр під впливи російського. Пропущено також згадку про російських провінційних акторів Зеркалову і Корнєєва, які стали в той час символом, за словами Курбаса, «малокультурної дрібності».

У статті Курбаса «Нова німецька драма»¹⁰ пропущено ті місця, де він говорить про мистецьку продукцію «сильної» і «багатої» німецької нації і що будучи в Німеччині він там сподівався знайти дещо більше «чим дає в нових формах сучасна справді революційна Росія і Україна. Росія з одиноким Маяковським, з 15-тю анемічними поезоестетами, і абсолютним браком якоїнебудь драматичної продукції». Обидва ці речення вилучено. Порівнюючи стан культурного розвитку в Німеччині і Росії, Курбас пише, що в Німеччині «все не так, як у Росії» і ці слова знову вилучено.

⁷ «Лесь Курбас». Статьи и воспоминания о Л. Курбасе. Литературное наследие. Редакционная коллегия: Н.Б. Кузякина, И.Ф. Драч, Л.С. Танюк; упорядники: М.Г. Лабинский, Л.С. Танюк. — Москва, «Искусство», 1987, 462 стор.

⁸ «Лесь Курбас — „Березіль“». Із творчої спадщини. Упорядник та автор прimitок — М.Г. Лабінський, редактор — М.Н. Москаленко. — Київ, «Дніпро», 1988, 518 стор.

⁹ Порівняй статтю Л. Курбаса «Сьогодні українського театру і „Березіль“» (видану окремою брошурою у Бібліотеці ж. «Вапліте», ч. 9, Харків, 1927, 60 стор.) з передруком цієї статті у перекладі на російську мову у російськомовному збірнику «Лесь Курбас» (Москва, 1987), стор. 393-417.

¹⁰ Порівняй статтю Л. Курбаса «Нова німецька драма» («Музагет», ч. 1-3, Київ, 1919, стор. 115-122) з передруком цієї статті у російському збірнику «Лесь Курбас», стор. 349-357. Порівняй цю статтю також з її передруком у збірнику «Лесь Курбас — „Березіль“» (Київ, 1988), стор. 212-218.

Статті Леся Курбаса, написаній 1919 року, «Нова німецька драма», справді не пощастило у сторіччя від дня його народження.

Ось великий абзац цієї статті, який знову ж вилучили цензори в українському виданні «Лесь Курбас»:

«Інтересна одна маленька аналогія між Німеччиною і Росією наших днів (слід пам'ятати, що ця стаття написана 1919 року, а не в час гітлерівського нацизму! — О.З.). Здається, що за подіями політичними ніхто не завважує, що в Росії (і в нас на Україні) з часу війни, а особливо з часу революції, продукції драматичної зовсім немає. За останні два роки так, як би не з'явилось нічого на репертуарному ринкові. Театри живуть пережовуванням старих діб та перекладами з чужих мов п'єс довоєнного часу. Мені це здається ознакою страшенно слабої потенціяльності життєвої. Мені здається, що інакше й не може бути в цій проклятій країні розгардіяшу однієї всенівелюючої волі московської душі у все-гнітючому патріотизмі котрої є все, тільки не порив чистої любови.

Не так було в країні, де не було пораженців справа і пораженців зліва, і спекулянтів посередині — Німеччині».

В російському перекладі хоч цей великий абзац не вилучено, але зате слова «всенівелюючої волі московської душі» перекладено так — «все невилируючої волі квасного русского патриотизма».

Пишучи у вищезгаданій статті про стан на Україні, Курбас запитує: «хіба — та, правда, іхньої німецької впевненості і відваги не може бути у нас, де все присипано затхлим, смердючим цукром сентиментальності, омосковленої інтелігентської душі» — і це питання цензура знову вилучає.

Даючи високу оцінку культурним пошукам і театральному розвиткові в Німеччині, Курбас закінчує свою статтю «Нова німецька драма» словами: «Здоровий і життєздатний народ — ці німці» і додає цинічно й іронічно по-російськи «Одне слово: „Гнилой и отсталый Запад“». І що цікаво — у російському збірнику «Лесь Курбас» залишено перше речення, а друге вилучено, а в українському виданні, яке побачило світ більше як рік пізніше, вилучено обидва речення.

У статті Курбаса «Естетство»¹¹ пропущено цілий, може й диску-

¹¹ Порівняй статтю Л. Курбаса «Естетство» («Барикади театру», ч. 2-3, Київ, 30 грудня 1923 р., і ч. 4-5, січень, 1924 р.) з перекладом її на російську мову у зб. «Лесь Курбас», стор. 368-373.

сійний, абзац, про музику в театрі — «програмна музика завжди підозріла по цінності».

Обидві книги — російська «Лесь Курбас» (видана 1987 року) і українська «Лесь Курбас — Березіль» (видана на початку 1988 року) хоч відмінні за своїм характером, мали у своєму пляні опубліковати всі твори Курбаса — цебто статті й листи. На жаль, ані в одному, ані в другому виданні не опубліковано тексту важливого виступу Курбаса на театральному диспуті 1929 року, де мали слово і Скрипник, і Куліш, і Хвильовий та інші. Виступ Курбаса займає 30 книжкових сторінок друку. В час палкої полеміки довкола національного питання на Україні, Курбас у своєму виступі виразно і недвозначно з'ясовує власні позиції щодо української національної культури, українського театру і зрусифікованого глядача. В українському виданні опубліковано цитату на одну сторінку, а в російському ані одного речення. Ані в одне, ані в друге видання не включено тексту виступу Курбаса у режисерському штабі «Березоля» за 1926 рік, хоч цей документ зберігається в архіві театру «Березіль» при ІМФЕ АН УРСР.¹² Під час цього виступу, Курбас немов перегукуючись з гаслом Хвильового «Геть від Москви», стверджує, що нам українцям «немає чого дивитися на Москву», а на його думку «Москва, як певна культурна можливість — дуже слабе місце у культурному бюджеті».

У книжці Ю. Бобошка «Режисер Лесь Курбас» немає найменшої згадки про одного з найкращих акторів «Березоля» — Йосипа Гірняка, тоді коли йде мова про багатьох інших, які за оцінкою критиків 20-30-их років, не досягали рівня Гірняка.

В усіх трьох книгах виданих в останніх двох роках, цебто в час розгорнутої перебудови і гласності, цілковито спотворено творчу і зокрема життєву біографію Лесі Курбаса. Тут виглядає, що рука цензора мала пряме відношення до всіх трьох видань. У російському виданні, у статті Н. Кузякіної (яка, до речі, зібрала багатющий матеріял про ув'язнення Курбаса і його перебування на Соловках¹³), немає і згадки про арешт і ув'язнення режисера і навіть не згадано смерти Курбаса, а в розділі «Коротка літопись життя і творчості Л. Курбаса» подано фальшиву дату його смерти

¹² Згадка про цей документ, фотокопія якого зберігається в архіві «Смолошки», є подана у збірнику «Лесь Курбас — „Березіль“», стор. 493. Згідно з цією нотаткою цей документ зберігається в архіві ІМФЕ, фонд 42, од. зб. 8.

¹³ Дивись її статтю «За соловецькою межею» («Кінів», ч. 7, 1988) стор. 130-134.

— 15 листопада 1942 року. У книжці Бобошка лише згадано, що Курбас 1934 року був «незаконно репресований» (дослівно два слова про цілу трагедію і багаторічні гоніння). У його ж передмові до книжки «Лесь Курбас — Березіль» про це згадано чотирма словами, — відбувалися «цькування режисера» та були «незаконні репресії». І це все.

Просто комічно, як виглядають цензурні вилучення зі статтей Курбаса в київських журналах. Цензор у журналі «Всесвіт»¹⁴ викидає зі статті відомого українсько-канадського комуніста 20-их років Матвія Шатульського слова: «У Курбаса грає колектив, а не одиниці». У своїй довгій статті Шатульський подає, мабуть, повний текст заклику «Березоля», що був опублікований у журналі «Новий фронт», правдоподібно 1923 року. Це рідкісний документ доби, який спотворює цензура, вилучаючи такі місця:

«Урбанізація селянської молоді — це умова, без якої місто на Україні ніколи не буде українським, ніколи не буде близьким і рідним селу і завжди буде для нього одрізаним в більшій чи меншій мірі. На київському міському ґрунті ми зовсім штучний витвір».

Про час, коли на Україні готувався до друку багатотомник В. Винниченка, цензор журналу «Україна»¹⁵ вилучає зі щоденника Курбаса (виписки з якого чудом дійшли до наших днів) цілий ряд дуже важливих місць. Цензор усуває незначну згадку про постановку п'єси Винниченка «Гріх». Щоб мати уявлення, що налякало цензора, слід зачитувати кілька вилучених речень (а їх є досить багато). Ось що вилучено:

«Мистецтво пролетарське буде мистецтвом нації, яка вся пройшла семиклясову школу. Справді, Терещенка і його російських вдохновителів слід поставити в куток або засадити за книжку азбучних істин», у нас «Безпросвітність перспектив і непевність завтрашнього дня. І це в той час, коли російським спецам платять колосальні суми за халтуру українською мовою. О, проклята доба Христовщини. Обивательщина провінціяльних хахлів і дурість —

¹⁴ Порівняй цю статтю М. Шатульського, опубліковану у газ. «Голос праці» (Вінниця, грудень 1923, стор. 18-23) з її передруком у ж. «Всесвіт» (ч. 6, 1987), стор. 151-155.

¹⁵ Фотокопія цих виписок зі щоденника Л. Курбаса, що зробив проф. Михайло Верхацький, зберігається в архіві «Смоленськап». Порівняй текст цього щоденника опублікованого в ж. «Україна» (ч. 3, січень 1986) стор. 16-18 з текстом опублікованим у зб. «Лесь Курбас — „Березіль“», стор. 31-47.

дурість безпросвітня». В інших місцях цензор викреслив розповідь Курбаса про непманів у московських кафе, які один одного перестерігають очима і знущаються з радянської влади. Нарешті цензор викреслює преважливу думку Курбаса: — «Як мисль сказано гарно: Виростити нове мистецтво на гіллі тисячолітньої культури і на гнилих листках опадаючої сучасності».

Або ще один приклад — київський журнал «Український театр».¹⁶ Візьмім випуск номер 1 на другому році посиленої гласності і перебудови. На 22-ій сторінці опубліковано велике фото з таким промовистим підписом: «Фрагмент експозиції творчості Леся Курбаса в Державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва УРСР». Зі стіни музею з іронічною усмішкою дивиться на вас Лесь Курбас. Внизу, у двох колонках, великими літерами подано список всіх акторів, режисерів і художників «Березоля». Разом 89 осіб. Перегляньмо цей список: у ньому немає одного з найкращих акторів «Березоля» Йосипа Гірняка, на ньому немає актрис Олімпії Добровольської і Наталі Пилипенко, немає режисера Валерія Інкіжинова. Якої шкоди могли б вони завдати і кому?

Ще гірше представляється справа з іншими матеріалами:

Восени 1988 року журнал «Україна»¹⁷ опублікував спогади дружини Миколи Куліша — Антоніни. Прочитавши їх і порівнявши з оригіналом, таки можна жахнутися.

Передруком цих спогадів ж. «Україна» порушує всі приняті норми журналістичної етики і книговидання. Ось, що ж. «Україна» робить:

1. Він не подав, що спогади передруковано за книжкою «Твори» Миколи Куліша, видання УВАН в Нью Йорку 1955 року, як і не подано дати закінчення їх писання — 6 травня 1953 року у Філадельфії. (У передмові сказано одним реченням таке: «Спогади Антоніни Іллівни Куліш, дружини письменника, публікуються у нашій країні вперше»).

2. Цензор вилучив кожну згадку про письменника Аркадія Любченка і про УТОДІК — Українське Товариство Драматургів і Композиторів, яке в той час очолював Павло Тичина.

3. У передруку зфальсифіковано кілька дат: дату обшуку в помешканні Куліша чомусь перенесено з 8 грудня на 6 грудня 1935 року, а дату

¹⁶ Дивись фото на стор. 22 ж. «Український театр» (ч. 1, 1989).

¹⁷ Порівняй спогади Антоніни Куліш про Миколу Куліша у збірнику Миколи Куліша «Твори» (Нью-Йорк, УВАН, 1955) стор. 365-433) з опублікованими спогадами під заг. «Соната без патетики» (ж. «Україна», 1988, ч. 41, стор. 14-15; ч. 42, стор. 13-15; ч. 43, стор. 17-18).

останнього листа Куліша з ув'язнення до дружини з 15 червня 1937 р., на 1 травня.

4. Зі спогадів вилучено список 50 письменників і культурних діячів, які жили 1930 року в будинку «Слово» (і з яких лише дєсяток живів), як і вилучено список 9-ти письменників, які були заарештовані 1 грудня 1934 року.

5. Цenzор за версією Антоніни Куліш помилково повторює ім'я перекладача Павла Зенкевича, як Павла Зінкевича (що є доказом його літературної неграмотності).

І найголовніше:

6. Спогади опубліковані в ж. «Україна» не є спогадами Антоніни Куліш. Під ними самовільно поставлено її ім'я. Вони були ново написані цензором чи редактором на підставі її спогадів 1955 року і з них вилучено цілий ряд важливих інформацій, які відносяться до біографії Миколи Куліша, змінено мову і стиль, навіть ніде не відмітивши цього.

В багатьох місцях цензор перефразував деякі речення так, що вони і не міняють суті справи, а в інших змінено суть і зміст даної події.

Ось кілька прикладів, насамперед цілком комічних:

В оригіналі написано: «Ми танцювали разом і я дістала за танці нагороду. Оплескам не було кінця».

В ж. «Україна»: «Ми танцювали з ним, і мені дісталися в нагороду оплески».

В оригіналі: «Прощай Тосюню, прощай університет! — говорив Микола, прощаючись зі мною в останній день перед виїздом до війська».

В ж. «Україна»: «Прощай, Тосюню, прощай університет! — сказав Микола останнього дня перед від'їздом».

В оригіналі: «Коли пошлють мене на фронт, то там мені буде «амба». Якщо доля судила мені вмерти, то волію перед смертю побачити тебе...»

В ж. «Україна»: «Потраплю на фронт — там «амба»! Коли ж долею судилося мені вмерти, то волію перед загибллю побачити тебе...».

Це можна вважати за комічні зміни. Це, як кажуть росіяни, «мелочь». А ось кілька прикладів (а іх є принайменше сотня!), що цензори вилучили зі спогадів Антоніни Куліш, уважаючи це «шкідливим», а може й «державною тайною»:

«А може це мої молитви Бог вислухав», «Молись, Тосюню, за мене, щоб повернувся ще раз до тебе й до доньки живим», «... активної війни вже не було, між вояками російської та німецької армії встановлювалися щораз дружніші взаємини», «Начальником тюрми був українець; він лю-

бив Миколу й намагався полегшити йому перебування в тюрмі; він дозволяв нам побачення без охорони», «Військовий начальник Іванов і лікар були в змові й брали з вояків хабарі», «Я мала вже шостирічну практику роботи по українських школах», «Як велику почесть піднесли Миколі і партійний квиток... Все пізніше життя він був в'язнем цього партійного квитка... Йому ж хотілося будувати вільну і незалежну Україну, хоч і на комуністичних засадах», «До нас приїхав з Одеси директор Відділу Народосвіти Ізраїль Хайт», «Приїхали у тодішню столицю України», «він (Хвильовий) говорив чистою українською мовою „без усяких москалізмів“», «Нарком освіти О. Шумський був великим прихильником таланту Хвильового. Він боронив його як міг... Скрипник любив моого Миколу й часто кликав його до себе в гості... Микола бував у Скрипника і вони багато розповідали один одному про свої плани культурної праці», слова — «партійна верхівка» перемінено на — «урядова верхівка»; вилучено: «Тільки представники ЦК партії були невдоволені»; речення «Миколу викликали до Центрального Комітету, де він вислухав догану з попередженням. Повернувшись з ЦК, Микола ходив по хаті, курив, хвилювався» замінено на — «Миколі дали догану з попередженням. Він ходив по хаті, курив, хвилювався»; вилучено: «А тоді вже почався голод в Україні; влада забрала у селян весь хліб, і селяни почали вмирати з голоду... Навіть пісні по селах не стало. І ця Україна (згідно з пропагандою — О.З.) цвіте, збіжжя красується по полях? Багатоюша країна, земля як золото, трудолюбивий і здібний народ, що з ним зробили?!»; слова (Хвильовий) «перший нам відкрив очі на Україну» замінено на «Він перший примусив нас глянути на Україну»; вилучено: «Будинок «Слово» був так оточений агентами ГПУ, що не можна було вийти з дверей», «Йому давно цей партійний квиток був ярмом на ший»; загадка, що після арешту Куліша, Яновський і Бажан були такі перелякані, що боялися їй (Антоніні Куліш) будь-чим допомогти — пропущено; вилучено: «Українців нищили з корінням».

Ось це те основне (хоч далеко не все), що цензори вилучили зі спогадів Антоніни Куліш.

Вищенаведені приклади тривожать і непокоють.

Цензура стала більш небезпечною, як заборона.

В сталінські часи і в час брежnevської стагнації цензура за-
бороняла.

Сьогодні в час перебудови і гласності вона:

1. Спотворює творчість письменника,
2. Фальсифікує творчість письменника,
3. Доносить до читача лише напівправду (ось приклад такої напівправди: ж. «Київ»¹⁸ публікує поему Євгена Сверстюка «Білій

¹⁸ «Київ», ч. 2, 1989, стор. 87.

вітрильник. У короткій редакційній інформації про автора навіть і згадки немає, що він був репресований і що він є автором твору «Собор риштованні» про роман О. Гончара «Собор»).

Все ж можна лише радіти, що на Україні заповнюють «блі плями» в українській літературі творами знищених і незаконно репресованих письменників. Але завжди у нас буде виринати питання: яким коштом з'являються ці твори?

І як довго не буде усунена на Україні цензура і посада цензора, так довго буде небезпека, що до нас доходитиме неповноцінний твір письменника. Це стає дуже актуальним саме тепер, коли на Україні готують до друку багатотомні твори Володимира Винниця, Миколи Хвильового, Бориса Антоненка-Давидовича та інших авторів.

Валеріян Ревуцький

**ВИСТАВА «СЛІПІЙ»
З НАГОДИ 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
М. КРОПИВНИЦЬКОГО**

Часопис «Культура і Життя», ч. 28 (9 липня 1989) подав рецензію Білоуса та Мамчура на виставу «Сліпій», опера-думи Олександра Злотника; рецензенти назвали її «просвітницьким жанром». Чому саме названо її цим терміном? На це самі рецензенти відповіли, що вистава «Сліпій» на широку скалю говорить про «боротьбу проти етнічного зневелювання, бездуховості, пасивного споживацтва». Нема сумніву в тому, що ці проблеми з'являються сьогоднішні чи не найбільш актуальними для середнього й молодого покоління в Україні. Утворене наполегливою русифікацією зневелювання й витравлення духовости, об'єднаного з пасивним споживацтвом, проявилося в крайньому матеріалізмі сучасної радянської людини і запанувало над нею.

Шукання шляхів у боротьбі з цими проблемами мав, без сумніву, і режисер та лібретист вистави «Сліпого» Володимир Грипич, учень Маріяна Крушельницького і творчий онук Леся Курбаса, нині мистецький керівник Чернігівського Музично-Драматичного Театру. На основі поеми Тараса Шевченка «Сліпий» та драми Марка Кропивницького «Невольник» композитор Злотник склав думу-оперу. Згідно з думкою критиків Білоуса та Мамчура режисер мав на меті дати синтезу показу широкого фольклорного матеріалу з елементами сучасного естрадного мистецтва й досягнув успішних наслідків, зокрема, у молодого глядача. Не бачивши самої вистави неможливо оцінити її справжній успіх, але твердження, що вистава має «просвітницьку» функцію, сприймається без застережень.

Вистава «Сліпій» у своїх початках повертає увагу не тільки до поеми Шевченка «Сліпий», але й до п'єси Кропивницького «Невольник» (ювілейну данину драматургові в 1990 р.). Що саме є «просвітницьке» в основі поеми Шевченка «Сліпий»? Коли слідувати за рецензентами, то воно є «у збереженні режисером і ком-

позитором монольгічного характеру поеми Шевченка». Як що це так, то вирішено у виставі показати правдиві картини української історії, які протягом багатьох років були поза межами пізнання сучасного українського глядача. І тут справа йде не тільки про глядача молодшої генерації, але й середньої.

В самій поемі Шевченка правдиво оповідається і про руйнування Запорожської Січі 1775 року військами Катерини Другої, коли вони грабували з церкви Св. Покрови срібло, золото й свічки; і про гуляння Катерини з Нечосом (її фаворитом Григорієм Потьомкіним) по Києву і по Дніпрі у золотій галері; і як вона запалила Межигорський Спас (до речі, остаточно зруйнований сталіністами 1935 р. з джерельною криницею і історичним цвинтарем) і посміхалася, баччи його пожежу та й як вона «степи запорожські німоті ділила та баухарами й байстрюками люд за-кріпостила». Навіть є загадка про народження нового коша на Тихім Дунаї, куди врятувалася частина запорожців.

Рецензенти вистави «Сліпого» акцентують широке вживання композитором фольклорного матеріалу, зокрема заспівів дум. В цьому є бажання склонити тяглість традицій. Ще раніше Микола Лисенко скомпонував на слова Шевченківської поеми «Сліпий» «Думу про Степана», головного героя поеми. Кропивницький на основі цієї ж поеми Шевченка написав п'есу «Невольник» з уведенням широкого пісенного матеріалу. «Невольник» Кропивницького є мельодрамою, де застосовуються типові мистецькі засоби цього жанру є втеча, що повертає круто дію драми; метода раптового пізнання (Ярина з батьком пізнають осліплого Степана); раптове споріднення (Ярина і Степан дізнаються від батька, що вони не є братом і сестрою); переодягнення (сцена Степана з Недобитим) та інше.

Але, найголовніше це наявність в «Невольнику» Кропивницького широкого фольклорного матеріалу, не тільки самого побуту запорожців чи самої думи (як у випадкові згадуваної думи Степана), але й чисто пісенного в різних жанрах: ліричного («Чом не гудуть буйні вітри, не ламають вітей?»), жартівливого («Ой, так чи не так уродився пастернак»), героїчного (старий запорожський марш «Гей, нум, браття, до зброй»), трагічного (пісня невільників-запорожців «Ревуть-стогнуть гори-хвилі в синесенькім морі»).

Як свідчить А Кінько в своїй статті «Народня пісня в творчості Кропивницького», за часів цього драматурга пісня «Ревуть-стогнуть гори-хвилі...» «сприймалася не лише в прямому, але в

переносному значенні, про що свідчать спогади, як пісня спрямована проти царського режиму, його колоніаторської політики». Вона теж звучала в Театрі Березіль в драмі Івана Микитенка «Кадри» та її співали студенти, перебуваючи в скрутному становищі і тоді, 1931 року, вона сприймалася в новому переносному значенні як осудження нового колоніатора. Співали її й за часів німецької окупації України під час Другої Світової Війни з текстом: «Ревуть-стогнуть гори-хвилі на синьому морі, плачуть, тужать українці в фашистській неволі». Героїчний старий запорожський марш «Гей, нум, браття, до зброй» включив композитор Кость Данькевич до своєї опери «Богдан Хмельницький».

Сама драма «Невольник» за радянських часів не виставлялася. Минулого року ж підсилена монологічним характером поеми Шевченка та елементами сучасного естрадного мистецтва вона знаходить шлях до глядачів молодшого і старшого покоління, спраглих почути зі сцени силу свого фольклору і правдиві картини своєї історії, обертається на виставу «просвітницького» жанру, як її назвали рецензенти. А може успіх її приходить і тому, що з нею приходить і відродження Чернігівського Музично-Драматичного Театру, що був перейшов цілковито на російську мову під час застійної «брежньовщини»...

Марія Голод

ПЕРЕГОРТАЮЧИ ГРЕЦЬКИЙ СЛОВНИК...

ТРАГЕДІЯ

Щоб сталася трагедія
не треба зодягатись
в козлячу шкуру.
Вистане розгнівити Рожаниць:
вони спрядуть клубок життя
прозяблий наскрізь колючками,
а ті проб'ють до крові
кожніський день призначення.

ДРАМА

Щось діється отут,
таки отут, а не на сцені.
Ця дія — відтинок життя,
де я, і ти, і всі
метушаться, часто надармо,
довкола золотих тельців
ілюзій, сподівань, надій,
складаючи у скрині неповторності
минулі дні.

КОМЕДІЯ

Веселе це дійство
проводить нас
дорогами крутими
між несподіваним тріумфом
й людською слабістю,
ген до свободного думання
душі вільної,
розсміяної радістю буття.

ДРАМА

Розм'якли камінні думки
від голосів чудесних,
що прозвучали в глибині.
І серце підказало тихо:
Дерзайте всі, хто хоче
у піснетворчому змаганні
все висловити велеліпно
на всякий час, на всякий день.

ЕПІКА

Взвиваймо муз, нехай дарують
нам слово, думку і снагу
співати про життя,
про події, людей і час,
в котрому зустрічаємось.
Йдемо із ними, побіч них,
навпоперек чи навпростець,
із хвилюю чи проти хвилі
земного дня.

ФІЛОСОФІЯ

Не легко доступити
до величніх хоромів
премудrosti ясної.
Лиш той, хто думає сукупно
здобути може ключ
до дверей правди.
Всім іншим тільки
судилось підглядати суть
крізь щілини будення.

Осінь 1989

Ганна Черінь

З ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ (МОТИВИ СЮЇТИ ІГОРЯ БІЛОГРУДА)

1. ДВІ НОТИ

Щастя! Радість! Дзвінке джерело,
Сріблом застелене дно.
Нас кохання сюди привело —
Пиймо джерельне вино!

Що попереду? Хмари? Громи?
Може, страждання і горе?..
Хмільно коханням напоєні ми,
Молодість все переборе!

2. НАСТРІЙ

До чорта все! І як це справді сталося?!

На жаль, ні слів, ні дій не можна повернути.

А якби можна? Чи б спокійно спалось

Тому, хто трохи недопив отрути?

А що було б, якби я не сказав?

Мої слова на дно душі упали б...

Нестерпний гніт невисловлених жалоб...

Коли б я знав, коли б я тільки знав...

3. В ПОЛІ

Поле, поле... Стежка у житах.
Міряє простори яснокрилий птах.
З ним ширяють і мої думки,
Як іду до гаю навпрошки.
Ця витка стежина заведе у рай —
У співуче царство, у пахучий гай.

4. ДИТЯЧА ПІСНЯ

Я весела,
Наче в свято!
В мене щастя
Так багато,
Що з усіми поділюсь
І від втіхи засміюсь.
Гоп! Гоп! Вище, далі,
Йдім на перегони!
Сонце видасть нам медалі
Й золоті корони.
Мама каже, що я дика,
Бо скачу, як сарна.
А я виросту велика
Й буду дуже гарна.

5. ДУМКИ

Ох, тяжкі думки, захмарені,
Нависають грізно, низько.
Ми з тобою знов розсварені,
А були ж так ніжно близько.

Хмари душатъ, а дощ не йде,
Не полегшить слізами болю.
Не озветься ніхто й ніде...
Я хворію з журби за тобою...

6. СПОГАД

Спогад про погляд, кинений зненацька,
Спогад про ласкаве загадкове слово,
Що було для мене, як дитині цяцька —
Обіцянка, що прийде онова.

Спогад, суперечну ребусів облуду,
Безпричинну, дивну і спонтанну,
Спогад — жаль, якого не забуду,
А тебе любить не перестану.

Спогад...

Іриней Верес

ПЕНТАЛОГ
АБО П'ЯТИРКО СОНЕТІВ

А на початку було слово...

Нехай і так: було спочатку слово,
що мало залишитися повік,
те слово, що служитиме, мов лік,
для слів, які озвуться поступово.

Та не було усе ще наготово,
бо той, хто слово це уперше рік,
пропав, чи просто вирвався і втік,
і сліду не оставилши тривкого.

А слово розрослось у гущу слів,
що іх хтів насіяв і наплів,
кругом розсипались слова-полова;

заблукані з безсловному безпутті,
потонем в полов'янім словобудді,
шукаючи це перше зерно слова.

На самому початку був... Хто? — Бик!
Це він хотів сказати перше слово,
щоб прозвучало велично-святково,
та слово це змінилось в дикий рик,

що у галактик лабіринті зник
там, де замкнулось існування коло;
лиш вітер міжпланетний випадково
в челюстях всесвіту відкрив цей крик.

То ж і готуймось в подорож велику,
як це колись — на мажі, на волах,
та — може — там, де йде Чумацький шлях
відлуння вчуєм цього слова-рику.

Бо це у мене доля вже така:
зодіякальний знак мій — знак бика.

Мені підказують, що на початку
не бик був, тільки наш звичайний віл:
це він так голосисто заревів,
щоб передати голос свій нащадку.

І залишив цей голос свій у спадку
для всіх отих прийдешнього волів,
щоб кожний з них, як голос цей велів,
дрижав від того голосу на згадку.

І розійшлися нащадки ці — воли,
де степ широкий виростали-спіли,
та голосу не чули, не знайшли,
хоч і самі в ярмі нераз ревіли.

Згубився цей волячий вільний рев,
що раз злетів у всесвіт, мов орел.

Не віл, не бик, і навіть не бугай,
а просто першою була корова
і це про неї може бути мова,
коли відгребуємо неба край.

У кого тільки хочеш розпитай —
дізнаєшся, що саме лиш корова,
коли ще їй молочна та ще їй здорована,
то буде і добро, і урожай.

У пошанівку лиш дійна корова;
та, що реве, то молока не дасть;
і тут не важна раса ані масть,

як заревіти мала на початку.
У висліді завіту і порядку —
напевно це була свята корова.

Кому причулось слово на початку?
Коли ще гартувався світ в огні,
лиш язики гарячі-вогняні
щось лепетали в повнім безпорядку.

І як прокинути безмежну кладку,
щоб слово це гартоване в огні,
що народилося в тій давнині,
передати нещасному нащадку?

Hi! Не було отого первослова
ї ніякого початку не було —
чи вийде це в добро нам, чи на зло!
А — може — це ота свята корова,

що вийшла ненароком, язиком
злизала з лишком слово це цілком...

Роман Колісник

ПОЕЗІЯ І... КОМП'ЮТЕР

В нашій добі жити стало приемніше, веселіше, цікавіше, і — моторошніше. Колись людина боялася духів, бо не знала, коли вони з'являться, а тепер майже як дух з'являється комп'ютер; не відомо, де він перейде дорогу та що встругне. Ось таке й мені притрапилось.

Люблю поезію. Часом маю укрите бажання стати поетом, бодай, наприклад, таким, як... (боюся когось назвати з сучасників чи навіть когось з нью-йоркської групи, бо хтось ще образиться), і писав би собі вірші. Може навіть склав би оду до своєї коханої жіночки чи навіть до президента СКВУ. Але як писати, як вірші не лізуть в голову? Цей прозаїчний факт не перешкоджає мені любити поезію, а ще як вірші пише гарна й чепурна поетеса. Створивши у своїй уяві картину гарної поетеси, мені краще читається. Прочитав я два рази «Марусю Чурай» і, подивившись на портрет поетеси, засів третій раз до читання. І люблю слухати людей, які викладають про поезію і поетів. Тож радо вибрався я на доповідь про поезію.

Професор зараз на вступі заповів, що говоритиме про «Марусю Чурай» і про поетику та поезію Ліни Костенко, але почав свою доповідь — в цьому і заковика — від комп'ютерів: які вони вартісні для науковців, які вони потужні, як вони роблять один мільйон обчислень на секунду, які вони мають необмежені можливості. Професор похвалився, що має вже два комп'ютери і, найважніше, що Ліна пише про комп'ютери в своїй новій поезії, а він у своїй критиці написав про ці комп'ютери ще заки прочитав нову збірку. Що за збіг обставин! Це може трапитися тільки поетам.

Біля мене сидів якийсь чоловік який виглядав на поета або принаймні на любителя поезій, бо тримав на коліні найновішу збірку Ліни Костенко. Як виявилося, він з любові до поезії продавав поезії, і я, признавшись йому перед тим, що я теж «поетичний уболівальник», не міг відмовити йому. Наша торговельна трансакція тривала коротше, ніж крах біржі в Нью-Йорку. Мушу

ще призначатися, що я купив цю збірку з задніми думками в моїй голові, але про це згодом. Повернімося до Марусі.

Про Марусю Чурай літератори й історики вже довго ламають собі голови, чи вона була історична постать і чи то вона написала їй перша заспівала «Ой, не ходи, Грицю». Далі професор пояснював, що в поетиці і поезії поетеса шукає відповіді на філософічне питання: чому людина існує? Це «добре питання», як кажуть англо-саксони, але не буду про нього розводитися, бо мені такі самі-сінські запитання ставить моя «домашня поетеса»: «Чого ти крутишся по хаті?» Замітним було, що інший професор, який особисто знайомий з поетесою, доповнив, що Ліна блондинка (я люблю блондинки) й виглядає, як справжня козачка (я обожаю козаків, як вони танцюють гопака). В тому моменті я ще більше полюбив поезії Ліни Костенко.

Однаке під час цілої доповіді назрівала в моїй голові поважна думка. В дискусії я вже не міг сконцентруватися на темі про інтерпретації поетики і поезії, бо мені з голови не сходила та одна назріла думка — комп'ютер. Якщо професор має два — він науковець-літературознавець, — і Ліна Костенко пише про комп'ютер — вона поетеса, — то може стати поетом допоміг би і мені комп'ютер? Але як це зробити?

Довго я вагався, чи мені таке запитання ставити на поважних поетичних лекціях. Врешті таки відважився запитати, бо це могло б стати переломовою хвилиною в моєму житті: «Чи комп'ютер колись заступить поетів, як вже заступає робітників по заводах, і буде писати поезії?»

Професор дуже споважнів, і мені забилося швидше серце. Відповів він, що науковці вже робили такий експеримент і зужили дуже багато паперу; комп'ютер писав цілу ніч, а вранці його писання ніхто не розумів. — «На щастя, — сказав професор дуже серйозно, — комп'ютер ще не вміє думати і не заступить людської фантазії та відчування поетів».

Для професора то було «на щастя», а для мене «на нещастя», бо остання моя надія стати поетом, провалилася. — «Добре, що біля мене не сидів продавець комп'ютерів, — гадав я собі, — а то міг був я стратитися і заром з поезією завчасно купити цю машину, яка не лише не вміє писати поезії, але не вміє навіть думати».

Остап Тарнавський

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ «СЛОВО»

Ідея об'єднати українських письменників на американській землі у професійну організацію виникла вже в першому періоді українського новопоселення на цьому континенті після другої світової війни. Головна хвиля переселення так званих «переміщених осіб» з Європи припадає на 1949 р. Цей рік був тяжкий для новопоселенців. Довге перебування в таборах під опікою міжнародних допомігових організацій витворило спеціальні умовини проживання, що було тимчасове і безперспективне; розв'язкою була тільки заокеанська еміграція. Та еміграція і нові умовини життя на поселеннях вимагали від новопоселенців великої кмітливості та підприємливості, щоб аклімазитуватись у нових обставинах життя. Ще більші труднощі стояли перед працівниками української культури, головно літераторами, які не тільки думали про прожиток, але в задушевних сподіваннях плянували продовжувати літературну діяльність. Спершу була думка продовжувати діяльність заснованого ще в 1945 р. в Німеччині об'єднання МУР (Мистецький Український Рух), що офіційно не був розв'язаний, хоч внаслідок переселення перестав в дійсності існувати. Це тим більше, що в Канадській метрополії, в Торонті, опинився голова цієї організації Улас Самчук, а в американській метрополії, в Нью Йорку, заступник голови Юрій Шевельов та деякі провідні члени: Григорій Костюк, Юрій Лавріненко, Докія Гуменна. Але нові обставини вимагали нової форми організації, хоч мета залишалась та сама: об'єднати письменників, створити сприятливі умовини для творчого життя і для видання творів, стимулювати літературну діяльність при помочі творчих дискусій, а далі видавати літературний журнал і створити базу для допомоги письменникам. Вже в 1954 р. ідея письменницької організації стала актуальною для тих українських письменників, які поселились у самій американській метрополії, у Нью Йорку, і на більших і дальших околицях цього

міста. В Нью Йорку існував уже Український Літературно-мистецький Клуб і в приміщенні цього клубу почали сходитись письменники, мистці й інші культурні діячі та й відбувались літературні вечори. Тут у залі цього клубу 26 червня 1954 зібралось кілька десять письменників і працівників літератури та й порішили, що з тим днем почала діяти організація українських письменників і названо її Об'єднання Українських Письменників в еміграції «Слово». До часу скликання загального збору письменників і схвалення статуту цю письменницьку організацію презентували три особи: Григорій Костюк, Докія Гуменна та Юрій Лавріненко. Офіційно ОУП «Слово» почало існувати як організація українських письменників на еміграції ухвалою письменників, приявних на нараді, яка відбулась 19 січня 1957 р., коли був прийнятий статут, що є основним конституційним законом об'єднання до сьогодні та визначає завдання, структуру, функції і порядок ОУП «Слово».

СТАТУТ

Об'єднання Українських Письменників «СЛОВО»

1. Назва: Об'єднання Українських Письменників «СЛОВО».
2. Місце осідку: Нью Йорк.
3. Мета:
 - а. Згуртувати українських письменників, які живуть у різних країнах поселення на засадах вільного творчо-мистецького вияву;
 - б. взаємна допомога у справах видавничих, творчих і побутових;
 - в. організувати моральну та фінансову допомогу хворим і не-працездатним членам об'єднання;
 - г. сприяти розвиткові нелазежного українського письменства, літературно-мистецької критики й теорії та зв'язку літератури з читачем.
4. Способи праці:
 - а. сприяти виданню творів членів об'єднання;
 - б. сприяти поширенню творів, критичної оцінки їх у пресі, на літературних вечорах, тощо;
 - в. сприяти творчим контактам між письменниками;
 - г. сприяти творенню і праці літературно-мистецьких періодичних видань;
 - г. сприяти діяльності молодих авторів;
 - д. сприяти творенню та діяльності Літературного Фонду, що

був би базою для видання і преміювання творів літератури і став би основою допомоги потребуючим діям культури, насамперед письменникам — членам об'єднання.

Примітки:

1. Діяльність ОУП «Слово» є неприбуткова.
2. Встановлена марка «Слова» (летючий птах запроектований мистцем Яковом Гніздовським) дається як книжкову марку тим творам, що їх апробували два рецензенти за постановою Президії ОУП «Слово».
5. Членами Об'єднання Українських Письменників «Слово» можуть бути українські автори, які систематично працюють у ділянці літератури, критики, есею та літературознавства. Членами ОУП «Слово» можуть бути українські автори різних мистецьких переконань, без різниці їх політичних поглядів.
6. Членів приймає Президія ОУП «Слово» своєю постановою кваліфікованою більшістю голосів (четирма позитивними голосами із п'яти членів Президії) на підставі заяви кандидата. Виключення із членів ОУП «Слово» відбувається за спільною постановою членів Президії та Контрольної Комісії кваліфікованою більшістю голосів (сім позитивних голосів із вісімох членів Президії та Контрольної Комісії).
7. Керівні органи:
Загальні Збори Об'єднання Українських Письменників «Слово», що вибирають Президію ОУП «Слово» у складі п'ятьох членів (голова, два заступники голови, секретар і касир) які ведуть діяльність об'єднання і звітують перед Загальними Зборами, та Контрольну Комісію з трьох членів, які контролюють діяльність Президії.
Детальніша регуляція і поділ праці Президії визначаються, в разі потреби, окремим правильником, устійненим і потвердженним Президією на час тривання її каденції.
8. На випадок конфлікту між членами об'єднання Президія ОУП «Слово» запрошує для товариського полагодження конфлікту на своє засідання в цій справі двох членів об'єднання за згодою заинтересованих сторін. Конфлікт порішується постановою Президії звичайною більшістю голосів, при чому запрошенні члени мають право рішального голосу на рівні з членами Президії.
9. Фінанси ОУП «Слово» складаються із вступних внесків членів (десять долярів) і кожнорічного внеску (у висоті десять долярів), з прибутків від імпрез та літературних виступів, як теж з по-жертв окремих осіб чи організацій та установ. Висота вступного і річного внесків може бути змінена постановою Загальних Зборів звичайною більшістю голосів.

10. Ліквідація ОУП «Слово» може бути переведена за постановою покликаних для цієї цілі загальних зборів об'єднання звичайною більшістю голосів. Для переведення ліквідації спеціальні загальні збори вибирають ліквідаційну комісію та постановляють відносно передачі майна, архіву та діловодства.

Статут ОУП «Слово» підписали в цей пам'ятний день 19 січня 1957 в Нью Йорку приявні на нараді члени, які стали членами-засновниками об'єднання.

Василь Барка,
Богдан Бойчук,
Євгенія Васильківська,
Василь Гайдарівський,
Петро Голубенко,
Святослав Гординський,
Докія Гуменна,
Зосим Дончук,
Галина Журба,
Іван Керницький,
Григорій Костюк,

Юрій Лавріненко,
Вадим Лесич,
Леонід Лиман,
Євген Маланюк,
Володимир Міяковський,
Микола Понеділок,
Богдан Рубчак,
Марія Струтинська,
Остап Тарнавський,
Юрій Тарнавський,
Юрій Шевельов.

Кореспонденційним способом підписали статут ОУП «Слово» негайно після зборів ще такі члени об'єднання і тим стали членами-засновниками об'єднання:

Емма Андієвська,
Іван Багряний,
Юрій Бойко-Блохин,
Олекса Верстенченко
Віра Вовк,
Анатоль Гак,
Анатоль Галан,
Лідія Далека,
Олег Зуєвський,
Олекса Ізарський,
Петро Карпенко-Криниця,
Ігор Качуровський,
Іван Кмета-Ічнянський,
Іван Коровицький,
Іван Кошелівець,
Богдан Кравців,
Наталя Лівицька-Холодна,

Оксана Лятуринська,
Галия Мазуренко,
Олександер Неприцький-Грановський,
Богдан Нижанівський,
Дмитро Нитченко-Чуб,
Петро Одарченко,
Борис Олександров,
Михайло Орест,
Тодось Осьмачка,
Улас Самчук,
Володимир Скорупський,
Яр Славутич,
Іван Смолій,
Василь Софронів-Левицький,
Юрій Стефанік,
Олекса Стефанович,
Микола Шлемкевич.

Подаємо короткі біо-бібліографічні дані тих членів-засновників, які створили основне ядро Об'єднання Українських Письменників «Слово» і репрезентують в головному творчі надбання об'єднання.

Емма АНДІЄВСЬКА нар. 13 березня 1931 в Донецьку. В 1943 р. емігрувала разом з батьками до Німеччини, згодом переїхала до Франції, а далі до Америки, звідки по кількох роках повернулась у Німеччину і там живе постійно у Мюнхені. Перша книжечка віршів (кільканадцять сторінок, сто кількадесят рядків) з'явилася друком в 1951 р. і вже в цій збірці критика завважила оригінального автора, який вміє «орудувати» словом. В поезії Андієвської покладена головна увага не на переживання, а радше на способи їх вислову незвичайними, нереалістичними, переважно сюрреалістичними образами, створеними грайливою сполучкою слів і багатогранною метафорою. Андієвська плідний автор; дотепер видала десять книжок поезії, а саме: «Народження ідола» (1958), «Риба і розмір» (1961), «Кути опостінь» (1962), «Первні» (1964), «Базар» (1967), «Пісні без тексту» (1968), «Наука про землю» (1975), «Каварня» (1983), «Спокуси святого Антонія» (1985) і «Архітектурні ансамблі» (1989). В останніх збірках Андієвська використовує класичну форму сонета, але ґрунтовно перебудовану з виплеканою асонансовою або й безасонансовою римою та надзвичайно вишуканим лексичним багатством. Дуже оригінальна проза Андієвської. Перша прозова книжка це збірка оповідань «Подорож» (1955). Наступні книжки «Джалапіта» і «Тигри» (1962) це зразки сюрреалістичної творчості, повні абстрактної поезії. Далі йдуть романи, в яких показано внутрішній світ людини, складні психологічні колізії способом модного на заході «потоку свідомості». Вийшли такі романи: «Герострат» (1970), «Роман про добру людину» (1973), «Роман про людське призначення» (1982). За свою творчість Андієвська була відзначена літературною нагородою Антоновичів в 1984 р.

Іван БАГРЯНИЙ (Іван Павлович Лозов'яга) нар. 2 жовтня 1907 в селі Куземіні біля Охтирки, на Харківщині. Був зв'язаний з письменницькою групою МАРС (Майстерня революційного слова), до якої належали Борис Антоненко-Давидович, Михайло Івченко, Яків Качура, Григорій Косинка, Тодось Осьмачка, Євген Плужник, Яків Савченко, в головному (крім Антоненка-Давидовича й Осьмачки) фізично знищенні у тридцятих роках. Почав друкуватися в журналах «Глобус», «Червоний шлях», «Життя і революція». Перший друкований твір (вірш «В місто») в журналі «Глобус» в 1926 р. В 1927 р. вийшла поема «Монголія» і в тому ж році з'явилася перша збірка віршів «До меж заказаних», а в 1929 р.

поема «Аве Марія». Поезія Багряного елегійна, лірична з філософським роздумуванням переходить часто в ущипливу сатиру. Партийна критика характеризувала його як «куркульського ідеолога», який не сприймає нового соціалістичного будівництва, а місто зображує як «осередок жаху і муки». В тому ж 1929 р. Багряний надрукував в «Червоному шляху» уривок поеми «Вандея», в якій «негативно оцінював здобутки революції». В 1930 р. Багряний видав віршований роман «Скелька», оснований на переказі про кріпацьке повстання проти адміністрації монастиря, що був остоєю російщини. В 1931 р. вийшла друком книжка оповідань «Крокви над табором». Тоді теж з'явилася розгорнуточа критика творчості Багряного у статті «Куркульським шляхом», що її виготовив О. Правдюк. У слід за цією статтею пропав слід по Багряному; він був арештований і засланий. Як видно з його автобіографічних творів, він врятувався втечею з табору та нелегально поселився в Україні. В 1938 р. був знов арештований і визволився щойно під час війни. В 1943 р. з'явився у Львові і тут надрукував у місцевому літературному місячнику «Наши дні» поезію «Матері» (з тюремного) в числі 10, а в наступному числі того ж журналу з'явився великий уривок віршованої поеми «Золотий бумеранг» з поясненням, що цей твір написав автор у тюрмі у Харкові в 1932 р. В Галичині написав, чи радше викінчив пригодницький роман «Звіролові», що вийшов книжкою в 1944 р. і був нагороджений літературною нагородою Українського Видавництва. Автор переробив цей роман і під назвою «Тигролові» видав уже на еміграції, в Авгсбурзі в 1946 р. Роман мав великий успіх, був перекладений на різні мови, англійську, німецьку, данську, та був рекомендований на шкільну лекцію для молоді. В 1946 р. вийшла друком поема «Золотий бумеранг». В 1950 р. з'явився другий прозовий твір «Гетсиманський сад», що теж мав великий успіх і був перекладений на французьку мову. Третій прозовий твір «Вогненне коло» (1953) трактує питання трагедії недержавного народу, якого сини мусять воювати проти себе під чужими прaporами. Повість «Маруся Богуславка» задумана була як перша частина трилогії «Буйний вітер», що темою мала життя української молоді в системі поневолення в Україні. Останній прозовий твір Багряного «Людина біжить над прірвою» з'явився друком вже по смерті автора в 1965 р.; змальовує українську людину віддану гуманістичним ідеалам, яких не втрачає навіть у важких умовинах поневолення. Іван Багряний автор драматичних творів «Розгром» (1945), «Мо-

рітурі» (1947), «Генерал» (1948). Він активно працював у журнальництві, був редактором популярного в еміграції тижневика «Українські вісті». Активний був теж в політичному житті; був ініціатором і засновником УРДП (Української Революційної Демократичної Партиї), автором публіцистичних праць, між ними памфлету «Чому я не хочу повернутися на родіну», в якому вияснив становище української еміграції й засуджував терор в окупованій Україні. Зайнятий суспільними і політичними справами, Багряний наслідлював ці проблеми і в літературних творах. Його поезія, проза і публіцистика мають виразне ідейно-політичне, патріотичне спрямування, у них оптимізм і віра у майбутнє свого народу. Багряний був заангажований у творенні ОУП «Слово»; він прибув з Німеччини до Нью Йорку на перший з'їзд українських письменників, що відбувся 6-7 грудня 1958, і виголосив програмову доповідь про єдиний літературний процес в Україні й на еміграції та про потребу спільноти дії письменників в рідному краю і на поселеннях працювати для української культури, що дає запоруку відновлення державності України. Помер 25 серпня 1963 в Новому Ульмі і там був похований.

Василь БАРКА (Василь Очерет, псевдонім: Іван Вершина) нар. 16 липня 1908 на Полтавщині. Вчився в Педагогічному технікумі та працював учителем фізики і математики. Закінчив філологічний факультет і в 1940 р. захистив дисертацію, що мала темою стиль Дантової «Божественної комедії». Жив на Північному Кавказі, де викладав історію європейської літератури у школі. Писати почав ще живучи в Україні й у Харкові вийшли друком дві книжки ліричних поезій «Шляхи» (1930) та «Цехи» (1932). Воєнні події привели його в 1943 р. до Берліну, де працював в Українському видавництві. В той час нав'язав зв'язок з осередком українського культурного життя у Львові; у львівському літературному місячнику «Наші дні» в числі за вересень 1943 надрукований вірш Барки «Вітчизна». Після війни опинився в переселенчому таборі в Німеччині та почав наново літературну діяльність. В 1946 р. з'явилась друком книжка його поезій «Апостоли», а в 1947 р. друга збірка «Білий світ». Поезії Барки викликали дискусію. За прикладом Тишини Барка знаходив релігійно обґрунтovanий зв'язок з природою і на багатстві народного фольклору знаходив чар слова та на функціональноті слова визначував свій оригінальний стиль. Поет поглиблював своє поетичне розуміння світу звертанням до Біблії,

що й відбилось на наступних книгах «Трояндний роман» (1957) і «Псалом голубиного поля» (1958). Про цю останню книгу Оксана Лятуринська писала, що «Барка за ідеалістами й містиками говорить про духовий світ, трансцендентний, містичний, що відкривається для пізнання лише через внутрішнє вчування в довколишнє». В тому дусі написана і книга «Океан» (1959). В 1963 р. вийшла друком збірка ліричних поезій «Лірика». Завершенням поетичної творчості Барки є великий чотиритомний твір «Свідок для сонця шестикрилих», надрукований в 1981 р. завдяки щедрості зібраного громадського фонду. Це роман у віршах, рід епопеї, що розміром перевищає всі відомі епопеї, з Гомеровими «Одіссеєю» й «Іліядою», чи Вергелієвою «Енеїдою», ба навіть довжеленою «Одіссеєю» Нікоса Кадзанцакіса. За цю велику працю поет отримав першу літературну нагороду Антоновичів в 1982 р. Барка теж автор прозових творів. В 1953 р. вийшов друком роман «Рай», написаний з притаманним творчості Барки ліризмом і фольклорним багатством. Темою роману є побут в Україні під комуністичним режимом, хоч тему автор трактує дуже містерійно, не визначивши ні місця, ні часу подій у романі. Другим прозовим твором була повість «Жовтий князь», що вийшла двома виданнями в 1962 і 1968 рр. Повість присвячена великому голодові в Україні в 1932-1933 рр.; про цю книжку писали в літературному додатку до французької газети «Фігаро», що це «найкращий твір про трагічний період в новій історії України і людства». Книжка вийшла у перекладі на французьку мову в 1981 р. Барка переклав на українську мову Шекспірового «Короля Ліра». Він теж автор літературних есеїв. Вийшли такі книжки: «Уваги про поезію старовинну і сучасну» (1958) та «Хліборобський Орфей і клярнетизм» (1961). Для відзначення сто річчя від смерті Шевченка з'явився його есей «Правда Кобзаря» (1961). Вийшли друком теж дві літературознавчі праці Барки: «Жайворонкові джерела» (1956) та «Творчість» (1961). Від довгих років поет живе на оселі Українського Робітничого Союзу в горах Кетскіл, серед природи, доказуючи своє пристосування до тієї правди, що її подав у своїх творах, заснованої на глибокій вірі й духовому зв'язку з природою.

Юрій БОЙКО-БЛОХИН нар. 25 березня 1909 в Миколаєві над лиманом Бугу. Студії відбув в Одесському Педагогічному Інституті, а згодом в Інституті Літератури імені Т. Шевченка у Харкові. Літературно-критичну діяльність почав з 1930 р., публікуючи стат-

ті в журналах «Життя й революція», «Літературна критика» і «Літературний журнал». Широку літературно-наукову, як і громадську діяльність розгорнув уже на еміграції, поселившись у Мюнхені, де зайняв катедру слов'янських літератур на одному з передових німецьких університетів, що носить називу Людвіга-Максиміліана. Він автор цілої низки літературно-критичних праць, які були друковані у різних журналах, а потім зібрані у трьох томах «Вибраних», що з'явились друком у Мюнхені в 1971-1981 рр. З позиції керівника катедри в німецькому університеті Юрій Бойко-Блохин нав'язав зв'язки з німецьким науковим світом, поширюючи знання і заинтересування українською літературою. Його праці з'явились і в іншомовних наукових виданнях; окремою книгою вийшли його наукові праці в німецькій мові під назвою «Gegen den Strom» у виданні університетського видавництва у Гайдельберзі в 1979 р. Довгі роки присвятив Українському Вільному Університетові як професор української літератури. З увагою приймав співпрацю з ОУП «Слово», беручи активну участь у письменницьких з'їздах, та очолюючи Відділення «Слова» в Європі. Живе у Мюнхені.

Богдан БОЙЧУК нар. 11 жовтня 1927 в селі Бортники (тепер Лісове) на Станиславівщині. В 1944 р. опинився в Німеччині, де жив у переселенчому таборі в Ашафенбурзі та там учився в таборовій гімназії. В 1949 р. переселився до Америки і поселився в Нью Йорку, де вивчав електроніку в міському коледжі. Перша книжка віршів «Час болю» з'явилася друком у Нью Йорку в 1957 р. За нею слідувала поема «Земля була пустошня», яка вказує на знайомство з Т.С. Еліотом, автором славної поеми «Спustoшена земля». Бойчук теж познайомився з еспанською поезією, головно з Х.Р. Хіменесом, чия творчість відбилась у його поезіях. Окремими виданнями вийшли збірки «Спомини любові» (1963), «Вірші для Мехіко» (1964), «Мандрівка тіл» (1967) та «Подорож з учителем» (1976). В 1983 р. вийшла збірка вибраних творів під назвою «Вірші вибрани і передостанні». Бойчук пробував виявити себе у драмі; книжкою вийшли «Дві драми» (1968). Увага для театру виявилась і у підготові книжки «Театр-Студія Йосипа Гірняка й Олімпії Добровольської» (1975), як теж і в упорядкуванні книги спогадів Йосипа Гірняка, що вийшла друком під назвою «Спомини» в 1982 р. Бойчук перекладає поезії з англійської й еспанської мов на українську, а теж перекладає деяких українських поетів на англійську мову. Його заходами вийшли друком книги перекладів на

англійську мову поезій Богдана Ігоря Антонича й Івана Драча. Виявився дуже активним організатором літературного життя; був промотором створення поетичної групи мoderних поетів, що обрала називу «Нью-Йоркська група», і йому треба завдячувати, що під фірмою цієї групи виходив поетичний річник «Нові поезії» (вийшло 12 книжок в 1959-1971 рр.) Разом з Богданом Рубчаком виготовив антологію української поезії «Координати», що вийшла друком у двох томах в 1959 р. з добіркою віршів і біо-бібліографічними даними та критичним оглядом творчості 68 поетів. Бойчук теж був впорядником і редактором видань зібраних творів Богдана Кравціва й Олекси Стефановича. Він зумів знайти зв'язки з деякими американськими поетами, між ними із Стенлі Куніцом, якого поезії з допомогою інших поетів переклав і допоміг видати окремою книгою під назвою «Вінок цей небезпека» (1977). Упорядкував теж видання українських перекладів поезій Давида Ігнатова, що вийшли книжкою під назвою «Здивований гість» (1982). Вийшла теж в англійському перекладі книжка віршів Богдана Бойчука під назвою «Memories of Love» в опрацюванні американських поетів. Живе і працює в Нью Йорку.

Женя ВАСИЛЬКІВСЬКА нар. 1930 в місті Ковелі на Волині. В 1944 р. виїхала з батьками на еміграцію, спершу жила в Австрії, а далі переїхала до Америки. Студіювала романістику в Нью Йорку, в Колюмбійському університеті, який закінчила докторатом, написавши дисертацію про творчість французького поета Сент-Жона Перса. Писати вірші почала студенткою під впливом французької літератури; перекладала твори Перса. Друкувалась у збірниках поезії Нью-Йоркської групи і в 1959 р. видала книжку «Короткі віддалі». Критика відзначила появу цієї поетичної книжки, підкреслюючи оригінальний власний світ авторки з унікальними духовими перспективами. Та Васильківська не проявила себе пізніше. Вона перейшла на професійну педагогічну працю в університеті і не виявила зв'язку з українською літературою.

Олекса ВЕРЕТЕНЧЕНКО (Олекса Розмай) нар. 8 липня 1918 в Білому Колодязі на Слобожанщині. Вчився у Харкові, в середній школі і Педагогічному інституті, по закінченні якого почав працювати редактором літературно-драматичного відділу радіокомітету. Ще в Харкові вийшла друком збірка віршів «Перший грім» (1941). Наступна книжка появилась уже в еміграції, коли Веретен-

ченко переїхав на постійне поселення до Америки і поселився в Дітройті, під назвою «Дим вічності» (1951). В 1953 р. з'явилася поема на історичну тему «Чорна долина» та в 1974 р. збірка поезій «Заморські вина». Веретенченко переклав на українську мову поему Байрона «Мазепа» (1959). Свої поезії друкує часто в журналах і вірші на актуальні теми з патріотичною та історичною тематикою у пресі. Живе в Дітройті.

Віра ВОВК (Віра Селянська) нар. 2 січня 1926 у Бориславі в Галичині. В час війни жила у місті Дрездені, де від бомбардування загинув її батько. Студіювала германістику в університеті в Тюбінгені та закінчила студії докторатом в університеті в Ріо де Жанейро, у Бразилії, де й залишилась працювати викладачем на відділі порівняльної літератури. Почала писати дуже рано і свої вірші друкувала в журналах для дітей і молоді «Малі друзі» і «Дорога»; перша книжка віршів «Юність» вийшла друком вже в 1948 р. Ця збірка у виправленому виді з'явилась в другому в 1954 р. і вже в наступному році з'явилась друга збірка «Зоря провідна» (1955). В коротких відступах часу вийшли наступні книжки «Елегії» (1956), «Чорні акації» (1961), «Любовні листи княжни Вероніки до кардинала Джованібатісті» (1967) і «Капна Хреста» (1969). В поезії Віра Вовк почала від наслідування Вороного і Тичини, перешла на більш вірш, що його збагачувала глибиною поетичного відчуття. Почала теж перекладати з португальської, еспанської, німецької та французької мов. Видала декілька книжок своїх поезій збагачених перекладами іншомовних поетів та ще й прикрашених оригінальними кольоровими відбитками творів українських мистців, а саме: «Меандри» (1979), «Мандаля» (1980), «Триптих» (1982) і «Святий гай» (1983). Рівночасно Віра Вовк працювала і в прозі. Перші прозові книжки це оповідання для молоді «Легенди» (1954) і «Казки» (1955). В 1956 р. вийшла прозова книжка «Духи і дервиші», позначена автобіографічними нотками. Далі йде роман «Вітражі», що його видав у 1961 р. Ігор Костецький у видавництві «На горі» у Мюнхені. Віра Вовк присвятила теж свою творчу енергію драмі, не тільки в перекладництві, бо переклала й видала окремими виданнями в 1962 р. «Благовість Марії» французького письменника П. Кльоделя та «Гостину старої дами» німецького драматурга із Швайцарії Ф. Дюрренмата в 1974 р., але є автором оригінальних драматичних творів. У третьому числі збірника «Слово» в 1968 р. була надрукована її драма «Смішний святий».

Віра Вовк це амбасадор української літератури у Бразилії. Вона популяризує українську літературу багатьма перекладами на португальську й еспанську мови, надрукувавши в 1959 р. «Антологію української літератури», а вслід за нею «Українські легенди», як теж збірку віршів сучасних українських поетів «Соняшник» (1966) і три збірки українських оповідань. Чепурними виданнями вийшли її переклади португальською мовою творів таких українських письменників: Григорія Сковороди (байки), Тараса Шевченка («Сон»), Івана Франка («Мойсей»), Лесі Українки («Камінний господар»), Василя Стефаника («Камінний хрест»), Михайла Коцюбинського («Тіні забутих предків»), Марка Вовчка («Маруся»), як теж переклади на українську мову еспансько-мовних і португальсько-мовних поетів, як Неруда, чи Льорка, та деяких бразилійських поетів. В 1986 р. з'явилася книжковим виданням праця Віри Вовк португальською мовою про значення міту в образах Прометея, Фавста і Парзівала. Її поезії появлялися теж в літературних виданнях в Україні. Живе у Бразилії.

Василь ГАЙДАРІВСЬКИЙ (Василь Гайворонський) нар. 1 грудня 1908 в Костянтинівці, на Донбасі. В 1927 р. почав учитися у вищому художньо-технічному інституті в Москві, але після двох років науки повернувся на Донбас, де в 1931 р. працював у редакції літературно-мистецького двотижневика «Забой», що його видавала Спілка Пролетарських Письменників Донбасу «Забой», якої видними членами були Іван Ле, Павло Байдебура й інші. Гайдарівського арештували в 1933 р. разом з іншими письменниками Донбасу; він врятувався втечею і довгі роки тинявся зарібником в Кавказі і Дагестані. В час війни, коли фронт посунувся на Кавказ, переїхав на Україну та став на працю в редакції газети в рідній Костянтинівці, а далі переїхав у Львів, де працював редактором в Українському Видавництві. Під кінець війни через Krakів, Віденсь, Берлін і Мюнхен опинився в переселенчому таборі, звідки в 1949 р. емігрував до Америки й осів у Філадельфії. Літературну діяльність почав в Донбасі в 1925 р. і друкував свої оповідання в журналах «Молодий шахтар» і «Забой», як теж в харківському «Гарті». В 1931 р. в журналі «Забой» була надрукована перша частина його повісті «Розміновка», а друга частина з'явилась у тому ж році в журналі «Літературний Донбас». Обі частини вийшли книжковим виданням в 1933 р. під назвою «Пугачівська рудня»; книжка була однаке стягнена з розпродажу й автора арешту-

вали. Наново Гайдарівський почав писати вже під кінець війни і друкувався у щоденниках «Львівські вісті» і «Краківські вісті». В Німеччині написав і видав повість «Ще одно кохання» (1946). В Америці друкував свої оповідання у щоденниках «Свобода» й «Америка», як теж у журналах «Нові дні» та «Ми і світ». В першому числі збірника «Слово» в 1962 р. була надрукована його повість «Заячий пастух», що згодом з'явилася теж окремою книжкою. В тому ж році вийшла друком теж збірка оповідань «А світ такий гарний». Повість «Заячий пастух» здобула велику почитність; героєм повісті є хлопчина, який мандрує з думкою знайти щастя. Тут Гайдарівський показав себе майстром сюжетної розповіді із знанням і відчуттям хлоп'ячої психології. Розповідь про молоду людську істоту втримана тут на грани дійсності і казки. На жаль, Гайдарівський не знайшов сприятливих умовин розвинути свій письменницький талант. Як у рідному краю, так і на новому американському поселенні працював зарібником і лише вільні хвилини присвячував літературній діяльності. Закінчив своє життя трагічно 13 листопада 1972 у Філадельфії. Вже посмертно в 1986 р. вийшла книжка оповідань Василя Гайдарівського під назвою «Циркачка».

Анатоль ГАК (справжнє прізвище Іван Якович Антипенко; інші псевдоніми: Оса, Антоша Ко., і Мартин Задека) нар. 20 червня 1893 на хуторі коло Гуляй Поля. Закінчив Київський Інститут Народної Освіти. Писати почав під час першої світової війни, коли служив у російській армії та працював у редакції військової газети, де поміщував свої фейлетони. Після війни працював у редакції в Одесі, а далі на такій же роботі в Києві, спершу в редакції «Громади», а від 1917 р. «Вістей». В 1924 р. переїхав до Харкова і тут поступив на працю в редакцію «Селянської правди», в якій працював Остап Вишня і Сергій Пилипенко. Коли його фейлетони стали популярними, він покинув працю в редакції і переїхав на літературну роботу, поміщуючи свої фейлетони у різних газетах. Під час другої світової війни дописував до новооснованої газети «Нова Україна», в якій друкувався теж Аркадій Любченко. Під кінець війни емігрував до Німеччини і там поселився в Новому Ульмі та став працювати в редакції тижневика «Українські вісті» як мовний редактор і фейлетоніст. В 1949 р. переселився до Америки й осів у Філадельфії, де заробляв на життя фізичною працею та продовжував писати фейлетони й опо-

відання. Анатоль Гак пробував різних жанрів, які підходили для його таланту бачити людей і події «примруженим оком». Ще 16-річним юнаком надрукували його вірш у київській газеті «Рада» та ще й під такою серйозною назвою «Про правду і кривду». Перший фейлетон появився у тій же «Раді» в 1910 р. Друкував фейлетони у різних газетах та під різними псевдонімами. В 1924 р. вийшла книжка фейлетонів «Куркуль», а в 1925 р. у Державному Видавництві України книжка «Веселі рядки», як теж в тому самому році у видавництві «Плужанин» у Харкові книжка фейлетонів «Лопанські раки», що згодом була перекладена на російську мову і вийшла друком у видавництві «Гегемот» у Ленінграді. Гуморески Гака виходили новими виданнями кожного року. Вийшли такі книжки: «Радіо-інваліди» (1926), «Свиняче сальдо» (1927), «Голобухова голова» (1928), «Роман з партійкою» (1929), «Паразити під мікроскопом» (1930), а теж «Полотняні дзвони» і «30 гуморесок». В тому ж 1930 р. вийшла друком у Державному Видавництві України збірка нарисів з поїздки автора на будівництво Дніпрельстану під назвою «Бетон наступає». Анатоль Гак працював і для театру. Ще в 1922 р. Київський Театр імені Заньковецької включив до свого репертуару комедію Гака «Студенти» і вона йшла із великим успіхом. Ця комедія вийшла друком у видавництві «Книгоспілка» в Харкові в 1925 р. та й продукувалася на сценах інших театрів. Поставив її режисер Олександер Загаров і в Галичині. Теж і комедія «Людина в окулярах» пройшла з успіхом на сцені театру ім. Заньковецької в 1925 р. та залишилась у репертуарі до 1930 р. Пощастило і п'есі «Родина пацюків», що була виставлена у різних провінційних театрах і з'явилася друком в 1928 р. На сценах периферійних театрів ішла теж драма «Робітниця Юля», що вийшла друком у серії «Сільський театр». Остання Гакова п'еса «Мобілізовані зорі» вже не мала успіху. Це був час «ежовщини», на автора зроблено донесення і п'еса не з'явилася друком, хоч її прийняло до друку Державне Видавництво України. Анатоль Гак пробував своїх сил і в більшій прозі. Він автор роману із студентського побуту «Молода напруга», що з'явився друком у видавництві «Рух» у Харкові в 1933 р. Другий роман «Золоті ворота» вже не мав щастя вийти книжкою через воєнні події. На еміграції під зміненим псевдонімом Мартина Задеки продовжував свою діяльність як фейлетоніст. Фейлетони Мартина Задеки з'являлися систематично у тижневику «Українські вісті» та й у видавництві цієї газети вийшла збірка фейлетонів під назвою «Міжпланетні люди»

в 1947 р. В 1966 р. з'явилася книжкою нова збірка фейлетонів «На двох трибунах» у видавництві «Україна» в Новому Ульмі. Цікаву історію свого життя подав Мартин Задека у книжці «Від Гуляй-Поля до Нью Йорку» (1973). У цій книзі спогадів багато інформацій про літературне життя в Україні між двома європейськими світовими війнами. Помер Анатоль Гак, чи радше Іван Якович Антипенко 4 грудня 1980 у Філадельфії.

Анатоль ГАЛАН (Анатоль Васильович Калиновський) нар. 22 серпня 1901 в Землянці біля Глухова на Чернігівщині. Учився в духовній семінарії в Новгороді Сіверському і згодом заочно в Ніжинському педагогічному інституті. Працював у різних редакціях, а в 1930-тих роках був учителем літератури в середній школі. Писати почав на початку двадцятих років; друкувався в харківському журналі «Знання» в 1924 р., а далі в таких журналах, як «Гарт», «Плуг», «Червоний шлях» і інші. Перша книжка віршів з'явилася друком в 1930 р., а драма «Рух» в 1933 р. З 1933 р. свідомо перестав писати з уваги на хвилю переслідувань українських письменників і почав наново літературну діяльність вже на еміграції, куди подався після війни. Спершу опинився в Австрії, в місті Зальцбурзі, де видав збірку новель «Чарівна дружина» (1947), як теж збірку сатиричних віршів «Мої знайомі» під псевдонімом Іван Евентуальний. З Австрії емігрував до Аргентини, де проявив живу діяльність, видавши дві книжки оповідань «Пахощі» (1950) і «Поразка маршала», як теж драму «Володар страх» (1956) і книгу спогадів під назвою «Будні советського журналіста» (1956). В 1956 р. переїхав до ЗСА і тут поселився в місті Рочестері, де побіч заробіткової праці продуктивно займався літературною діяльністю, у висліді якої були книжкові видання, а саме: нове видання «Чарівної дружини», «Невигадане» (1967), «Розмова з минулим» (1971), «Життя» (1976), «Танець на линві» (1980), і «Корабель без керма» (1983). Крім того з'явились і віршовані твори: віршована повість про голод в Україні 1933 р. під назвою «Хам» (1970), збірка гуморесок «Про радість і біль» (1970), дві збірки сатиричних творів «Проти шерсти» (1962) і «Сатири» (1971), збірка злободенних мініяюр «Міркування серйозні, не дуже серйозні і так собі» (1971), гумореска «Про все потроху» (1978) та сатиричні пародії «Гарно в рідному kraю». Віршовані твори підписував автор ім'ям Іван Евентуальний; спогади «Записи слідчого» (1964) підписав псевдонімом Андрій Чечко. Головна прикмета таланту Анатоля Га-

лана це гумор і сатира, сповнені журналістичної легкості; його вірш непретенсійний, без спеціальної уваги для мистецького викінчення. Помер 5 жовтня 1987 в Рочестері.

Петро ГОЛУБЕНКО (Петро Іванович Шатун) нар. 12 січня 1907 в Деркачах на Харківщині. Закінчив факультет літератури Харківського Інституту Народної Освіти в 1935 р. та аспірантуру з історії української літератури; захистив дисертацію на тему «Літературно-естетичні погляди Шевченка» в 1941 р. Студентом займався журналістикою, а потім учив у середній школі. Писати почав в 1924 р.; вірші і прозу друкував у газеті «Молодий більшовик». Під кінець війни емігрував до Німеччини, де продовжував свою публіцистичну працю, друкуючись в еміграційній пресі. Автор літературної студії «Вапліте», що вийшла друком в 1948 р. і кн. «Вісті з України». Написав низку статей про діяльність Миколи Хвильового і його значення для української культури. Ці статті вийшли окремою книжкою. В 1950 р. переселився до Америки. Друкував вірші у місячнику «Нові дні», а статті у щоденнiku «Свобода». 1987 р. появилася його кн. «Україна і Росія у світлі культурних взаємин». Вживав псевдонім Петро Ромен і Дм. Кармазин. Помер в жовтні 1987 на Флориді.

Святослав ГОРДИНСЬКИЙ нар. 30 грудня 1906 в Коломиї. Закінчив Академічну гімназію у Львові та вчився в малярській школі Олекси Новаківського. Студії малярства продовжував в 1929-1931 рр. у Парижі, в Академії Модерного Мистецтва, де вчителем був маляр-кубіст Фернанд Лежер. Повернувшись до Львова, займався малярством, був організатором мистецького життя, співзасновником АНУМ (Асоціація Незалежних Українських Мистців), як теж проявив себе як поет. В 1933 р. вийшла збірка поезій «Барки і лінії», за яку отримав літературну нагороду Товариства Письменників і Журналістів. Майстерність віршованої форми і новий подих західної поезії визначили Гординського передовим поетом. Наступна збірка «Буруни» (1936), а далі «Слова на каменях» (1937) і лірична поема «Сновидів» та «Вітер над полями» (1938) утвердили позицію Гординського в новій українській поезії. Він перебрав від Михайла Рудницького редакцію єдиної в той час в Галичині літературної газети «Nazustrich» і зробив її віком до Заходу. Війна перервала поетичну і мистецьку діяльність Гординського у Львові. У Кракові, куди він переїхав, вийшли

друком «Сурми днів» (1940) і «Вибрані поезії» (1943) та вже після війни збірка поезій з воєнною тематикою «Вогнем і смерчем», видана у Мюнхені в 1947 р. Критика визнала, що поезія Гординського, багата ліричними переживаннями і подана у виплеканій майстерній формі, наближена до поетів неокласиків. Гординський майстер вірошованого перекладу. Він перекладає старо-римських поетів, як і поезії італійських, французьких, англійських, німецьких, польських і російських поетів. В 1961 р. вийшла друком книга його перекладів під назвою «Поети Західу». Переклав усю поетичну творчість французького поета 15-го сторіччя Франсуа Війона (1971), як теж поему К. Рилєєва «Войнаровський» (1970) і перевів сучасною українською літературною мовою «Слово о полку», що увійшло до редакованої ним ювілейної книги, присвяченої цьому творові та виданої видавництвом «Київ» у Філадельфії в 1950 р. Гординський теж автор праць з літературознавства (вийшов друком підручник віршування) і мистецтвознавства (довідкова книга «Українська ікона» (1981), як теж альбомні видання про деяких мистців Т. Шевченка, О. Грищенка, П. Ковжуна, Г. Мазепу, Г. Крука, А. Павлося, М. Мухіна й інших). Зредагував деякі літературні видання, як книгу зібраних поезій Б. Антонича (у співпраці з Б. Рубчаком), та помістив низку статтей та есеїв на літературні й мистецькі теми в журналах і газетах. В останньому році поезії Гординського з'явилися у журналах в Україні, були вичерпні літературознавчі статті про його творчість, як теж відбулась виставка його мистецьких праць у Львові. В 1989 р. вийшла книга оригінальних і перекладних творів Святослава Гординського під назвою «Поезії». Живе у Вероні, у стейті Нью Джерсі.

Докія ГУМЕННА нар. 10 березня (23 березня за старим календаром) 1904 в Защкові на Київщині. Студіювала літературу в Інституті Народної Освіти в Києві. Перший нарис «У стелу» появився друком в 1924 р. і від того часу вона друкувала свої нариси і репортажі в літературних журналах. Належала до Спілки Українських Радянських Селянських Письменників «Плуг». Репортажі з дороги «Стрілка коливається» (1930) і «Ex, Кубань, ти Кубань хліборобная» (1931), що були друковані в журналі «Червоний шлях» і потім вийшли окремими виданнями, як і повість «Кампанія» звернули на себе увагу партійної цензури. З хвилю терору Гуменна мусіла замовкнути аж до початку війни. Щойно в 1940 р. могла видати книжку оповідань «Вірус». Під кінець війни подалась

на еміграцію, затримавши спершу в Львові, де друкувалась у місцевих виданнях. У львівському літературному місячнику «Наши дні» з'явилося оповідання «Подих життя» (жовтень 1943). Далі переїхала до Австрії, де почала упорядковувати свій літературний доробок, що його не мала змоги друкувати в Україні. В Зальцбурзі з'явилась друком книжка новель «Куркульська вілля» (1946), а згодом вийшов книжковим виданням її головний твір — епопея «Діти чумацького шляху», друкований у чотирьох томах спершу у Мюнхені а пізніше в Нью Йорку в 1948–1951 рр. Це розповідь про долю кількох селянських родин на широкому побутовому тлі в Україні на переломі двадцятих і тридцятих років. Переїхавши на американську землю, Гуменна почала активну і постійну літературну працю. Виготовила і видала кільканадцять книжок і друкувалась у журналах і збірниках. Велику увагу присвятила студіям історії, мітології, археології та передісторії України і це відбилося у цілій серії її творів. В 1952 р. видала дві книжки з цієї серії, а саме «Ману» і «Велике цабе». Як колись в Україні, де відбула краєзнавчі поїздки і виготовила з них цікаві репортажі, так і в Америці Гуменна вирушила в подорож по американському континенті й у висліді вийшов репортаж «Багато неба» (1954). Наступне видання це роман-хроніка «Хрещатий яр» (1956), а вслід за ним знову з'явилася збірка з циклю археологічних зацікавлень письменниці «Епізод із життя Европи Критської» (1957). В 1959 р. видала дві книжки: збірку оповідань «Жадоба» і репортаж з Канади «Вічні вогні Альберти». Далі вийшли друком новелі «Серед хмаросягів» (1962) і роман «Скарга майбутньому» (1964). В 1968 р. з'явилися казка-есей «Благослови, Мати» та «Золотий плуг». Далі йде розповідь про Трипілля під назвою «Минуле пливе в прийдешнє» (1978) і дві книжки оповідань і новель «Чотири сонця» і «Внуки столітнього запорожця» (1981), та їй есей з давньоминулого «Родинний альбом» і фантастична повість на тлі праісторії «Небесний змій» (1983) та вкінці знову фантастично-історичний репортаж «Прогулянка алеями мільйоноліть» (1987). Самий перелік виданих творів Докії Гуменної показує її найпліднішою з українських письменників на еміграції. Треба додати, що всі свої видання письменниця випустила у світ власними засобами, заробляючи на життя на фабричній роботі; сама пильнувала друкування разом з коректорою та ще й мусіла сама подбати, щоб книга розійшлася. Живе у Нью Йорку.

Лідія ДАЛЕКА (Олена Спиридонівна Кобець, по чоловікові Чорнобицька) нар. 22 березня 1899 в Миронівцях на Дніпропетровщині. Здобула педагогічну освіту із спеціалізацією у природознавстві. Через Німеччину переїхала в 1950 р. до Австралії і там поселилась у місті Аделяїді. Писала в головному сатиричні та пародійні вірші, як і вірші для дітей. Друкувалась у збірниках «Слово», альманахах «Нові обрії», в журналах «Нові дні», «Сучасність», «Наше життя» та «Україна і світ». В 1957 році видала збірку ліричних віршів «Легіт і бризи». Померла 19 червня 1983 в Австралії.

Зосим ДОНЧУК нар. 15 квітня 1903 на Східній Україні. У воєнний час емігрував і поселився в 1949 р. в Америці, у Філадельфії. Не зважаючи на тяжку фабричну працю для заробітку, посвячував весь вільний час писанню повістей і романів про простих людей і їхній побут, приправлюючи свою розповідь невищуканим гумором. Ось перелік книжок, які не тільки написав але й сам видав своїми засобами; сатиричні повісті «Гнат Кіндратович» (1957), «Море по коліна» (1961), «Ясновидець Гері» (1965); романі «Прірва» (1959), «Будинок 1313» (1964), «І бачив я...» (1967), «Перша любов» (1968), «Утрачений ранок» (1969); збірки оповідань «Чорні дні» (1952), «Через річку» (1953) та «Десята» (1968). Помер 15 вересня 1974 у Філадельфії.

Галина ЖУРБА (Галина Маврикіївна Домбровська, по чоловікові Нивінська) нар. 29 грудня 1888 в поміщицькому домі на Уманщині. Вихована в польській культурі, вже з юнацьких років нав'язала зв'язок з народом і повернулася до українства, що його віднайшла по лінії маминого роду Копистинських. Писати почала ще в батьківському домі. Двадцятирічною студенткою почала і друкуватись за посередництвом літературознавця Андрія Ніковського, який підготовив і зредагував першу книжку оповідань Галини Журби «З життя», що вийшла друком в 1908 р. в Одесі. До цієї книжки увійшли три оповідання «Солов'ї», «Черешні» та «Ясний день». Рецензії на це видання написали Іван Липа й Євген Чикаленко. Журба переїхала у Київ і тут почала друкуватися в передовому на той час літературному журналі «Українська хата»; число «Української хати», в якому було надруковане оповідання Галини Журби «Коняка», підпalo під цензуру. В 1919 р. вийшла друком друга збірка оповідань «Похід життя». Після визвольної

війни Галина Журба разом з евакуацією уряду УНР переїхала у Польшу й опинилась у польському таборі полонених українських вояків у Тарнові, де написала сценічний етюд «Маланка», що вийшов книжковим виданням в 1921 р. Поселилась на Волині, де присвятила час поширенню освіти між селянством, а далі переїхала до Львова, де продовжувала свою літературну діяльність. У Львові у видавництві «Батьківщина» були надруковані дві повісті, що іх темою була визвольна війна, а саме «Зорі світ заповідають» (1933) і «Революція йде» (1937); за першу повість письменниця була нагороджена премією Товариства Письменників і Журналістів. Під час другої світової війни вийшов друком в Українському Видавництві сензаційний роман «Доктор Качіоні» (1943). Війна змусила письменницю емігрувати й вона через Німеччину переїхала в Америку, де поселилась у Філадельфії. Тут, живучи дуже вбого, написала дві книжки, що стали головним здобутком її літературної праці; це автобіографічна розповідь «Далекий світ», що вийшла першим виданням в Буенос Айресі в 1955 р., а другим в 1978 р. в Нью Йорку, і роман на тлі історії «Тодір Сокір» (1967), як перша частина задуманої трилогії. Обі книжки це картина життя отого «далекого світу», з якого вийшла письменниця, коли упадав старий порядок з чужим панством і селянським бунтом і в революції творився новий світ, в якому й Україна вимагала свого місця на землі. Ці два романи виносять Галину Журбу на перше місце між еміграційними письменниками та увійдуть у класику української літератури. Галина Журба посвятила багато уваги організації ОУП «Слово», а ще активніше допомагала уможливити видання нашого письменницького збірника «Слово», для чого перевела і грошеву збірку. Померла 9 квітня 1979 у Філадельфії.

Олег ЗУЄВСЬКИЙ нар. 16 лютого 1920 в Хомутці коло Глухова. Студії почав в Україні, а закінчив їх докторатом з літератури в Пенсільванському університеті у Філадельфії і став професором в Альбертському університеті в Едмонтоні, в Канаді. Поет символіст, майстер віршованої форми. Вийшли друком такі поетичні видання: «Золоті ворота» (1947), «Під знаком Фенікса» (1958). Друкував поезії в журналах і збірниках «Сучасність», «Україна і світ», «Нові дні», «Слово». Він майстерний перекладач поезій з німецької, французької й англійської мов; переклав поезії Рільке, Георге, Малярме, Дікінсон, Шекспіра й інших поетів. Разом з Ігорем Костецьким підготовив і видав двотомний вибір поезій

Георге в українських перекладах, що іх в більшості самий зладив, під назвою «Вибраний Стефан Георге», що вийшов друком у виданні «На горі» в 1968-1971 рр. у Штуттгарті. Живе в Едмонтоні.

Олекса ІЗАРСЬКИЙ нар. 30 серпня 1919 в Полтаві. Вчився в рідному місті, а потім в Київському університеті. Писати почав на еміграції в Німеччині, де вийшла друком перша книжка під назвою «Рільке на Україні» (1951). Ізарський заплянував цілий цикль романів на зразок родинної хроніки французьких письменників, як Дюамель, та й уривки почав друкувати в журналах. Перший том з цього циклю вийшов книжкою під назвою «Ранок» в 1963 р. За цим першим томом пішли у систематичних відступах часу дальші томи того ж циклю «Віктор і Ляля» (1965), «Чудо в Мисловицях» (1967), «Кіїв» (1971), «Саксонська зима» (1972), «Полтава» (1977), «Літо над озером» (1981). Автор закінчив останній том циклю «Столиця над Ізаром», що жде видання. Олекса Ізарський майстерно перекладає; виготовив гарні переклади прозових творів Рільке. Живе у Клівленді.

Петро КАРПЕНКО-КРИНИЦЯ нар. 22 грудня 1917 в Баклановій Муравейці на Чернігівщині. Закінчив історичний і мовно-літературний відділи Київського учительського інституту, а далі продовжував студії в Київському Педагогічному Інституті, що дало йому змогу працювати учителем та пізніше директором школи. Під час війни співробітничав в українській пресі. Був арештований і висланий на працю до Німеччини. Перша книжка віршів з'явилася в Чернігові під назвою «Гримлять дороги» (1942). Дальші збірки вийшли вже в Німеччині «Полум'яна земля» (1947) і «Підняті вітрила» (1950). Збірка віршів «Солдати моого легіону» вийшла друком в Америці, куди емігрував поет в 1951 р. Вірші Карпенка-Криниці насычені героїкою і трагізмом визвольної боротьби воєнних років. У біографічній нотатці у книжці зазначено, що автор «з переселенням до Сполучених Штатів обрав чесну працю чорного роба на підприємствах Нью Йорку й різницях Чікаго, на автозаводах Дітройту і фабриках Лос-Анджелесу, в бруклінських доках і на плянтаціях Каліфорнії». Та все ж він закінчив факультет бібліотекарства в канадському університеті в Оттаві та почав працювати в бібліотеці. В 1954 р. видав нову книжку «Поеми», а далі збірку «Повернення друга» (1965). В 1965 р. в житті Петра Карпенка-Криниці сталася трагічна подія, після якої його судили й

визнали неосудним та спрямували на лікування до психіатричного закладу, де він живе до нинішнього часу. Завдяки друзям і скромній допомозі ОУП «Слово» вийшла друком ще одна книжка поезій під назвою «Індіянські баляди» в 1968 р. Живе в Каліфорнії.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ нар. 1 вересня 1918 в Ніжині на Чернігівщині. Закінчив Педагогічний Інститут в Курську в 1941 р. З кінцем війни емігрував, спершу до Австрії, а звідтам до Аргентини та в 1969 р. знову повернувся в Європу й поселився у Мюнхені, де працював редактором радієвих передач і професором літератури Українського Вільного Університету. Студії продовжував і в Німеччині та захищив дисертацію на докторат філософії з літератури. Писати і друкувати почав на еміграції, в місті Зальцберзі, де в 1946 р. надрукував у місцевій українській газеті «Останні новини» вірш під назвою «Як це добре, що ти не зі мною» та тут же вийшла перша збірка віршів книжковим виданням «Над світлим джерелом» (1947). Качуровський це послідовник школи українських неокласиків. Його вірш майтерний, його стиль виплеканий. В 1956 р. вийшла друга поетична книжка «В далекій гавані» в Буенос-Айресі, а в 1960 р. поема «Село». Наступна книжка поезій надрукована була вже в Мюнхені, куди повернувся поет з Аргентини; це репрезентативна книжка поета-майстра під назвою «Пісня про білій парус» (1971). Рівночасно з поетичною творчістю Качуровський плекає талант прозаїка. В 1956 р. вийшов роман у новелях під назвою «Шлях невідомого». Наступна книжка прози це повість «Залізний куркуль», що з'явилась друком у Мюнхені в 1959 р. Продовження роману «Шлях невідомого» — книжка «Дім над кручею» вийшла друком у Мюнхені в 1966 р. Качуровський є автором літературознавчих праць і підручників. Вийшли окремими виданнями «Строфіка» (1971), «Фоніка» (1984), як теж «Нарис компаративної метрики» (1985). Попробував теж сил у сценічній творчості; в 1949 р. вийшла друком комедія «Еміграційна лихоманка». Ігор Качуровський досвідчений перекладач. Спеціальну увагу він присвятив творчості італійського поета Петrarки. В 1982 р. вийшла гарно видана книга перекладів цього поета на українську мову під назвою «Вибране». До тисячоліття християнства в Україні підготував велику збірку поезій релігійного змісту, як перший том запланованої праці «Хрестоматія української релігійної літератури», що повинна вийти у виданні Комітету Наукового Конгресу Тисячоліття. Ігор Качуровський автор багатьох оглядів творчості

українських письменників; були передавані в радієвих літературних передачах та друковані на сторінках української преси. Він живе і продовжує працювати у Мюнхені.

Іван КЕРНИЦЬКИЙ (псевдонім Ікер) нар. 12 вересня 1913 в Суходолі на Львівщині; виховувався в сусідніх Водниках. Вчився у Львові, де закінчив торговельну школу. Писати почав юнаком на селі та перше оповідання було надруковане в «Господарсько-кооперативному часописі» — органі Ревізійного Союзу Українських Кооператив, де редакторами були письменники Василь Софронів-Левицький і Роман Купчинський — автори коротких оповідань і фейлетонів. Для молодого автора, якому ще не стукнуло і двадцять років життя, це був виклик у літературу. Вже в наступному році його запросили на працю у пресовому концерні Івана Тиктора у Львові й він став редактором новинок у популярному часописі «Наш прапор». В цьому концерні «Українська преса» вийшла друком перша книжка оповідань Керницького «Святоіванські вогні» в 1934 р. Критика прихильно прийняла молодого письменника й виводила його родовід від славної трійці покутських письменників Стефаника, Мартовича та Черемшини. Наступні роки Керницький перебув на службі в польському війську та щойно в 1938 р. повернувся до свого редакційного столика й літератури. В тому ж році вийшла друком друга книжка оповідань «Мій світ». І тут короткі оповідання з сільського життя із сантиментом для простої людини, яку Керницький бачив у кривому світлі добродушного гумору. В період війни жив на селі, де продовжував свою літературну діяльність, надсилаючи оповідання та сценічні картини до преси. В 1940 р. вийшла друком у видавництві «Радянський письменник» у Києві третя книжка оповідань «Село говорить», в головному передрукі з двох попередніх книжок. Наступна книжка вийшла друком вже на еміграції, в Німеччині, куди подався Керницький під кінець війни, під назвою «Циганськими дорогами», видана у Мюнхені в 1947 р. Керницький емігрував до Америки й поселився в Нью Йорку, де в 1952 р. вийшла друком у видавництві Ю. Тищенка книжка оповідань «Перелетні птахи»; це збір фейлетонів, в яких письменник з легкою іронією описав переживання українських переселенців. В Нью Йорку Керницький написав повість з передвоєнного побуту у Львові «Герой передмістя», що її видало видавництво Книгоспілка в 1958 р. Та щоденна праця, яку Керницький взяв на себе у ролі фейле-

тоніста щоденника «Свободи» та співредактора сатиричного місячника «Лис Микита» із карикатуристом Едвардом Козаком (Еком), не дозволяла розвинути більшу прозу. Він присвятився фейлетонові і короткому оповіданню, продукуючи при цьому різні куплети, анекdotи та інший легкий матеріал в іронічному-сатиричному жанрі. Наступна книжка це збірка «Будні і неділі», що вийшла друком під маркою «Слова» в 1973 р. — це вибір найкращих оповідань, які підібрав самий автор, і вона репрезентує творчість Керницького. Ця книжка переложена на англійську мову і повинна в цьому році вийти у видавництві «Свободи». Іван Керницький писав теж драматичні твори, головно комедії. Ще до війни написав він комедію «Король стрільців», що була виставлена на сцені театру «Заграва» в постанові Володимира Блавацького. П'єса «Квіт папороті» — це сценічна картина з життя Івана Франка для дитячого театру; була нагороджена на конкурсі Українського видавництва в 1943 р. та й вийшла друком окремою книжечкою. Вже в Америці Йосип Гірняк вивів на сцені драматичну картину «На ріках Вавилонських» у Філадельфії у Нью Йорку, як теж вивів на сцені нову драму «Тайна доктора Горошка» в 1955 р. Комедія «Король стрільців», перероблена на музичну комедію, йшла на сцені театру «Заграва» в Торонто з великим успіхом. Велика частина творчості Керницького це оповідання для дітей; вони були друковані в дитячих журналах ще в Україні, а згодом в Америці в журналі «Веселка». Добірку цих творів автор передав управі Об'єднання Письменників Дитячої Літератури для видання окремою книжкою. Куплети, пісеньки, пародії появлялися в гумористичних журналах під псевдонімом Ікер, Гзимс і Папай. Івана Керницького пригадали і в Україні. В журналі «Жовтень» у Львові надрукували в 1988 р. декілька оповідань як і статтю про творчість Керницького Романа Іваничука; заповіли теж надрукувати книжку вибраних творів. Помер 15 лютого 1984 в Нью Йорку.

Іван КМЕТА-ІЧНЯНСЬКИЙ (справжнє прізвище: Іван Оксентійович Кмета; вживав псевдоніму Мирослав Ічнянський) нар. 25 серпня 1901 у старовинному місті Ічні на Чернігівщині. Закінчив учительську семінарію у Прилуках, а згодом, вже на еміграції, в Америці, куди виїхав в 1928 р., теологічні студії докторатом в університеті в Лос-Анджелесі в 1943 р. Писати вірші почав в Україні і друкував їх у різних журналах. Okремими книжками вийшли збірки «Арфа» (1925) і «Народні мелодії» (1927). В Америці про-

довжував літературну діяльність і в 1929 р. видав збірку поезій «Фрагменти», а в 1936 р. другу книжку поезій «Ліра емігранта». Після перерви вийшли збірки «Чаша золота» (1964), «Крила над морем» (1970) і «Заграви вечірні» (1976), як теж поема «Рік двотисячний» (1979). Вийшли книжковими виданнями теж деякі прозові твори, а саме оповідання «Ніч та гураган» (1936) на тему євангелизму в Америці; книжка була перекладена на англійську мову та вийшла друком в 1939 р., як теж публіцистична збірка «Гірні потоки» (1965). Іван Кмета працював євангельським пастором в Канаді й Америці. Друкував поезії в різних журналах і збірниках. Живе в домі для старших у місцевості Ашфорд у стейті Коннектікот.

Іван КОРОВИЦЬКИЙ нар. 4 червня 1907 на Волині. Студіював теологію у Варшавському університеті. Після закінчення студій із ступенем магістра філософії читав лекції в тому ж університеті з ділянки церковно-слов'янської мови і літератури та історії православної церкви. В тому часі завідував теж музеєм Православної митрополії у Варшаві. Свою викладацьку діяльність продовжував згодом у Теологічній Академії Української Автокефальної Православної Церкви у Мюнхені, а потім у Семінарії св. Софії у Бавнд-Бруку в Америці. Студентом почав свою літературну діяльність і в 1936 р. видав збірку віршів а теж і книжку оповідань для молоді. Під псевдонімом Жуків вийшла книжковим виданням Його праця про знищення українських церков на Холмщині. Зредагував деякі монографії та є автором низки статей про історію Церкви й есеїв на літературні теми, що були друковані в журналах і збірниках. Працював бібліографом в університеті Темпел у Філадельфії а в останніх роках завідує бібліотекою Української Православної Церкви в Бавнд-Бруку, де живе.

Григорій КОСТЮК (псевдонім Борис Подоляк) нар. 25 жовтня 1902 в Боришківцях на Поділлі. Студіював в Інституті Народної Освіти в Києві і в 1929 р. перейшов на наукову роботу до Інституту Літератури імені Т. Шевченка у Харкові. Літературні огляди й есеї почав друкувати в журналах «Життя і революція», «Молодняк», «Червоний шлях», «Критика», «Політфронт» і інші. Читав лекції про українську літературу в Харківському університеті а потім в Луганському Педагогічному Інституті. Належав до Об'єднання письменників «Політфронт». Заарештований в Києві

під час терору в 1935 р., був виславний до табору в Воркуті, де пробув ув'язнення до 1941 р. В 1943 р. опинився у Львові, де почав друкувати статті у місцевій пресі; надрукував під іменем Бориса Подоляка репортаж-оповідання «Сон» в місячнику «Наші дні» в числі за грудень 1943. Емігрував до Німеччини, де активно включився в літературне і громадське життя; був співзасновником організації МУР, як теж УРДП та місячника «Вперед». В 1952 р. переселився на американську землю та поселився в Нью Йорку. Тут активно працював у літературному і громадському секторі. Був одним з головних засновників Об'єднання Українських Письменників «Слово» і в 1954 р. очолив його Президію та започаткував видання збірника «Слово» в 1962 р. Активно включився у працю Української Вільної Академії Наук, де очолив Винниченківську Комісію, що зібрала архів Володимира Винниченка. В його доробку праці з літературознавства як і публіцистично-наукові довідки. Книжковими виданнями вийшли: критично-біографічна розвідка «Панас Мирний, життя і творчість» (1931), «Володимир Винниченко і його доба» (1980), «У світі ідей та образів» (1983), «На магістралах доби» (1983). Вийшли книжкою спогади з перебування на засланні «Окаянні роки» (1978), як теж том першій спогадів з періоду відродження «Зустрічі і прощання» (1987). Костюк автор політично-суспільних трактатів; деякі вийшли книжковими виданнями, а саме: «Упадок Постишева» (англійською мовою, 1960), історично-критичний нарис про проблеми вивчення теорії, тактики і стратегії большевизму в національному питанні «Теорія і дійсність» (1971). Велику частину наукової діяльності Костюк присвятив зібранню і вивченю документів, зв'язаних з творчістю Винниченка; віднайшов і упорядкував великий архів письменника і передав його для дослідів до бібліотеки Колюмбійського університету в Нью Йорку. Під його редакцією вийшли обширні томи «Щоденника» Винниченка. Він зібрав теж усю творчість Миколи Хвильового й підготовив видання творів цього письменника у п'яти томах, у видавництві «Смолоскип». З його допомогою і за його редакцією вийшли твори й інших письменників, які потерпіли від терору в Україні, як «Місто» Валеріяна Підмогильного, твори Миколи Куліша, книги про творчість Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари, Миколи Плевако й інших. Творча праця Григорія Костюка знайшла заінтересування літературних кругів в Україні; дає документальні матеріали про період літератури, який в Україні довгі роки замовчувано. Костюк отримав літературну

нагороду Антоновичів за 1988 р. Живе на околиці столиці Вашингтону.

Іван КОШЕЛІВЕЦЬ нар. 10 листопада 1907 в селянській сім'ї на Чернігівщині. Закінчив Інститут Народної Освіти в Ніжині в 1930 р. та відбув аспірантуру в Інституті Літератури в Києві 1940-1941 рр. На еміграції в Німеччині був головним редактором «Української Літературної Газети» в 1955-1960 рр., а згодом редактором літературного журналу «Сучасність» в 1961-1984 рр. з перервами. Був членом редакційної колегії Енциклопедії Україноznавства, що її підготував Володимир Кубайович. є автором цілої низки праць з ділянки літератури і мистецтва, між ними першого випуску «Нарисів з літератури» під назвою «Вірші» (1954), антології «Панорама найновішої літератури в Українській РСР» (1963) і (1974), монографії «Сучасна література в УРСР» (1964), як теж дослідних праць «Микола Скрипник» (1972) й «Олександер Довженко» (1980). Зредагував книжку документів українських дисидентів в польській мові під назвою «Україна 1956-1968», що вийшла друком в 1969 р. Зладив переклади літературних творів польських, білоруських, німецьких і французьких авторів, між ними короткі оповідання Ф. Кафки та роман Д. Дідро «Жак фаталіст і його пан». Інтересні спогади з часів перебування в Україні та співпраці з академіком О. Білецьким і в еміграції та співпраці з головним редактором енциклопедії В. Кубайовичем під назвою «Розмови в дорозі до себе» вийшли книжковим виданням в 1985 р. Живе у Мюнхені.

Богдан КРАВЦІВ нар. 5 травня 1904 в селі Лоп'янці на Станиславівщині. Вчився в Академічній гімназії у Львові, а потім у Львівському університеті студіював на філософічному факультеті літературу. Студентом став активний в ОУН (Організації Українських Націоналістів); очолював сектор молоді та редактував націоналістичні періодики «Вісті», «Голос нації», «Голос», як теж літературні видання «Дажбог» (1935) і «Обрій» (1936-1937). Почав писати вірші в гімназії і в 1922 р. почав друкуватись у пластових виданнях (перший вірш з'явився в місячнику «Український пласт» в 1922 р.) В 1929 р. вийшла друком збірка віршів «Дорога»; в ній поет оспівує «уявні мандри на далекі острови, у казкові краї». Наступна збірка «Промені» (1930) підсилює мрії про далекі мандри патріотичною риторикою. Активна діяльність в націоналіс-

тичних організаціях, що відбивалась у творчості, завела Кравцева у в'язницю. У тій львівській в'язниці, де колись постали тюремні сонети Івана Франка, пише Кравців свої тюремні сонети. Тут і вдосконалює поетичне ремесло та ближче пізнає поезію німецького поета Р.М. Рільке. У висліді з'явилася книжка «Сонети і строфи» (1933), що була нагороджена літературною премією Товариства Письменників і Журналістів, як теж і переклад біблійної «Пісні пісень» (1934). З Франком споріднюють Кравцева не тільки тюремні сонети, але послідовне працьовитість, нахил до наукової роботи та перекладництво. Як у випадку Франка, дійсність не дозволяла посвятитись вповні поезії. Постійна журналистична праця, активна громадська і політична діяльність відбили глибокий слід на Кравцевих патріотичних віршах. Війна вигнала його на чужину; тут вийшли дві збірки поезій «Остання осінь» (1940) і «Під осінніми зорями» (1941). В Берліні продовжував журналістичну працю, редакуючи щоденник «Голос», призначений для вивезених з України німецькою адміністрацією українських робітників в Німеччині. Після війни Кравців перенісся на провінцію і там зустрівся наново з поезією. Він пізнав глибше поезію Рільке і зладив книгу перекладів того поета «Речі й образи» (1947). На чужині Кравців пізнав теж ближче творчість Миколи Зерова, який імпонував йому і як поет і як літературознавець. Тоді народились дві поетичні збірки, що з'явилися друком далеко пізніше, а саме «Зимозелень» (вийшла книжкою в 1951 р.) і «Глосарій» (надрукований в 1974 р.). Ще в 1948 р. Кравців підготував добірку своїх поезій і вона вийшла друком під назвою «Кораблі». В 1949 р. Кравців емігрував до Америки і тут — як самий висловився — «попав у млині щоденної праці». Працював редактором щоденника «Америка», згодом «Свободи», редактував довгий час пластовий журнал «Молоде життя», був деякі роки редактором літературного місячника «Сучасність» і членом редакційної колегії «Енциклопедії українознавства», як і редактором різних видань та й членом редакційної колегії нашого збірника «Слово». Не занебував він публіцистики та громадської і наукової праці. Ще в 1938 р. у Львові з'явилася збірка літературно-критичних статей «Дон Кіхот з Альказару». Багато часу віддав бібліографічній роботі та дослідам літератури, мітології і картографії. У нього розвідка про мітологію у «Слові о полку Ігореві», багато бібліографічних довідників та праця про впорядник для видання мал України. Велику увагу присвячував українському літературному процесові, головно

творчості молодих авторів; у висліді були статті й есеї про нові появі в літературі в журналах і збірниках та окремі літературні огляди у книжкових виданнях: «На багряному коні революції» (1960), антологія «Обірвані струни» (1955), «Поети чумацького шляху» (1962) і «Шістдесят поетів шістдесятих років» (1966). Під кінець життя знову пробував знайти час для поезії. Тоді постав вінок сонетів «Дзвенислава» (1962), як весільний дарунок для доночки та ширі і безпосередні, надихані поетичним теплом «Осінні строфи», що частинно були друковані у «Сучасності». Помер 21 листопада 1975 в місцевості Рутерфорд коло Нью Йорку, де прожив останні роки життя. Вже після смерті вийшли два томи запланованого чотиро-томного видання «Зібраних творів» (1978 і 1980) у виданні Нью Йоркської групи за редакцією Богдана Бойчука.

Юрій ЛАВРІНЕНКО (псевдонім Юрій Дивнич) нар. 6 травня 1905 в Лисянках на Київщині. Студіював на літературному факультеті Харківського університету в 1926-1930 рр. Студентом написав першу свою книжку «Творчість Павла Тичини» (1930). В тому ж році виголосив теж доповідь про стилі радянської літератури й ця доповідь була надрукована в журналі «Критика» під назвою «Проблеми стилю». Доповідь критикувала накинутий один стиль соц-реалізму та й дала привід до переслідування автора. Арештований в 1934 р., відбув каторгу та повернувся з концтабору в Норильську на Сибірі в 1939 р. Війна не сприяла ні науковій ні літературній роботі та щойно на еміграції, куди подався під кінець війни, відновив свою літературну діяльність. В Німеччині був активний у творенні МУР, писав статті й есеї, які були друковані у пресі, головно в органі УРДП «Українські вісті», що виходив в Новому Ульмі. В цьому місті з'явилася друком перша дослідна праця Лавріненка, а саме довідка про діяльність визначного актора театру «Березіль» Йосипа Гірняка (у співавторстві). Багато часу й уваги присвячував політичній і громадській діяльності, збагачуючи ці ділянки життя поглядовими працями про ситуацію, в якій актуалізувалось питання української державної незалежності. Вийшли друком такі брошюри: «На іспиті великої революції 1917/18 — 1948» (1948), «Соціалізм і українська революція» (1949), публіцистичний репортаж «Американське малоросійство» (1951), як теж велика дослідна праця в англійській мові «Український комунізм і совєтсько-російська політика у відношенні до України 1917-1953» в університетському виданні дослідів Совєтського Со-

юзу в Нью Йорку в 1953 р. Головною працею Юрія Лавріненка є антологія «Розстріляне Відродження», яка — за висловом Івана Кошелівця — «з коментарями і блискучими статтями про кожного письменника височить як пам'ятник українському відродженню двадцятих років». Книга з'явилась у видавництві польського Літературного Інституту в бібліотеці «Культури» в Парижі в 1959 р. Згодом вийшли книжковими виданнями літературно-критичні статті, есеї та рефлексії «Зруб і парости» (1971), дослідна біографічна праця «Василь Каразин — архітект відродження» (1975), та дві праці основані на студіях творчості Павла Тичини «На шляхах клярнетизму» (1977) і «Павло Тичина і його поема про Сковороду на тлі епохи» (1980). В бібліографії, що її виготовлено при помочі автора, якого в останніх роках життя прикувала до ліжка важка недуга, вираховано майже три сотні статей, есеїв і розвідок, що були друковані в наукових і літературних збірниках і журналах та у пресі. В 1986 р. Юрія Лавріненка вшанували літературною нагородою Антоновичів за його довголітню діяльність, що — за ствердженням Кошелівця — каталізувала українське літературне життя в еміграції. Помер 14 грудня 1987 в Нью Йорку.

Вадим ЛЕСИЧ (Вадим Лесич-Кіршак) нар. 25 лютого 1909 в Галичині. Вчився в журналістичній школі у Варшаві і там почав працювати журналістом. Вірші писав рано і вони друкувались під іменем Ярослав Ярий, чи теж Ярослав Дригинич у журналах. Книжковими виданнями під іменем Ярослав Дригинич вийшли такі збірки: «Сонцеблиски» (1930), «Відчияю вікно» (1932) і «Різьблю віддалъ» (1935). Перші книжки поезій не знайшли похвального ствердження у критики (Михайло Рудницький у рецензії в «Ділі» висловив таку сентенцію: «заки різьбити віддалъ, треба вивчити різьбити вірші»), то ж і не було чути про автора довгі роки, майже два десятиріччя. Щойно в Нью Йорку, куди переселився поет в 1948 р., вийшла друком в 1953 р. збірка під назвою «Ліричний зошит», в якій автор показав себе майстерним поетом. За пройдені роки він пізнав західну літературу, про що свідчить його перекладницька робота. В наступних десяти роках вийшли такі поетичні збірки: «Поезії» (1954), «Розмови з батьком» (1957), «Крейдяне коло» (1960), поема «Напередодні» (1960) і «Кам'яні луни» (1964). В 1965 р. вийшла збірка «Вибрані поезії 1930-1965», зложеня з вибраних поезій з усіх збірок, що й презентує поетичний доробок поета. Остання книжка поезій — це «Предметність

нізвідкіль» (1972) уложена під літерами азбуки вказує на формальне експериментування. Його перу належать теж статті й есеї з діяльності літератури і мистецтва; вийшла друком довідка про мистецтво з Книниці Никифора в 1971 р. Помер 24 серпня 1982 в Нью Йорку.

Леонід ЛИМАН нар. 13 серпня 1922 в Миргороді на Полтавщині. Студіював у Харківському учительському інституті. Студентом почав писати вірші та друкував їх у пресі. Двадцятирічним юнаком поїхав на еміграцію до Німеччини, де почав проявляти себе в літературі, знайшовши прихильну оцінку у критиків. В 1949 р. переселився до Америки й осів в Нью Йорку. Друкувався в літературних журналах; у збірнику «Української літературної газети» за 1956 р. з'явилось його оповідання «Колгоспники». Вірші друкувались у збірнику «Слово». Окремої книжки не видав. Якийсь час редактував і видавав бюллетень «Нотатки», писав статті і репортажі для радіовидань. Живе у Нью Йорку.

Наталя ЛІВІЦЬКА-ХОЛОДНА (Наталя Лівицька, по чоловікові Холодна) нар. 15 червня 1902 в Золотоноші коло Дніпра в сім'ї пізнішого президента Української Народної Республіки Андрія Лівицького. Вчилаась у рідному місті, а потім, з уваги на воєнні дії, в таких містах: Києві, Жмеринці і Переяславі. Закінчила середню освіту вже на еміграції в 1923 р. в Подєбрадах у Чехословаччині. Закінчила факультет мов (романістику) в університеті у Варшаві в 1927 р. Поезії писала від студентських років; перша збірка вийшла друком під назвою «Вогонь і попіл» в 1934 р. Наступна збірка патріотичних віршів, про що говорить і самий заголовок «Сім літер» (сім літер у слові Україна) (1937) принесла авторці літературну нагороду Товариства Письменників і Журналістів. Після війни жила в Німеччині, звідкіля переселилась в 1950 р. до Америки, де осіла на периферіях Нью Йорку. Поезії друкувала у різних літературних журналах, як «Літературно-науковий вістник», «Ми», «Вісник», згодом «Сучасність», «Слово» й інші. Перекладає з французької й італійської мов. Написала популярну біографічну розповідь про Тараса Шевченка під назвою «Шлях велетня» (1955). Від патріотичних тем перших поетичних творів перейшла до інтимної лірики, що багата безпосередністю і глибиною почувань. В 1986 р. вийшла друком у видавництві «Сучасність» книга вибраних поезій Наталі Лівицької-Холодної під

назвою «Поезії старі і нові» з есеєм про поетичну творчість поетки Богдана Рубчака. В 1987 р. отримала літературну нагороду Антоновичів. Живе в гористій околиці Кетскіл у стейті Нью Йорк.

Оксана ЛЯТУРИНСЬКА нар. 1 лютого 1902 на Волині. Вчилася в українській гімназії в Кам'янці, студіювала у Празькому університеті. Вийшла за кордон і в 1924 р. опинилася в українському емігрантському середовищі в Чехословаччині, у Празі, де в той час існувала і творила так звана «празька школа поетів» з Євгеном Маланюком, Юрієм Дараганом, Олексою Стефановичем, Олегом Ольжичом у проводі. Почала друкуватись у «Віснику»; вірші визначаються символізмом, суворістю вислову з перевагою історичних і мітичних тем. Перша збірка поезій «Гусла» вийшла у Празі в 1938 р. Наступна збірка «Княжа емаль» (1941) характеризує шліфований стиль поезій з перевагою обрядово-народної грайливості. Ця книжка була перевидана з додатком збірки «Веселка» в Торонті в 1955 р. Оксана Лятуринська є теж автором збірки новель «Материнка» (1946). Писала вірші для дітей; збірка «Бедрик» (1956). В 1983 р. вийшла друком у Торонті книга «Зібрани твори», видана фондом Організації Українок Канади із вступною працею про літературну діяльність Лятуринської та її джерела Юрія Шевельова. Лятуринська вивчала у Празі мистецтво та згодом присвятилася скульптурі. Вона виконала проекти скульптурних портретів Т. Шевченка, С. Петлюри, Є. Коновалця, як теж і проекти нагробків, між ними пам'ятник поляглим в Пардубицях (1932). В Америці розписувала писанки та створила низку ляльок-моделів з побуту, як і багато керамічних творів. Померла 13 червня 1970 в Міннеаполісі та похована на цвинтарі в Бавнд-Бруку.

Галя МАЗУРЕНКО (Галя Сергіївна Мазуренко-Боголюбова) нар. 25 грудня 1901 в Петербурзі як донька поміщика Сергія Боголюбова, нащадка графів Татищевих споріднених з адміралом Чорноморської флоти графом Muравйовим, та Єлісавети Петрівни Мазуренко, сестри відомих діячів Василя, Семена й Юрія Мазуренків. Після того, як мати Єлісавета розвелася в 1906 р. з першим чоловіком і вийшла замуж за інженера Олександра Сергієнка, жила в сім'ї вітчима. Деякий час училась у школі у Швайцарії (Еколь прімер у Лозанні). Середню освіту отримала в Катеринославі і після першої світової війни вчилась у ліцею в Кременці та в університеті у Варшаві, де почала вчитись скульптури, що

продовжувала згодом у Берліні й у Празі. У Празі студіювала в Педагогічному Інституті та їй тут же здобула докторат філософії в Українському Вільному Університеті й дісталася позицію лектора при катедрі проф. Дмитра Антоновича. Після війни переселилася до Англії й замешкала з дітьми у Лондоні, де живе до сьогоднішнього часу. Почала писати вірші студенткою і друкувалась у таких журналах, як «Вісник» і «Пробоєм». Окремими книжками вийшли такі збірки поезій: «Акварелі» (1927), «Стежки» (1939), «Вогні» (1940), «Самоцвіти» (1941), «Пороги» (1960), «Ключі» (1969), «Скит поетів» (1971), «Зелена ящірка» (1971), «Три місяці в літері життя» (1973) і «Північ на вулиці» (1980). Книжки переважно видані власними засобами, та їй деякі з них багато ілюстровані. Вела малярську школу в Лондоні для дітей і видала фондами видавництва «Діти дітям» віршовані видання для дітей з дитячими малюнками, а саме «Киця» (1971), «Корона золота» (1972), «Осінь» (1973), як теж книжку оповідань з історичною темою «Не той козак, хто поборов...» Деякі твори Мазуренко були перекладені на англійську мову.

Євген МАЛАНЮК нар. 20 січня 1897 на хуторі біля Архон-городу над Синюхою під Єлисаветградом в сім'ї потомка козаків. Вчився в тому ж місті Єлисавети, а далі студіював інженерію в політехніці в Петербурзі. З початком війни був мобілізований, закінчив військову школу в Києві у формі поручника. З відновленням української держави перейшов до армії Української Народної Республіки, з якою в 1920 р. вийшов на еміграцію. Побував у таборі полонених у Каліші, в Польщі, звідтам переїхав до Праги, де закінчив інженерні студії та переїхав на професійну працю до Варшави. Під час другої світової війни переселився до Німеччини, а звідтам в 1949 р. емігрував до Америки і поселився в Нью Йорку. Літературну діяльність почав у таборі полонених в Каліші, де разом з Ю. Дараганом і М. Селегіем заснував літературний журнал «Веселка» (виходив в 1922-1923 рр.), в якому друкував свої вірші. Перша книжка поезій «Стилет і стилос» вийшла друком в 1925 р. Вже в цій першій збірці Маланюк показав себе поетом державного післанництва, видвигнувши проблему програної визвольної війни та послідовної боротьби за культурне піднесення, що відкривало перспективи для державної самостійності (від стилю до стилосу). Це післанництво відбилося і в наступних поетичних книжках, що з'явились друком в чотирорічних відступах

часу, а саме: «Гербарій» (1926), «Земля й залізо» (1930), «Земна Мадонна» (1934), що за неї признато йому літературну нагороду Товариства Письменників і Журналістів, та «Перстень Полікрата» (1939). Воєнний час не сприяв творчій праці поета; вийшли друком збірки вибраних поезій, а саме: «Вибрані поезії» (1943) та «Поезії» (1954) вже на американській землі. В Америці почали вийти друком нові збірки поезій «Остання весна» (1959), «Влада» (1961) і «Серпень» (1964), як теж поема «П'ята симфонія» (1953); нові поезії були друковані в журналах. В цих поезіях Маланюк показав себе ліриком, поетом глибоких особистих переживань. Писав есеї, в яких порушив літературні та й загально культурні і світоглядові теми; окремими виданнями вийшли: «Нариси з історії нашої культури» (1954), «До проблеми большевизму» (1956), «Малоросіянство» (1959), «Ілюстріссимус Домінус Мазепа» (1961), як теж два томи зібраних есеїв під назвою «Книга спостережень» (1962 і 1966). В останніх роках жив осамітнений в Нью Йорку, де й помер 16 лютого, в місяці, що його вважав найжорстокійшим, 1968 р. Теж і похорон на цвинтарі в Бавнд Бруку показав як осамітнений був поет; поховати батька приїхав син з Праги і мала горства колег-літераторів. В 47 числі за листопад 1989 журналу «Україна» надруковано статтю про поета Мікуляша Нервлія та добірку поезій з книжки «Земна Мадонна».

Володимир МІЯКОВСЬКИЙ нар. 18 липня 1888 в Ковелі на Волині. Студіював у Петербурзькому університеті. У 1920-тих роках був директором Центрального Історичного Архіву ім. В. Антоновича в Києві та дійсним членом Археографічної Комісії та Археологічного Комітету при Українській Академії Наук. Засланний в 1930 р. у зв'язку із справою СКВ (Союз Визволення України) пробув на засланні до 1933 р. З кінцем війни переїхав до Німеччини а звідтам в 1950 р. емігрував до Америки і поселився в Нью Йорку. Один із організаторів УВАН та засновник і перший керівник Музею-архіву. Праці з історії громадянських течій в Україні в дев'ятнадцятому столітті та з історії літератури, між ними: «Революційні відозви до українського народу в 1850-1870 рр.» (1920), «З нових матеріалів до історії Кирило-Методіївського Братства» (1924), «Люди сорокових років, Кирило-Методіївці у листуванні» (1928). Редагував разом з С. Єфремовим збірку «Декабристи на Україні» (1928) та виготовив коментарі до 3. і 4. томів академіч-

ного видання творів Т. Шевченка за редакцією С. Єфремова. Помер 22 березня 1972 в Нью Йорку.

Олександер НЕПРИЦЬКИЙ-ГРАНОВСЬКИЙ нар. 4 листопада 1887 в Бережцях біля Кременця на Волині. Вчився в Комерційному Інституті а згодом, за кордоном, в Сорбонському університеті в Парижі та в Вісканзенському університеті, де здобув докторат. Був професором ентомології й економічної зоології у Вісканзенському і Міннесотському університетах до 1956 р. Написав цілу низку наукових праць з ділянки своєї вивчененої спеціальності. В молодості почав літературну діяльність і друкував вірші в модерністичному журналі «Українська хата» у Києві. Там теж вийшли друком перші книжки «Пелюстки надій» (1911) та «Акорди» (1914). На американському поселенні попри наукову працю був активний у суспільно-політичній акції, головно як провідний діяч Організації Відродження України. Він автор публіцистичної праці «Вільна Україна необхідна для постійного миру» (1945). Продовживував літературну діяльність і видав такі збірки віршів, головно з патріотичною тематикою: «Іскри віри» (1953), «Осінні узори» (1957), «Гимни сонцю» (1958), «Сни зруйнованого замку» (1964). Помер 3 листопада 1976 в місті Сент Пол.

Богдан НИЖАНКІВСЬКИЙ (псевдонім БАБАЙ) нар. 24 листопада 1909 в Золочові в Галичині в сім'ї актора Амвросія Нижанківського. Вчився в торговельній школі у Львові. Почав писати вірші, але перша друкована книжка була прозова. Це розповіді з життя театру, що вийшли друком під назвою «Аktor говорить» у видавництві «Української бібліотеки» пресового концерну І. Тиктора у Львові в 1936 р. В тому ж році вийшла теж книжка оповідань «Вулиця» (1936), що показала Нижанківського письменником міського побуту з нахилом до сатири та з виробленим смаком для відтворення неспокійної картини міської вулиці. Оповідання Нижанківського, в головному вибір з попередніх друкованих творів, появилися книжкою під назвою «Новелі» у видавництві «Радянський письменник» у Києві в 1941 р. Та лірика постійно притягала Нижанківського і вже наступна книжка була збірка ліричних поезій «Терпке вино», що вийшла друком у виданні Українського видавництва в 1943 р. Наступні поетичні книжки появилися на еміграції, куди подався Нижанківський під кінець війни спершу до Німеччини, а далі в 1949 р. до Америки де поселився в місті

автомобільного промислу Дітройті, а саме: «Щедрість» (1947) і «Вагота» (1953). Поезія Нижанківського мала признання у критики, а Юрій Шерех написав есей на тему однієї поезії «Пані, я спокійний перед тобою»; весь свій оригінальний талант проявив поет у сатиричних та іронічних віршах, що іх почав підписувати псевдонімом Бабай і друкував у видаваному мистецем Едвардом Козаком (Еком) сатиричному місяннику «Лис Микита». Появилися друком три книжки сатирично-іронічних віршів Бабая: «Вірші іронічні, сатиричні і комічні» (1959), «Каруселя віршів» (1976) і «Марципани» (1983). В 1975 р. вийшла книжкою сатирична повість з еміграційного побуту «Свято на оселі». Сатирична творчість Богдана Нижанківського це новий внесок в українську літературу. Помер 19 січня 1986 в Дітройті.

Дмитро НИТЧЕНКО (псевдонім Дмитро Чуб) нар. 21 лютого 1905 в Зінківцях на Полтавщині. Навчався в Харківському Педагогічному Інституті. В Україні з'явилися друком збірки віршів «Поезії індустрії» (1931) і «Склепіння» (1933) та нариси «На прикордонні» (1933). В 1943 подався через Львів на еміграцію та через Німеччину виїхав до Австралії. На новому поселенні розгорнув просвітницьку працю, продовжуючи займатись літературою. Виготовив популярні нариси про Т. Шевченка, М. Заньковецьку та інших діячів. В Австралії вийшли друком такі книжки: «Шевченко в житті» (1947), «Це трапилось в Австралії» (1953), «На гадючому острові» (1953 і 1958), «Вовчення» (1954), спогади з війни «В лісах під В'язьмою» (1958 і 1983), нариси про життя Т. Шевченка «Живий Шевченко» (1963), збірка оповідань «Стежками пригод» (1975), репортажі «З Новогвінейських вражень» (1977) та дві збірки статей «Люди великого серця» (1981) й «У дзеркалі життя й літератури» (1982). Декотрі з цих книжок вийшли теж друком в англійському перекладі. Видав теж збірку творів українських авторів, які поселилися в Австралії, під назвою «З-під апокаліпсів» (1976). Зорганізував в Мельбурні літературний клуб та зредагував і видав вісім збірників творів членів цього клубу під назвою «Новий обрій», приєднавши до співпраці молодих студентів, які вивчають українську мову, та організуючи для них літературні конкурси з невеликими грошевими нагородами. Подав до друку книгу спогадів з 1954-1988 рр. «На дорозі життя».

Петро ОДАРЧЕНКО нар. 20 серпня 1903 в Римарівці на Полтавщині. Вчився в Полтаві, і закінчив студії в Ніжинському інсти-

туті в 1926 р. та й там став викладати а теж редагувати «Записки Ніжинського ІНО». Арештований у зв'язку з процесом СВУ, опинився на засланні в Казахстані, де працював у бібліотеці в місті Альма Ата; згодом був на різних викладацьких позиціях в Уральську, Курську та під час війни у Варшаві. Після війни емігрував до Німеччини, де був учителем в таборовій гімназії в Авгсбурзі, як і викладачем в Українській Православній Теологічній Семінарії у Мюнхені. З Німеччини переїхав до Америки і тут став на працю в Конгресовій бібліотеці у Вашингтоні, а далі переїшов на працю готувати радіопрограми «Голосу Америки». Автор низки бібліографічних праць, між ними бібліографічного показника по творчості Т. Шевченка, праці про творчість Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова, як і праць про Т. Шевченка «Шевченко в літературній критиці» (1962) і «Світова слава Шевченка» (1964). Друкував рецензії і статті в різних журналах. Живе на околиці Вашингтону.

Борис ОЛЕКСАНДРІВ (літературне ім'я Бориса Олександровича Грибінського; псевдонім Свирид Ломачка) нар. 21 липня 1921 в Ружині на Житомирщині. Освіту здобув у Київському педагогічному інституті, а згодом закінчив бібліотекарську школу Оттавського університету в 1962 р., що дало йому змогу працювати професійним бібліотекарем. У 1944 р. покинув Україну та переїхав до Австрії й поселився в Зальцбурзі, де вийшла друком його перша книжка поезій «Мої дні» (1946). В 1948 р. емігрував до Канади та поселився в Торонті. Співпрацював з різними літературними журналами, в Зальцбурзі був членом редакції журналу «Літаври». В Канаді вийшли такі поетичні збірки: «Туга за сонцем» (1967), «Колокруг» (1972), «Камінний берег» (1975) і переклад поезій Анни Ахматової «Реквієм» (1973), та видана посмертно збірка вибраних поезій «Поворот по сліду» (1980). Писав теж сатиричні твори і віршем і прозою та підписував їх псевдонімом Свирид Ломачка. Okремими виданнями вийшли дві збірки «Свирид Ломачка в Канаді» (1951) і «Любов до близнього» (1961). Працював журналістом, був співредактором журналу «Літаври» і газети «Нові дні» у Зальцбурзі та редактором журналу «Молода Україна» в 1952-1961 рр. Переклав поезії деяких російських, білоруських, англійських поетів. Поезія Олександрова глибока почуваннями та мелодійна віршуванням; багато його віршів знайшло музичне оформлення. Помер трагічно потрощений автомобілем 21 грудня 1979 в Торонті.

Михайло ОРЕСТ (Михайло Костянтинович Зеров) нар. 27 листопада 1901 в Зінькові на Полтавщині. Закінчив Інститут Народної Освіти в Києві, де жив до 1944 р. з педагогічної та літературної праці. Під кінець війни емігрував через Львів, де друкував вперше поезії і переклади в місячнику «Наші дні», до Німеччини, де поселився в місті Авгсбурзі та тут проявив свою літературну діяльність. В 1944 р. вийшла друком перша збірка поезій «Луни літ», а далі з'явилися такі поетичні книжки «Душа і доля» (1946), «Держава слова» (1952), «Гість і господа» (1952) та посмертно «Пізні вруна» (1965). Орест вважається продовжувачем київської школи неокласиків на еміграції. Його творчість визначається високою культурою поетичного вислову та майстерністю форми, що теж характеризує його багату перекладницьку працю; вийшли такі публікації: «Вибрані поезії С. Георге» (1952), «Вибрані поезії Р.М. Рільке, Г. Гофманстала, М. Давтендея» (1953), «Антологія німецької поезії» (1954), «Антологія французької поезії» (1954), «Поезія Леконт де Ліля» (1956) та переклади з різних поетів «Море і мушля» (1959), як теж прозові переклади «Сім німецьких новель» (1962). Видав твори свого славного брата Миколи Зерова, а саме: «Соннетаріюм» (1948), «Каталептон» (1951), «Королляріюм» (1958) і книгу «Нове українське письменство» (1960). Зредагував збірки спогадів про М. Зерова, П. Филиповича та М. Драй-Хмару під назвою «Безсмертні» (1963). Помер 13 березня 1963 в Німеччині.

ОСЬМАЧКА нар. 16 травня 1895 в селі Куцівці на Київщині. Вчився в Інституті Народної Освіти у Києві в 1920-1923 рр. і студентом почав поетичну діяльність. Перша друкована поезія «Думи солдата» з'явилась друком в 1916 р. Належав до АСПІС (Асоціація Письменників), а потім до «Ланки» і МАРС (Майстерня революційного слова). В Україні вийшли такі поетичні книжки: «Круча» (1921), «Скитські вогні» (1925) і «Клекіт» (1928). Бувши безкомпромісним, поет піддавався репресії, внаслідок чого не міг друкуватися. Переслідуваний і репресований врятувався від ув'язнення і виселення симуляцією божевілля. Друкувати почав щойно в 1943 р. у Львові, куди переїхав у час окупації України німецькою армією; друкував у місячнику «Наші дні» і щоденнику «Львівські вісті» поезії, що були написані давніше й не мали зможи з'явитися друком. У Львові вийшла теж книжка поезій «Сучасникам» (1943). Емігрував через Німеччину, де з'явила книжковим виданням велика поема «Поет» (1947), до Америки, в якій не

знайшов постійного поселення і мандрував по країні, затримавшись довше у Філадельфії, де працював в переплетні, а потім знайшов притулок і малу місячну пенсію в домі З.У.А.Д. Комітету. Та і в той час, коли мандрував з невідлучним «чемоданом», в якому возив рукописи, зумів видати дві збірки поезій «Китиці часу» і «З-під світу» (1954). Поезія Осьмачки багата експресією мистецького нашарування, побудованого на давньоукраїнській мітології та козацькому епосі й народній творчості, з головним відлунням Шевченкового слова. Гоголівська фантастика відбилась у прозовій творчості Осьмачки. Після першої повісті «Старший боярин» (1946), що змальовує Україну з застосуванням гоголівської метафоричності та гротеску, вийшли друком повісті «Плян до двору» (1951) і «Ротонда душогубців» (1956), які змалювали в мітизованих зображеннях нищення України большевицькою окупацією. «Ротонда душогубців» вийшла друком в англійському перекладі. Осьмачка написав спогади про літературне життя в Україні у двадцятих роках. Перекладав з англійської мови і в його перекладі вийшли такі твори: «Баляди про Редінську тюрму» Оскара Вайлда в 1957 р., Шекспірові «Макбет» і «Король Генрі IV» (1961), як теж переклади з Байрона. Під кінець життя Осьмачка поїхав до Європи, де, блукаючи, опинився аж в Югославії та звідтам був відправлений до ЗСА, де знайшов притулок у лікарні в Нью Йорку. Тут і помер 7 вересня 1962 р.

Микола ПОНЕДІЛОК нар. 24 березня 1922 в селянській сім'ї на Херсонщині. Вчився в Одеському університеті. З кінцем війни переїхав до Німеччини і там включився до театральної студії, що пі вели Йосип Гірняк та Олімпія Добровольська, як теж співпрацював з театром Володимира Блавацького. Виступав не тільки актором, але став теж допомагати в підготові репертуару, перекладаючи п'єси німецьких, англійських і французьких драматургів. В його перекладі театр Блавацького виставив «Антігону» Ж. Ануя та «Медею» й «Інспектор приходить» Дж. Б. Прістлі. В той час почав писати власні п'єси; дві його п'єси «Знедолені» та «Лейтенант Фляєв» ішли на сцені українського театру в переселенчих таборах в Німеччині. Емігрував до Америки і тут знову зв'язався з театральною студією Гірняка, який вивів на сцені Понеділкову п'єсу «А ми тую червону калину» в 1957 р. в Нью Йорку і в інших містах українського поселення. Почав писати веселі нариси-фейлетони та з читанням їх почав їздити на гостролі по осередках

поселення українців. До цих гастролів прилучився Іван Керницький, який під іменем Ікер вже здобув собі ім'я фейлетоніста у щоденнику «Свобода» і гумористичному журналі «Лис Микита». Написав цілу низку гумористичних розповідей-нарисів, як і гумористичних повістей, які вийшли окремими книжками та здобули почитність. Вийшли такі книжки: «Вітаміни» (1957), «Соборний борщ» (1960), «Смішні слізини» (1966). Як вказує остання наявна книжка у Понеділка з гумором пов'язувався сантимент і він по-пробував своїх сил у новелістичному жанрі, в якому прозвучав сантимент до рідної землі та туга за втраченим селом, що проявилось у таких творах: «Говорить лише поле» (1962) і «Зорепад» (1969). Після смерти вийшла книжка новель в англійському перекладі в Канаді. Помер 25 січня 1976 в Нью Йорку.

Богдан РУБЧАК нар. 6 березня 1935 у старовинному галицькому місті Калуші. Хлопцем виїхав з матір'ю до Америки і поселився в Чікаґо. Студіював порівняльну літературу в Ратгерському університеті; студії закінчив докторатом. Працює професором слов'янських мов і літератур в Іллінському університеті в Чікаго. Зв'язаний з групою поетів-модерністів «Нью Йоркська група». Перша книжка поезій вийшла друком в Чікаго в 1956 р. під назвою «Камінний сад», в якій з'явився поет з інтелектуальним багажем. Рубчак модерніст, у нього великі літературні асоціації та він не відкидає кононічних форм віршування. Наступні збірки з'явилися в таких відступах часу: «Промениста зрада» (1960), «Дівчина без країни» (1963), «Особиста Кліо» (1967), «Марену топити» (1980) і врешті книга вибраного під назвою «Крило Ікарове» (1983). Богдан Рубчак чи не найкращий з наших молодих літературознавців; він серйозний дослідник рідної літератури та й широко обзайомлений з літературою світовою, що слідне у його численних літературознавчих працях та есеях. Разом з Богданом Бойчуком підготовив і видав двотомну поетичну антологію «Координати» (1969), злагативши її дослідними біо-бібліографічними і критичними довідками про кожного поета, а іх в антології 68. Замітні його трактати про творчість еміграційних письменників. Він автор глибокої студії про «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, про творчість поетів «Молодої музи» та низки літературних есеїв і статей, які з'явились в журналах. Разом із Святославом Гординським підготовив з коментарями і виясненнями повну збірку творів Богдана Антонича (1967), що потім

стала основою видань цього поета в Україні. Творчістю Рубчака зацікавились і в Україні й добірка його віршів була надрукована в журналі «Жовтень» у Львові, як теж і в газеті, що виходить у рідному йому місті Калуші. Живе і працює в Чікаго.

Улас САМЧУК нар. 20 лютого 1905 в Дермані на Волині. Вчився в гімназії у Кременці. Відбуваючи обов'язкову військову службу в польському війську, нелегально переїхав у 1927 р. до Німеччини і там залишився. Студіював в університеті у Бресляві, а згодом, переїхавши до Праги-осередку в той час українського культурного життя, в Українському вільному Університеті в цьому місті. Писати почав гімназистом. Перші нариси й оповідання друкувались у журналі «Духовна бесіда», що видавався у Варшаві від 1925 р., а згодом в «Літературно-науковому вістнику» у Львові. Окремою книжкою вийшли ці оповідання під назвою «Віднайдений рай» в 1936 р. Перша друкована книжка — це перший том трилогії «Волинь» під назвою «Куди тече річка», надрукований у Львові в 1932 р.; наступні два томи вийшли в 1936 і 1937 рр. Це роман-хроніка, що в ній письменник змалював образ української молодої людини, яка намагається знайти місце України у світі та шляхи її національного і культурного становлення у важких часах окупації. Вже перший том «Волині» звернув увагу критики, був перекладений на інші мови та здобув авторові літературну нагороду Товариства Письменників і Журналістів. Самчук показав себе не тільки талановитим письменником, але й відповідальним письменником, який став літописцем українського народу у час після програної визвольної війни почесну нову світову війну та й у важкі часи післявоєнного буття народу під терором безоглядної окупації. Повість «Кулак», що вийшла книжкою в 1932 р., це ідейне продовження теми «Волині». Наступні книжки виповнюють оцю літописну діяльність письменника про долю народу; повість «Марія» (1934) розказує про трагедію голоду в 1933 р. в Україні, а «Гори говорять» — це безпосередня розповідь про боротьбу гуцулів проти угорської експансії. Під час війни Улас Самчук узяв на себе громадські обов'язки. Він поїхав в Україну і став редактором української газети «Волинь», що виходила у Рівному і була на той час єдиним інформативним органом для всієї окупованої німецькою армією України. Під кінець війни під тиском німецької окупаційної влади мусів покинути Україну. Переїхавши до Німеччини, почав там пожвавлену літературну діяльність. Появився друком

новий роман у двох томах «Юність Василя Шеремета (1946-1947), що продовжує задуману хроніку життя нашого народу. Самчук почав новий роман, що його заплянував на три томи з життя під час війни та й потім під комуністичним режимом, і дав йому назву «Ост», визначуючи не тільки проблему України, як проблему сходу Європи, але й нав'язуючи до них виселених німецькою окупацийною владою на примусову працю в Німеччині мільйонів українців, які носили на раменах принизливий напис «ост». Перший том цієї нової трилогії з'явився друком в 1948 р. під назвою «Морозів хутір», а наступний «Темнота» вже в Канаді, куди переслився письменник, в 1957 р. Останній том під назвою «Втеча від себе» написав письменник вже під кінець життя і він вийшов друком в 1982 р. В 1959 р. вийшов окремою книжкою роман-хроніка про боротьбу УПА на Волині під назвою «Чого не гойть вогонь». Самчук автор репортажних документальних творів про життя українців і на переселенчих оселях в Німеччині і на поселенні на американській землі. У формі спогадів написав він книгу про переживання в час другої світової війни під назвою «П'ять по дванадцятій» (1954) і другу книгу з воєнних переживань «На білому коні» (1956). Про життя в таборах переселенців, що їх популярно називали «таборовими республіками», а головно про культурне життя в цих таборах розповів письменник у книзі «Планета Ді-Пі» (1979). Про життя українських піонерів, які клали перші підвалини для поселення сотень тисяч українських імігрантів на американській землі, головно про працю української запомогової організації Українського Народного Союзу, який розрісся у багато-мільйонну установу, розказує книга «Слідами піонерів» (1980), а про життя українських поселенців у Канаді книга «На твердій землі» (1967). Самчук виказав велику увагу для організованого життя і розвитку української культури. Він був головним зачинателем і першим головою МУР в Німеччині, він теж був між засновниками Об'єднання Українських Письменників «Слово», учасником усіх письменницьких з'їздів і членом редакційної колегії збірника «Слово». У своєму завіщанні залишив десять тисяч доларів на видавничий фонд збірника «Слово». Присвятив свій талант і журналістиці та залишив цілу низку публіцистичних праць і літературних есеїв, які друкувались у журналах і збірниках. Помер 9 липня 1987 в Торонто.

Володимир СКОРУПСЬКИЙ нар. 29 листопада 1912 в Копичинцях на Поділлі. Студіював у львівському університеті. Деб'ю-

тував ліричними віршами у літературному двотижневику «Назустріч» у Львові в 1938 р. Друкувався в «Наших днях» і в «Дорозі». Емігрував після війни до Австрії, де в Зальцбурзі вийшла перша книжка віршів під назвою «Весняний гомін» (1946), а згодом і друга «Життя» (1947). Поправна віршова форма і патріотична тема визначували традиційного поета з нахилом до медитації. В 1949 р. переселився до Канади й осів у Торонті, де продовжував літературну працю. Вийшли друком такі збірки віршів: «Моя оселя» (1954), «У дорозі» (1957), «Без рідного порога» (1958), «Із джерела» (1961) та вінок сонетів на могилу матері «Над могилою» (1963). Роздуми про життя і ствердження релігійного світогляду характеризують останні збірки «Айстри невідцівлі» (1972) і «Споконвічні луни» (1979). Довгі роки працював редактором газет. Помер 11 грудня 1985 в Торонті.

Яр СЛАВУТИЧ (приbrane ім'я і прізвище; ім'я і прізвище батька Михайло Жученко, матері Тетяна Братуненко) нар. 11 січня 1918 в селі Благодатнім на Херсонщині. Навчався в Запоріжжі; закінчив Запорізький педагогічний інститут дипломом в 1940 р. Продовжував студії в Українському Вільному Університеті у Мюнхені, а згодом в Пеннсільванському університеті у Філадельфії, де отримав докторат в 1955 р. Перший вірш «Коню мій буланий» надрукував у «Літературному журналі» в Харкові в 1938 р. Під кінець війни через Львів і Прагу переїхав до Німеччини, де поселився в Авгсбурзі і де вийшли його перші збірки віршів, а саме «Співає колос» (1945), «Гомін віків» (1946), «Правдоносці» (1948). Наступна поетична книжка «Спрага» вийшла друком у Франкфурті в 1950 р., коли автор був вже на американській землі і поселився у Філадельфії. Педагогічну працю почав спершу у школі мов у Монтереї, в Каліфорнії, звідки перейшов на становище професора в Альбертському університеті в Едмонтоні, в Канаді в 1960 р. Книга «Оаза» з'явилась друком в тому ж Едмонтоні, у власному видавництві «Славута» в 1960 р. Там вийшла і наступна книга «Мас-стат» (1962). Ще в 1952 р. з'явилась окремим виданням поема «Донька без імені» в Буенос-Айресі, в Аргентині. Вибрані твори зібрали Славутич у велику репрезентативну книгу і видав їх під назвою «Зібрани твори 1938-1978» у своє шістдесятиріччя. Перекладає головно англійських поетів; книжкою вийшли «Вибрані поезії» Дж. Кітса в 1958 р. Переклади сонетів Шекспіра були друковані у журналах. Очолював «Українське Шекспірівське Товариство»

риство» та публікував спеціальне видання «Українська Шекспіріяна». Популяризув українську літературу, теж англійськими виданнями; вийшли такі його праці: «Модерна українська поезія 1900–1950» (1950), «Розстріляна муз» (1955), «Іван Франко і Росія» (1959), «Велич Шевченка» (1961), як і праці з мовознавства, підручники для навчання української мови у вищих англомовних школах та посібник для учителів «Розмовний метод навчання української мови» (1961). Поетичні твори Славутича появилися в перекладах на німецьку, французьку, англійську та інші мови. Редактор і видавець неперіодичного видання «Північне сяйво», в якому друкувались твори канадських письменників. Прозою вийшли книги репортажів і спогадів: книжка репортажів «Місцями запорізькими» (1963) та спогади «У вирі багатокультурності» (1988). Живе і працює як емеритований професор в Едмонтоні.

Іван СМОЛІЙ нар. 4 серпня 1915 в селі Михнівцях біля Турки на Бойківщині. Вчився в гімназії в Перемишлі. Учителював на селі й у той час почав літературну діяльність. Перше оповідання «Зустріч» було надруковане у щоденнику «Новий час» у Львові в 1937 р. Друкував короткі оповідання в цьому щоденнику, а теж у «Ділі» та в інших газетах у Львові. В 1938 р. деб'ютував у двотижневику «Назустріч» віршами. П'єса «Життя на вазі» була першим друкованим твором в 1939 р. Емігрував до Німеччини і там у Регенсбурзі видав книжку оповідань «Дівчина з Вінниці» (1947). Пересялився до Америки і тут продовжував літературну діяльність. Повість «Кордони падуть» вийшла друком у Мюнхені в 1951 р., а згодом появилась п'єса «Ніч над пшеничною землею» (1954) та дві збірки оповідань «Манекени» (1956) і «Зрада» (1959). У видавництві «Свобода» появилась друком повість «У зеленому підгір'ї» (1960) та у видавництві «Сучасність» роман з воєнних переживань «Неспокійна осінь» (1981). Писав теж віршовані твори; гарним ілюстрованим виданням вийшло казкове оповідання «Сонцебори» (1960). Працював як журналіст і довгі роки був редактором тижневика «Народня воля» у Скрентоні, збагачуючи цей часопис літературними матеріалами. Помер 24 лютого 1984 в Ютиці.

Василь СОФРОНІВ-ЛЕВИЦЬКИЙ нар. 14 грудня 1899 у Стриганцях біля Товмача на Покутті. Студії почав у так званому «тайному» Українському університеті у Львові і закінчив їх в Карловому університеті у Празі в 1925 р.; доповнив студії в Парижі.

Працював журналістом; був редактором «Господарсько-кооперативного часопису» у Львові в 1927-1943 рр., «Вільного слова» в Торонті в 1954-1960 рр. і «Нового шляху» в 1960-1972 рр. Почав писати вірші в дитячому журнальчику «Світ дитини» у Львові в 1921 р. і в тому ж році написав оповідання, за яке дістав нагороду на конкурсі львівського тижневика «Будуччина»; в тому ж році вийшла теж друком перша збірка оповідань «Русалка». В наступному році з'явилась у виданні «Червоної калини» збірка «Бо війна війною». Студії перервали цей літературний ріст і щойно в 1927 вийшла третя збірка оповідань «Грішник». Справжнім досягненням була збірка оповідань «Липнева отрута» (1934), що показала Софонова-Левицького майстерним автором жанру новелі, що її перебрав він із знайомства з французькою літературою. Це знайомство поглибив він перекладницькою працею, виготовивши переклади новель Гі де Мопасана, Проспера Меріме як і Бальзака. У час війни і по війні писав скетчі і короткі сценічні картини (був літературним керівником ревієвого театру «Веселий Львів») та видав зразки цих творів книжкою під назвою «Юний скоморох» в 1973 р. Вийшов теж книжкою репортаж з подорожей під назвою «Кланялися вам три України» (1970). Писав оповідання і сценки для дітей і молоді. Помер 1 листопада 1975 в Торонті.

Юрій СТЕФАНИК (писав під прибраним ім'ям матері Юрій Гаморак і під псевдонімом Юрій Клиновий) нар. 24 липня 1909 в селі Стецева біля Снятина на Покутті, а виховувався в рідному селі батька, сусідньому Русові. Студіював у Львівському університеті і закінчив правничий факультет в 1935 р. Після студій поїхав до Канади і там працював співредактором газети «Українські вісті» в Едмонтоні в 1937-1938 рр. Повернувшись до Галичини, працював у редакції журналу «Життя і знання», що його редактором був Василь Сімович, як теж редактором місячника «Новітній ремісник». В той час почав теж працювати в літературознавстві. В 1939 р. став науковим співробітником Інституту Літератури імені Т. Шевченка Академії Наук УРСР, а теж викладачем української мови у Ветеринарному Інституті у Львові. В 1941-1944 рр. був на редакційній роботі в Українському Видавництві, що видало книжки й літературний місячник і журнал для молоді. З кінцем війни подався на еміграцію, прожив декілька років у Німеччині та в 1948 р. переселився до Канади, до Едмонтону, де перед кільканадцяті роками пробував задомовитись після закін-

чення студій. У Юрія Стефаника багатий літературознавчий доробок. Він дослідив та удокументував творчість свого батька на тлі доби та збагатив уже існуючі дослідження новими свідченнями і біографічними даними. Широко наслідлив творчість інших письменників того часу: Івана Франка, Леся Мартовича, як і письменників розстріляного відродження та своїх сучасників. Вислід цієї праці надрукував у книзі, що йй дав безпосередню назву «Моїм синам, моїм приятелям» (1981). Не все написане Юрієм Стефаником увійшло до цієї книги, та й після появи цієї книжки він виконав додаткові роботи. Головна — це довідковий есей про Юрія Морачевського і його батьків, частинно надрукований у журналі «Сучасність» в 1983 р. Підредагував багато видань і був редактором збірників «Слово», які вийшли друком у Канаді. Помер 25 квітня 1985 в Едмонтоні та його прах був похований на рідній землі у рідному Русові побіч могили батька.

Олекса СТЕФАНОВИЧ нар. 5 жовтня 1899 в Милятині біля Острога на Волині. Вчився в духовній школі у Клевані біля Рівного, а далі в духовній семінарії в Житомирі, яку закінчив в 1919 р. В 1922 р. виїхав до Праги і там студіював у Карловому університеті, студії закінчив в 1928 р. Темою його дисертації була поетична творчість М. Метлинського. Відвідував літературні курси в Українському Вільному Університеті. У Празі почав писати поезії та друкував їх у таких виданнях: «Літературно-науковий вістник», «Нова Україна», «Пробоєм», «Християнський шлях». Вийшли друком дві збірки: «Поезії» (1927) і «Степанос І» (1938). Від романтичної тематики, виповненої картинами природи й історичними ремінісценціями, поет перейшов у релігійну містику і філософську медитацію, сповнену особистими рефлексіями. Після війни переїхав до Німеччини а звідтам емігрував в 1949 р. до Америки і поселився в місті Боффало. Жив самотньо, майже відлюдно, і не друкувався, хоч і під кінець життя писав поезії. У збірнику «Слово» в числі 4 за 1970 р. надрукований його есей про Олега Ольжича, але це був передрук з газети «Українські вісті» з 1949 р. Книжку «Зібраних творів» Олекси Стефановича зредагував і видав накладом Товариства Волинян в 1975 р. Богдан Бойчук. Помер 4 січня 1970 і похований 23 грудня 1970 на цвинтарі у Бавнд Бруку.

Марія СТРУТИНСЬКА (псевдонім Віра Марська) нар. 9 жовтня 1897 в Долині, в Галичині, в сім'ї священика Василя Нав-

роцького, брата публіциста Володимира Навроцького. Закінчила учительську семінарію у Львові та студіювала в тайному Українському Університеті в тому ж місті. Учителювала в загальних школах. В 1937-1939 рр. була редактором місячника «Українка», в 1941-1944 рр. редактором літературного місячника «Наши дні» у Львові. В 1944 р. вийшла друком повість «Буря над Львовом», що була згодом передрукована у Філадельфії в 1952 р. З кінцем війни переїхала до Австрії а звідтам емігрувала до Америки і поселилась у Філадельфії, де включилась у письменницьку і журналістичну працю. Друкувала статті, есеї та спогади в газетах і журналах. окремими книжками вийшли: збірка оповідань «Помилка доктора Варецького» (1964), п'єса «Американка» (1973) та спогади «Далеке зблизька» (1975). Померла 6 травня 1984 у Філадельфії.

Остап ТАРНАВСЬКИЙ нар. 3 травня 1917 у Львові. Закінчив Академічну гімназію в 1935 і в тому році почав студії на філософічному факультеті Львівського університету. В 1939-1941 вивчав будівельну інженерію у Львівському Політехнічному Інституті та продовжував студії в Політехніці в Граці, в Австрії, в 1946-1947 рр. Студіював бібліотекознавство в університеті Дrexель у Філадельфії, де отримав ступінь «мастер офф саенс» в 1962 р. та в 1972-1974 продовжував студії літератури в Українському Вільному Університеті у Мюнхені, де здобув докторат філософії, оборонивши дисертацію на тему «Т.С. Еліот і Павло Тичина». В 1949 р. поселився у Філадельфії, де живе постійно. Писати почав у гімназії і від 1935 року друкував вірші в журналах «Дажбог», «Назустріч», «Ми», «Література і мистецтво», «Наши дні». Нариси, оповідання і театральні рецензії друкувались у львівських щоденниках «Діло» і «Львівські вісті». Збірки поезій: «Слова і мрії» (1948), вінок сонетів «Життя» (1952), «Мости» (1956), «Самотнє дерево» (1960), «Сотня сонетів» (1984); книжка оповідань «Камінні ступені» (1973); есеї: ««Гамлет» на українській сцені» (1943, в поширеній версії 1973), «Подорож поза відоме» (1965), «Туга за мітом» (1966); книга про допомогово-сусільну працю американських українців «Брат братові» (1971). Переклади з англійських, німецьких, польських поетів. У журналі «Жовтень» за грудень 1989 надруковано добірку поезій Остапа Тарнавського і статтю про його творчість Миколи Ідьницького.

Юрій ТАРНАВСЬКИЙ нар. 3 лютого 1934 в Турці над Стриєм на Бойківщині. Початкову школу почав у Турці, а гімназію закін-

чив вже у Мюнхені, в Німеччині, куди виїхав з ріднею після війни. Переселившись до Америки, студіював електричну інженерію в Нью-Джерському Технологічному Інституті, а далі лінгвістику в Нью-Йоркському університеті, де в 1982 р. здобув докторат. Член-засновник Нью-Йоркської гурпи поетів та співредактор поетичного річника «Нові поезії». Почав писати ще студентом і друкувався в «Українській літературній газеті». окремими книжками вийшли такі збірки поезій: «Життя в місті» (1956), «Пополудні в Покіпсі» (1960), «Ідеалізована біографія» (1964), «Спомини» (1964), «Без Еспанії» (1969), «Поезії про ніщо й інші поезії на цю тему» (1970), «Ось як я видужую» (1978). В 1961 р. вийшла повість «Шляхи» та в 1976 р. англійською мовою повість «Менінгтіс». Працює як перекладач англійських та еспанських поетів; вийшли такі переклади п'ес: «Як кохався дон Перліплін з Белісою в саду» Ф.Г. Лорки та «Остання стрічка Краппа» С. Бекета. Разом з Патрицією Килиною виготовив переклад англійською мовою «Українських дум», що з'явилися книжкою у виданні Гарвардського Інституту Українських Студій в 1979 р. Пише статті українською й англійською мовами; друкуються у журналах. Перекладає теж з української на англійську мову. Працює лінгвістом у корпорації Б.М.К. Наукові праці з ділянки лінгвістики й автоматизації перекладів. Живе у місті Вайт Плейнс у стейті Нью Йорк.

Юрій ШЕВЕЛЬОВ (Юрій Шерех) нар. 17 грудня 1908 в Ломжі, в Польщі. Закінчив філологічний факультет Харківського університету та аспірантуру в Інституті мови Академії Наук УРСР в 1939 р. з титулом кандидата наук, оборонивши дисертацію на тему «Спостереження над мовою сучасної поезії». В 1949 р. здобув докторат філософії в Українському Вільному Університеті у Мюнхені. Академічну карієру розпочав в Українському Інституті Журналістики у Харкові (1933-1939), де був лектором а згодом доцентом української мови й літератури. В 1943 р. переїхав до Львова, де друкував літературознавчі статті в місячнику «Наши дні». Під кінець війни переселився до Німеччини і там був професором слов'янської філології в Українському Вільному Університеті у Мюнхені. В 1950-1952 рр. викладав слов'янську філологію у шведському університеті в старовинному місті Люнд, а в 1952-1954 рр. викладав у Гарвардському університеті та вкінці став професором в Колюмбійському університеті в Нью Йорку, де викладав до 1977 р. Писати наукові статті й рецензії почав ще в 1928 р. У своїх

лінгвістичних студіях присвятив увагу фонології слов'янських мов і на цю тему написав працю «Історична фонологія української мови» (1979). Вже раніше була надрукована праця «Нарис сучасної української літературної мови» (1951). В 1989 р. вийшла книга «Українська мова в першій половині 20-го сторіччя». Велику увагу присвятив літературі і написав багато праць, статтей, есеїв і рецензій-оглядів на літературні теми, підписуючи їх прибраним ім'ям Юрій Шерех. Був співосновником МУР в Німеччині та редактором літературного місячника «АРКА» в 1947-1948 рр.; деякі роки був редактором «Сучасності». Вийшли друком такі книжки на літературні теми: «Думки проти течії» (1949), «Прощання з учора» (1952), «Не для дітей» (1964). Вступні статті у виданнях зібраних творів, що являються вичерпними літературними оглядарами творчості М. Хвильового, О. Лятуринської й інших письменників. Наукові праці з'явилися чужими мовами, між ними «Українська мова в першій половині двадцятого сторіччя». Юрієві Шевельзову присвячені два фестшріфти в 1968 і 1983 рр. Він отримав наукову нагороду Антоновичів за 1988 р. Живе у Нью Йорку.

Микола ШЛЕМКЕВИЧ (псевдонім М. Іванейко) нар. 27 січня 1894 в Пилиаві біля Бучача в Галичині. Дитячі роки провів у Сновидові над Дністром, де ходив до школи. Вчився в гімназії в Бучачі, а згодом у Львові, де склав матуральний іспит в 1912 р. В тому році почав студії на філософічному факультеті Віденського університету. Війна перервала студії і він був вивезений російською окупаційною армією на схід. В 1917 р., у час революції, опинився у Києві й тут почав свою журналістичну працю в редакції «Робітничої газети». Повернувшись після визвольної війни до Галичини, поїхав закінчити студії до Відня і там 16 липня 1925 захистив докторську дисертацію на тему: «Сутність філософії». В 1928-1929 рр. доповнив свої студії в університеті Сорбони в Парижі. Почав друкувати статті на філософічні теми в 1926 р. в «Літературно-науковому вістнику». У тому ж журналі надрукував подорожні нариси з Європи. Включився у політичне життя і промошував шлях філософічній публіцистиці, яку розробив в окрему дисципліну. В 1941-1944 рр. був головним редактором Українського Видавництва у Львові. З кінцем війни переїхав до Відня, а далі до Баварії, де включився у політичну діяльність в рамках Державного Центру Української Народної Республіки. В 1949 р. емігрував до Америки й поселився в місті Елізабет у стейті Нью Джерсі.

Активно працював для розбудови культурного, наукового і мистецького життя українських новопоселенців і продовжував публіцистичну працю. В 1958 р. заснував журнал «Листи до приятелів», що під його редакцією став органом демократичної державно-творчої думки. Вслід за журналом постало видавництво «Ключі», що видало деякі цінні книжки, між ними спогади голови Українського Центрального Комітету у Львові під час війни Костя Паньківського. Був теж організатором Українського Публіцистично-наукового Інституту та членом Редакційної Колегії збірника «Слово». Праці Шлемкевича вийшли друком такими виданнями: «Філософія» (1934), «Проблема української інтелігенції» (1936), «Прогулка до великої столиці, гутірка при ватрі про світогляд і характер» (1947), «Українська синтеза чи українська громадянська війна» (1949), «Загублена українська людина» (1954), «Галичанство» (1958), «Верхи життя і творчості» (1958), «За правду України» (1962) і «Фронт української правди». Після смерті у серії Записок Наукового Товариства ім. Шевченка вийшла друком книга «Сутність філософії», з текстом дисертації Шлемкевича та із студією Олександра Кульчицького «Введення в проблематику сутності філософії» (1981). Помер 14 лютого 1966 у лікарні в Пасейку, у стейті Нью Джерси.

ЧЛЕНИ О.У.П. «СЛОВО»*

(Стан до Сьомого з'їзду письменників 26-27 травня 1990)

ЗСА

Василь БАРКА (1908), член-засновник.

Володимир БІЛЯЇВ (1925); збірки віршів: «Поліття» (1970), «По той бік щастя» (1979).

Богдан БОЙЧУК (1927), член-засновник.

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ (1922); збірки віршів: «Слово про Україну» (1946), «До вершин духа» (1948), «Зірниці» (1950), «Виноградник» (1956), «Листки соняшника» (1959), «Перелоги» (1960), «Серця палкого тепло» (1967), «Паспорт на Україну» (1970), «Право на велику дорогу» (1975), «Рум'яній Влес» (1982), «Мого життя межінь» (1984), «Рідного краю галузка» (1985); романи: «Нездолані» (1958-1960), «Ластів'иною трасою» (1989).

Олекса ВЕРЕТЕНЧЕНКО (1918), член-засновник.

Анна ВЛАСЕНКО-БОЙЦУН (1917); твори: «Українські назви у ЗСА» (1977), «Панорама України» (1984), «Назвознавчі праці» (1985).

Марія ГАЛУН-БЛОХ (1910), автор кільканадцяти книжок про зи англійською мовою.

Марія ГАРАСЕВИЧ (1918); літературно-критичні праці в журналах і газетах.

Святослав ГОРДИНСЬКИЙ (1906), член-засновник.

Василь ГРИШКО (1914); твори: «Стик» (1933), «Анти-СССР» (1952), «Досвід з Росією» (1956), «Молода Україна пореволюційного сорокаліття під Советами» (1958), «Хто з ким і проти кого» (1959), «Москва сльозам не вірить» (1963), «Третя сила, третій шлях, третя революція» (1970), «Український голокост 1933 р.» (1983).

Григорій ГРАБОВИЧ (1943); твори англійською мовою: «До історії української літератури» (1981), «Поет мітотворець» (1982).

Докія ГУМЕННА (1904), член-засновник.

* Біо-бібліографічні дані про членів-засновників у статті «О.У.П. „Слово“».

Яків ГУРСЬКИЙ (1922); мовознавчі й літературознавчі праці в журналах і збірниках.

Діма КОМІЛЕВСЬКА (1925); збірки поезій: «Волошки» (1948), «Росяні ранки» (1952), «Мить» (1955), «Третій берег» (1963), «Зустріч років» (1973), «Осіннє мереживо» (1984); нарис: «День подорожі» (1958); твори для дітей: «М'ячик-скачик» і «Іжачок» і п'еса «Пересаджені квіти» (1957).

Харитон ДОВГАЛЮК (1918); твори: «Буревій» (1970), «Сповідь Андрія Заславського» (1977).

Любов ДРАЖЕВСЬКА (1910); праця: «Геологія Патерсону» (1976); статті й огляди на літературні теми в журналах і газетах.

Володимир ЖИЛА (1919); літературознавчі праці в журналах і збірниках.

Осип ЗІНКЕВИЧ (1925); твори: «З генерації новаторів» (1967), літературні довідки про шестидесятників в ж. «Смолоскип» і в книжкових виданнях українських дисидентських письменників, технічний редактор п'ятитомника творів Миколи Хвильового (1968–1985) і збірника «Лесь Курбас» (1989).

Олександер ЗОЗУЛЯ (1907); збірки оповідань: «Великий знак запитання» (1932), «Ряби штани» (1944), «Без жартів» (1975), «Під чужим прізвищем» (1987), «Слідами подій» (1987).

Олекса ІЗАРСЬКИЙ (1919), член-засновник.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ (1920); збірки віршів видані в Америці: «Сутичка з тайфуном» (1980), «Ярина з городу Хоми Черешні» (1981), «Мое ремесло» (1981), «Гумористичний самвидав» (1982).

Петро КАРПЕНКО-КРИНИЦЯ (1917), член-засновник.

Оксана КЕРЧ (1911); повісті: «Альбатроси» (1957), «Наречений» (1965), «Такий довгий рік» (1971).

Іван КМЕТА-ІЧНЯНСЬКИЙ (1901), член-засновник.

Олег КОВЕРКО (1937); збірка віршів: «Ескізи над віддалю» (1966).

Едвард КОЗАК (1902); збірки гуморесок: «Гриць Зозуля» (1973), «На хлопський розум Гриця Зозулі» (1982).

Любов КОЛЕНСЬКА (1923); збірки оповідань: «Самотність» (1966), «Павлів тріумф» (1971), «Дзеркала» (1981), «Потойбіч Рубікону» (1989).

Юрій КОЛОМИЄЦЬ (1930); збірки віршів: «Гранчасте сонце» (1965), «Білі теми» (1983).

Іван КОРОВИЦЬКИЙ, член-засновник.

Григорій КОСТЮК, член-засновник.

Роман КУХАР (1920); збірки віршів: «Палкі серця» (1964), «Ви-
сочій, життя» (1970), «Пропори думки» (1970), «Поезія в перекла-
дах» (1970); проза: «Простір і воля» (1972), «Сучасний вертеп»
(1973), «Нація на світанку» (1973-1979), «Прощаю, минуле!» (1977),
«До блакитних вершин» (1981), «Андрій Первозваний» (1984),
«Манівці» (1990).

Леонід ЛИМАН, член-засновник.

Наталя ЛІВІЦЬКА-ХОЛОДНА, член-засновник.

Григор ЛУЖНИЦЬКИЙ (1903); автор книг: «Українська Цер-
ква між сходом і заходом» (1954), «Українська література в рам-
ках світової літератури» (1961); збірка нарисів: «Чорний сніг»
(1928); автор двадцяти двох п'ес, між ними «Жабуриння», «Ой,
Морозе-Морозенку», «Посол до Бога», «Дума про Нечая», «Лицарі
ночі», «Акорди», «Голгота», «Інваліди», «Камо грядеш», «Сестра
воротарка», «Гетьман Мазепа» й інші; кримінальні романі: «Стріл
у ночі» (1933), «Товариші усміху» (1938), «0-313» (1950), «Генерал
В» (1951). Помер 3 березня 1990 р.

Уляна ЛЮБОВИЧ (1912); збірка нарисів: «Розкажу вам про
Казахстан» (1969).

Павло МАЛЯР (1910); збірка оповідань: «Щастя» (1947); по-
вісті: «Хліб» (1954), «Золотий дощ» (1967).

Юліян МОВЧАН (1913); твори: «Що варто б знати» (1966),
«Записки лікаря» (1970), «Незабутнє і непрощене» (1980), «Мої по-
дорожі довкола світу» (1985).

Олександер ОГЛОБЛІН (1899); твори: «Очерки історії україн-
ської фабрики» (1925); «Ескізи з історії повстання Петра Іваненка»
(1929), «Нариси з історії капіталізму в Україні» (1931), «Українсько-
московська угода 1654» (1954), «Люди старої України» (1959), «Геть-
ман Іван Мазепа і його доба» (1960), «Опанас Лобисевич» (1966).

Петро ОДАРЧЕНКО (1903), член-засновник.

Ляриса ОНИШКЕВИЧ (1935); праця: «Українські прізвища в
Канаді» (1974).

Микола ПАЛІЙ (1911); проза: «Надійні дні» (1949), «Етсете»
(1970), «Сентиментальна Україна» (1974), «Марі, Марі» (1976),
«Палкою кров'ю» (1978), «Романтична Україна» (1980), «Дудьо і я»
(1980); окремими книжками вийшли переклади драматичних тво-
рів еспанських драматургів, як Антоніо Буеро Валехо, Александро
Касона, Альфонсо Састре, Деметріо Агілера Мальта, Грегоріо
Мартінес Сієрра.

Марія РЕВАКОВИЧ (1960); збірки поезій: «З мішка мандрівника» (1987), «Шепотіння, шепотіння...» (1989).

Богдан РУБЧАК (1935), член-засновник.

Микола РУДЕНКО (1920); автор багатьох збірок поезій, що з них перша «З походу» (1947) й остання «Поезії» (1956) видані в Україні, та романів «Вітер в обличчя» (1955), «Остання шабля» (1959) як і збірки оповідань «Біла акація» (1962), про що є довідка в УРЕ (Українська Радянська Енциклопедія) у 12-му томі з 1963 р.; в наступному другому виданні УРЕ з 1983 р. гасла «Микола Руденко» нема. В Еміграції відомі і загально поширені поеми: «Хрест» (1977), «Я вільний» (1977), збірка поезій «Прозріння» (1978), «За гратаами» (1980), трагедія «На дні морському» (1981), роман «Орлова балка» (1983), твори друковані в різних журналах і газетах.

Леонід РУДНИЦЬКИЙ (1935); наукова праця «Іван Франко і німецька література» (1974); статті про українську літературу в англомовних енциклопедіях, як і в наукових збірниках і журналах.

Іванна САВИЦЬКА (1914); твори для дітей: «Серце» (1953), «Українські молоді пісні» (1957), «Незабудьки» (1959), «Наша хатка» (1957), «Золоті дзвіночки» (1958), «Три казочки» (1961), «Денник Ромця» (1963); п'єса «Гість із неба» (1955); збірка нарисів: «З пташиного лету» (1974).

Валентин СІМ'ЯНЦІВ (1899); спогади: «Спогади Богданівця» (1963), «Студентські часи» (1973), «Роки козакування» (1975).

Оксана СОЛОВЕЙ (1919); переклади на українську мову творів: Лонг'фелова «Пісня про Гаявату» (1965), Кам'ю «Справедливі» (1968), Веркора «Море мовчить» (1970), Шаламова «Із Колимських оповідань» (1972).

Марта ТАРНАВСЬКА (1930); збірки поезій: «Хвалю ілюзію» (1972), «Землетрус» (1981); бібліографічні праці: «Остап Тарнавський, бібліографічний показчик» (1980), «Українська література в англійській мові» (1988); есей: «Евгенія Ярошинська, життя і творчість» (1976).

Остап ТАРНАВСЬКИЙ (1917), член-засновник.

Юрій ТАРНАВСЬКИЙ (1934), член-засновник.

Юрій ТИС-КРОХМАЛЮК (1904); проза: «Під Львовом плуг відпочиває» (1937), «Життя іншої людини» (1938), «Симфонія землі» (1951), «Звідун з Чигирина» (1961), «На світанку» (1961), «К — 7» (1964); драма: «Не плач, Рахиле» (1952).

Євген ФЕДОРЕНКО (1929); статті на літературні теми у пресі.

Іван ФІЗЕР (1925); праця: «Психологізм і психоестетика» (1980); студія про О. Потебню та Р. Інгардена.

Микола ФРАНЦУЖЕНКО (1923); нариси, статті і репортажі у пресі під псевдонімом Микола Вірний; драма «Дух святої землі».

Ганна ЧЕРІНЬ (1924); збірки віршів: «Кресцендо» (1949), «Чорнозем» (1962), «Вагонетки» (1969), «Травневі мрії» (1970), «Небесні вірші» (1973), «Слова» (1980), «Зелень моря» (1981).

Іляріон ЧОЛГАН (1918); автор комедій репертуару Театру-Студії Йосипа Гірняка й Олімпії Добровольської: «Замотеличене теля» (1946), «Блакитна авантюра» (1946), «Сон української ночі» (1946), «Хожденіс Мамая по другому світі» (1948); нариси і репортажі у пресі.

Юрій ШЕВЕЛЬОВ (1908), член-засновник.

Олександр ШПИЛЬКА — псевдонім фейлетоніста О. Скопа.

Дмитро ШТОГРИН (1923); праці з літератури і бібліографії.

Ірина ШУМИЛОВИЧ-ШУВАРСЬКА (1924); збірки віршів: «Співуче світло» (1959), «Прозовий семисвічник» (1968); проза: «Недільний ранок» (1962).

Юрій ЩЕРБАК (1916); збірки віршів: «Вітри над Україною» (1946), «П'янкий чебрець» (1953), «Шлях у вічність» (1954), «Багаття» (1959), «Волошки» (1969), «Пахощі сувіття» (1982).

Анатоль ЮРИНЯК (1902); твори: «На далеких шляхах» (1954), «Літературний твір і його автор» (1955), «Мистецькі компоненти літературного твору» (1964), «Людям і собі» (1965), «Засоби і способи літературного вислову» (1966), «Справжня наречена» (1967), «Камікадзе падає сам» (1973), «Критичним пером» (1974 і 1987), «Літературні жанри малої форми» (1979 і 1981).

КАНАДА

Марко АНТОНОВИЧ (1916); праця: «Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства» (1976); літературні статті у журналах.

Марина АНТОНОВИЧ-РУДНИЦЬКА (1911); літературні нариси і статті про українську літературу у збірниках і журналах.

Іван БОДНАРЧУК (1914); збірки оповідань: «На перехрестних шляхах» (1954), «Кладка» (1957), «Знайомі обличчя» (1961), «Друзі моїх днів» (1967), «Далекі обрії» (1968), «Замрячені ранки» (1978), «Заобрійні перегуки» (1979); повіті: «Покоління зійдуться» (1974), «У дорозі життя» (1986), «Розквітлі сузір'я» (1987).

Вольфрам БУРГАРДТ (1936); переклади з еспанської і німецької літератур, упорядник видання «Поезії Квебеку» (1972).

Василь ВЕРИГА (1922); видані твори: «Там, де Дністер круто в'ється» (1974), «Дорогами Другої світової війни» (1980 і 1981), «Під сонцем Італії» (1984), «Галицька Соціалістична Соціальна Республіка 1920» (1986). Літературні і бібліографічні праці у пресі.

Віра ВОРСКЛО (1926); видані книжки віршів і прози: «Листи без адреси» (1967), «Лада» (1977).

Олекса ГАЙ-ГОЛОВКО (1910); збірки віршів: «Штурмові баляди» (1934), «Сурмач» (1942), поема «Коханіяда» (1947); оповідання: «Світання» (1936), «Одчайдушні» (1959), «Поєдинок з діяволовом» (1950), «Смертельною дорогою» (1979 і 1983).

Марія ГОЛОД (1918); збірки віршів: «Чотири пори року» (1978), «Стрімка моя вулиця» (1988).

Антоніна ГОРОХОВИЧ (1913); друковані твори: «Батьки і діти» (1965), «Поетика Лесі Українки та її афоризми» (1980), «Людина в літературі Русі-України» (1983), «Від розстріляного до замученого відродження» (1988).

Стефанія ГУРКО (1924); збірка поезій «Три джерела» (1989), драма «Ах, ті діти». Вірші у збірниках і журналах.

Маріян ДАЛЬНИЙ (1924); статті, есеї, нариси і репортажі у журналах.

Олег ЗУЄВСЬКИЙ (1920), член-засновник.

Олег ІЛЬНИЦЬКИЙ (1941); праця про Михайла Семенка її українських футуристів.

Ростислав КЕДР (раніше КЕДРО), псевдонім Івана Манастирського (1905); збірки віршів: «Сонети» (1931), «Пінистий келих» (1939), «Поезії» (1983); поема «Лісові чорти» (1956, 1957 і 1972).

Микола КОВШУН (1901): збірка драматичних творів «Епілог прийде» (1976), оповідання друковані в журналах.

Роман КОЛІСНИК (1923); книжка репортажів «Довкола світу» (1982), збірка гуморесок «Тяжко бути політичним емігрантом» (1987), повість «Останній постріл» (1989).

Іван КОЛЯСКА (1915); видані книжки: «Освіта в Советській Україні» (1968), «Два роки в Советській Україні» (1970), «Розбиті ілюзії» (1979).

Олександра КОПАЧ (1913); видані книжки: «Неповторні дні» (1960), «Наталена Королева» (1962), «Хрестоматія нової української літератури» (1970), «Мовостиль Ольги Кобилянської» (1972), «Нові

обрії стародавньої України» (1980), «Богатирі стародавньої України» (1984), «Хлопчик з казки» (1986), «Мініяюрі» (1988).

Світляна КУЗЬМЕНКО (1928); видані книжки: «Іvasик і його абетка» (1973), «Новоталалаївські рефлексії» (1976), «Півникова пригода» (1981), «Вічний прорosten» (1981), «У сяйві променів» (1984).

Анатоль КУРДИДИК (1905); збірки оповідань: «Ясні вогні» (1929), «Тайна одного знайомого» (1935), «Три королі і дама» (1943); вірші й оповідання у пресі.

Ярослав КУРДИДИК (1909); оповідання: «Два кулемети» (1954), «Етюд» (1955); вірші: «Серце і зброя» (1974).

Мирон ЛЕВИЦЬКИЙ (1913); оповідання «Ліхтарі» (1982) есеї і драматичні етюди в журналах.

Юрій ЛУЦЬКИЙ (1919); праці з історії української літератури: «Літературна політика в Советській Україні» (1956), «Боротьба за літературу в Советській Україні» (1957), «Ваплітянський збірник» (1977), редактор багатьох наукових видань з української літератури.

Ольга МАК (1913); видані книжки: «З часів єжовщини» (1954), «Бог вогню» (1955), «Чудасій» (1956), «Жаїра» (1958), «Проти переконань» (1960), «Куди йшла стежка» (1961), «Каміння під косою» (1973), «Призабуті казки» (1977), «Як Олег Царгород здобув» (1989).

Ірина МАКАРИК (1951); поезії й есеї, як теж огляди літератури у збірниках і журналах.

Теодор МАТВІЄНКО (1924); збірки віршів: «Сонети» (1961), «В земному саду» (1987).

Валентин МОРОЗ (1936); книжки есеїв «Бумеранг» (1974), «Есеї, листи, документи» (1975), «Мойсей і Датан» (1978).

Ніна МУДРИК-МРИЦ (1927); твори для дітей: «Намистечко» (1955), «Світанки і сумерки» (1958), «По ягідки» (1965), «Пригоди гордої киці» (1965), «Пригоди горішка» (1970), «Вогник» (1971), «Легенди» (1973), «На світанку» (1974), «Соняшні казки» (1975), «Прогулянка в абетку» (1978), «Веселковий рушник» (1981), «Малювання» (1983), «Дитячий куток» (1983), «Калинова сопілка» (1983).

Ляриса МУРОВИЧ (1917); збірки віршів: «Євшан» (1971), «Жар-птаха» (1971), «Піонери святої землі» (1974).

Олександр ОЛІЙНИК (1913); збірка віршів «Із серця в серце» (1984).

Ліда ПАЛІЙ (1926); книжка репортажів «Мандрівка в часі і просторі» (1973), збірка оповідань і нарисів «Світла на воді» (1985),

збірка поезій «Дивовижні птиці» (1989); статті й есеї на літературні і мистецькі теми в журналах.

Володимир ПАСІКА (1909); книжки на психологічні теми: «Думки і тіло» (1976), «У крутежі шалу» і «Тіяра продана». Статті й есеї на медичні теми в пресі.

Валеріян РЕВУЦЬКИЙ (1911); видані праці з історії театру: «П'ять великих акторів української сцени» (1955), «Нескорені березільці» (1985); статті і розвідки про український театр і його акторів у журналах і збірниках.

Ярослав РОЗУМНИЙ (1925); праці з літературознавства в журналах і збірниках.

Яр СЛАВУТИЧ (1918), член-засновник.

Володимир СМИРНІВ (1934); «Підручник української прози» (1977); статті й есеї про українських письменників у журналах і збірниках.

Олександер СМОТРИЧ (1922); вийшли збірки віршів у самвидавному виді: «Ночі. Голуба Савоя» (1947), «Вони не живуть більше» (1948), «Вибране» (1956), «Буття — 16 нікому непотрібних оповідань» (1973), «Вірші» (1974), «20 коротких віршів» (1975), «Лірник» (1976).

Ігор СТЕХ (1959); оповідання друковані у журналах.

Марко СТЕХ (1961); автор п'ес; редактує літературний журнал «Термінус».

Данило СТРУК (1940); книжка поезій «Гамма-сігма» (1963); «Студія про Василя Стефаника» (1973); поезії й есеї в журналах; літературознавчі праці в журналах і збірниках; редактор української енциклопедії англійською мовою.

Максим ТАРНАВСЬКИЙ (1955); порівняльна літературна студія про Валеріяна Підмогильного і Гю де Мопасана; переклад книжки новель Івана Керницького на англійську мову, що друкується у видавництві «Свобода».

Ярина ГУДОРКОВЕЦЬКА (1920); поезії й оповідання в часописах і журналах; окремим виданням вийшла книжка «Субстанції назукрай» (1985).

Леся ХРАПЛИВА (1927); повість «Отаман Воля» (1958 і 1969); збірки віршів «Іскри» 1955), «Далеким і близьким» (1973); вірші, оповідання і драматичні сценки у різних виданнях.

Марко ЦАРИННИК (1944); есеї, поезії і критичні статті у різних збірниках і журналах. Переклади на англійську мову, головно книжки Леоніда Плюща «В карнавалі історії» та видання студій

про Олександра Довженка. Переклади англійською мовою українських поетів, редакційна підготовка іх видань.

Олександра ЧЕРНЕНКО (1924); поема «Людина» (1960); літературні студії: «Михайло Коцюбинський — імпресіоніст» (1977), «Експресіонізм у творчості Василя Стефаника» (1989); вірші у збірниках і журналах, літературознавчі статті у журналах.

Леся ШАНТА (1920); видання для дітей і молоді: «Родина Бобрів» (1984), «Родина Качуровських» (1987), «Мандрівка курчатка-жовтенятка» (1988), «Моя таємниця» (1988); твори друковані у журналах для молоді і дітей.

Данило ШУМУК (1914): книга спогадів «За синім обрієм» (1974); статті у пресі.

БРАЗИЛІЯ

Віра ВОВК (СЕЛЯНСЬКА) (1926), член-засновник.

АНГЛІЯ

Галя МАЗУРЕНКО (1901), член-засновник.

Віктор СВОБОДА (1919); праці друковані в наукових збірниках і журналах.

Святомир ФОСТУН (1924); повісти: «Над Галичем гrimить» (1973), «Звідуни степових когорт» (1972), «Шляхами смерти» (1976), «Нас розсудить Бог» (1986).

ФРАНЦІЯ

Марта КАЛИТОВСЬКА (1916); збірки поезій: «Лірика» (1955), «Рими і не-рими» (1959), «Світлотіні» (1987). Померла 18 січня 1990 в Парижі.

Леонід ПЛЮЩ (1938); автобіографічна розповідь «У карнавалі історії» (1982).

Катерина ШТУЛЬ (1920); драма «Місто Шевченко» (1989).

НІМЕЧЧИНА

Емма АНДІЄВСЬКА (1931), член-засновник.

Юрій БОЙКО-БЛОХИН (1909), член-засновник.

Анна ГОРБАЧ (1924); видані праці: «Епічні стилістичні засоби

козацьких дум» (1950), «Ольга Кобилянська і німецька культура» (1967), «Українські карпатські казки» (1975); переклади на німецьку мову творів українських письменників і видання німецької антології української прози «Криниця для спраглих» (1971); статті і розвідки з історії українсько-німецьких і українсько-румунських літературних взаємин.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ (1918), член-засновник.

Федір КОВАЛЬ (1916); вірші у періодичній пресі.

Іван КОШЕЛІВЕЦЬ (1907), член-засновник.

Іванна ЧОРНОБРИВЕЦЬ (псевдонім Олександри Сулими); «Квітка і Куліш основоположники української новелі» (1969); вірші і новелі у пресі; літературні розвідки.

Володимир ЯНІВ (1908); збірки віршів: «Сонце і грati» (1941), «Листопадові фрагменти» (1941), «Шляхи» (1951), «Життя» (1975); наукові праці і публікації з ділянки філософії, психології та соціології.

Австралія

Леся БОГУСЛАВЕЦЬ (1932); збірки оповідань-репортажів з іронічною закраскою: «Який Сава, така й слава» (1979), «На прощу до рідної землі» (1984), «Від Находки до Чернівців» (1988).

Зоя КОГУТ (1925); збірки сатиричних віршів: «Культурні арабески» (1969), «Кучерявий дим» (1974); сатиричні вірші в журналі «Лис Микита» та інших журналах і часописах.

Дмитро НИТЧЕНКО-ЧУБ (1905), член-засновник.

Василь ОНУФРІЄНКО (1920); віршовані твори: «Сталін у пеклі», «Симон Петлюра», «Земля незабутня» (1976); переклади австралійських поетів.

Василь СОКІЛ (1905); друковані книжки: оповідання «Шаблі» (1930), повісті: «Надри» (1931), «Потоки сил» (1932), «Така довга ніч» (1984), спогади «Здалека до близького» (1987). Роман і повісті друковані в журналах та п'єси ставлені в театрах, сценарії для кінофільмів.

З М И С Т

<i>Євген Сверстюк — СВУ. Віра — Надія — Любов</i>	7
<i>Микола Руденко — У череві дракона</i>	10
<i>Наталля Лівицька-Холодна — Глен Спей</i>	26
<i>Докія Гуменна — З Києва до Геленджика</i>	31
<i>Володимир Янів — Полин звершування</i>	45
<i>Ігор Качуровський — Очі Атоса</i>	49
<i>Іван Кмета-Ічнянський — Маніфест</i>	61
<i>О. Ізарський — Столиця над Ізаром</i>	68
<i>Микола Щербак — Месницькі мечі</i>	81
<i>Дм. Чуб — Оля Олешко</i>	87
<i>Яр Славутич — Апокаліптичне. 1933</i>	104
<i>М. Ковшун — Трохи філософії</i>	108
<i>Олександра Копач — З циклю «Мініятюри»</i>	110
<i>Олекса Веретенченко — Бувають люди. Чудо. Хай буде світ</i>	112
<i>Марта Тарнавська — Кожна зустріч — прощання</i>	114
<i>Григорій Вишневий — Недосяжна зоря. Дотик руки. Вечір</i>	116
<i>Олександра Черненко — Місяць. Зима. Сад</i>	118
<i>Володимир Біляїв — Вічне запитання</i>	120
<i>Анна Власенко-Бойцун — Улас Самчук як публіцист</i>	121
<i>Григорій Костюк — Неопалима купина</i>	133
<i>Осип Зінкевич — Цenzура на Україні в час перебудови</i>	146
<i>Валеріян Ревуцький — Вистава «Сліпий»</i>	157
<i>Марія Голод — Перегортаючи грецький словник</i>	160
<i>Ганна Черінь — З людського життя</i>	162
<i>Іриней Верес — Пенталог</i>	164
<i>Роман Колісник — Поезія і комп'ютер</i>	167
<i>Остап Тарнавський — Об'єднання Українських</i>	
Письменників «Слово»	169
Члені О.У.П. «Слово»	219

ВІД РЕДАКЦІЇ

Шануючи авторські права і багатий письменницький стаж авторів редакція затримала правопис кожного автора згідно з оригіналом його твору.

